

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2013

Bc. Jana LACMANOVÁ

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

Gender a maskulinita v tvorbě májovců

Bc. Jana Lacmanová

Diplomová práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jana Lacmanová**
Osobní číslo: **H10619**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Gender history**
Název tématu: **Gender a maskulinita v tvorbě májovců**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Prostudování odborné literatury z oblasti genderu a maskulinity; jejich projevy v literatuře. Sumarizace a analýza prostudovaných vzorů. Práce s primárními prameny, analýza projevů genderu a maskulinity v jednotlivých prázách generace májovců. Interpretace vybraných děl generace májovců z hlediska genderu. Kompletace textu diplomové práce. Práce bude zaměřena na genderovou problematiku literární skupiny májovců, konkrétně na konstrukt maskulinity ve vybraných dílech jejich představitelů. Cílem práce bude nastínit historický vývoj a podoby maskulinity v 19. století. Půjde o zrekonstruování podoby maskulinity generace májovců na základě analýzy vybraných děl těchto autotů, o analýzu případného odchýlení od dobové normy 19. století. Autorka se rovněž zaměří na vymezení základních pojmů (gender, maskulinita) a jejich zařazení do literární historického kontextu, včetně vědeckého a filozofického zájmu o toto téma.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2011**

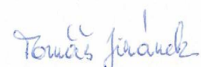
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

Sekundární literatura: BADINTEROVÁ, Elizabeth. XY. O mužské identitě. Paseka, Praha, 2005. ISBN 80-7185-727-0. BIDDULPH, Steve. Mužství. Jak zvládat všechny mužské role. Portál, Praha, 2007. ISBN 978-80-7367-209-6. BOURDIEU, Pierre. Nadvláda mužů. Karolinum, Praha, 2000. ISBN 80-7184-775-5. BRODY, Leslie. Gender, emotion, and the family. Cambridge, Mass, Harvard University Press, 1999. ISBN 0-674-34186-4. CLAIRE, M. Renzetti; CURRAN, J. Daniel. Ženy, muži a společnost. Karolinum, Praha, 2003. ISBN 80-246-0525-2. CORBET, G. Greville. Gender. Cambridge University Press, 1999. ISBN 0-521-33845-X. GRATH, Alon. Kdyby muži chtěli promluvit, řekli by asi toto. Metafora, Praha, 2002. ISBN 80-865-18-22-1. JEŘÁBEK, Dušan. O národní literaturu: Z úvah, polemik doby májovců a lumírovců. Melantrich, Praha, 1990. ISBN 80-7023-050-9. Kol. autoů. Histórie žien. Aspekty čítania a písania. Aspekt, Bratislava, 2007. ISBN 80-85549-65-4. LIPOVETSKY, Gilles. Třetí žena. Neměnnost a proměny ženství. Prostor, Praha, 2000. ISBN 80-7260-030-3. LIPPA, Richard A. Pohlaví, příroda a výchova. Academia, Praha, 1999. ISBN 978-80-200-1719-2. MACURA, Vladimír. Znamení zrodu. Československý spisovatel, Praha, 1983. MOIR, Anne; MOIR, Bill. Proč muži nežehlí. Čtení o mužích a ženách. Grada Publishing, Praha, 2000. ISBN 80-7169-945-4. MORRIS, Pam. Literatura a feminismus. Host, Brno, 2000. ISBN 80-86055-90-6. OAKLEY, Ann. Pohlaví, gender a společnost. Portál, Praha, 2000. ISBN 80-7178-403-6. SCHWARNITZ, Ditrich. Muži: výzkum živočišného druhu. Prostor, Praha, 2009. ISBN 978-80-7260-212-4. ŠTĚPÁNEK, Vladimír. Z dějin oborozenecké literatury. Československý spisovatel, Praha, 1988. VALDROVÁ, Jana. Gender a společnost. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006. ISBN 80-7044-808-3. VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, Eva; BŘEZINOVÁ, Kateřina. Společnost žen a mužů z aspektu gender. Open Society Found, Praha, 1999. Primární literatura: ARBES, Jakub. Romaneta. Československý spisovatel, Praha, 1975. HÁLEK, Vítězslav. Povídky. Odeon, Praha, 1968. HÁLEK, Vítězslav. Básně. Státní nakladatelství, krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960. HÁLEK, Vítězslav. Muzikantská Liduška. Mladá Fronta, Praha, 1957. NERUDA, Jan. Povídky malostranské. Fragment, Praha, 2009. NERUDA, Jan. Kniha veršů. Albatros, Praha, 1979. NERUDA, Jan. Trhani. Československý spisovatel, Praha, 1956. SVĚTLÁ, Karolina. Kříž u potoka. Československý spisovatel, Praha, 1982. SVĚTLÁ, Karolina. Vesnický román. Československý spisovatel, Praha, 1981. SVĚTLÁ, Karolina. Nemodlenec. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha, 1962. 3.vydání. SVĚTLÁ, Karolina. Kresby z Ještědí. Nová Osvěta, Praha, 1949.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 27.6. 2013

Jana Lacmanová

Poděkování

Mé hlavní poděkování patří paní prof. PhDr. Mileně Lenderové, Csc. za metodické vedení této práce a dále panu PhDr. Ivu Říhovi, PhD. za jeho postřehy a podněty k literární části práce.

Rovněž za pomoc vděčím pracovnícím Městské knihovny v Hlinsku a Krajské knihovny v Pardubicích, které mi ochotně pomáhaly při shánění potřebné literatury.

Závěrem patří mé děkuji všem, kteří mi při psaní a konečných úpravách práce nějakým způsobem pomohli.

Anotace

Tato práce se zabývá prvky genderu a maskulinity v prozaické tvorbě vybraných autorů májovské generace. Celý text práce je rozdělen do pěti hlavních částí.

První čtyři části jsou převážně teoretické. Nejprve se věnujeme vymezení pojmů gender a maskulinita a následně pozici muže a ženy v 19. století a na počátku 20. století. Třetí část se soustředí na propojení pojmů gender a literatura. Následující kapitola se věnuje samotné generaci májovců, jejich postavení v literatuře i vlastní tvorbě. Všechny úseky jsou doplněny kapitolami, které rozvíjí či doplňují hlavní myšlenky.

Pátá, stěžejní část práce je samotnou analýzou vybraných děl májovců z pohledu genderu a maskulinity a vymezením jejich hlavních aspektů.

Klíčová slova: májovci, gender, maskulinita, role muže a ženy, Karolina Světlá, Vítězslav Hálek, Jan Neruda

Annotation

This work deals with gender and masculinity elements in works by májovci. The whole text is divided into five main parts.

First four parts are mostly theoretical. The first part is focused on defining the terms gender and masculinity followed by the position of man and woman in 19th and early 20th century. Third part is focused on concept gender and literature. Fourth part is focuses on májovci themselves, their status in the literary generation, and their own production. Chapters that either develop or complete the main ideas are added to both parts.

The fifth, fundamental, part of this work is an analysis of chosen works by generation of májovci from the gender and masculinity point of view and determination of their main aspects.

Keywords: májovci, gender, feminity, role of man and woman, Karolina Světlá, Vítězslav Hálek, Jan Neruda

OBSAH:

Úvod	1
1. Sociální, historické a literární hledisko genderu	4
1.1 Kategorie gender	4
1.1.1 Gender a jeho význam v historii	7
1.2 Genderové role	10
1.3 Teorie genderu.....	14
1.4 Maskulinita	15
1.4.1 Women a men history.....	16
1.4.2 Krize maskulinity	19
1.4.3 Vymezení ženství a mužství.....	20
1.4.3.1 Aspekty mužství.....	21
1.4.3.1.1 Otcovství	24
2. Gender ve společnosti 19. století	28
2.1 Patriarchální ráz společnosti 19. století	28
2.1.2 Aspekty mužské dominance	32
2.2 Dělbá práce mezi mužem a ženou.....	33
2.2.1 Dělbá práce – veřejná a soukromá sféra společnosti	33
2.3 Struktura společnosti 19. století	34
2.4 Ideál ženy a muže ve společnosti 19. století.....	35
2.5 Postavení muže a ženy v rodině	37
3. Gender a literatura	40
3.1 Četba	40
3.2 Žena jako literární hrdinka	46
3.3 Žena autorka	48
4. Májovci	51
4.1 Sociokulturní kontext tvorby májovců	51

4.1.1 Období před vydáním almanachu <i>Máj</i>	53
4.1.2 Almanach <i>Máj</i>	54
4.1.3 Šedesátá léta	57
4.2 Kritika májovců	58
4.3 Hlavní představitelé generace májovců.....	61
4.3.1 Podoby prózy u májovců.....	63
4.3.2 Povídková tvorba.....	65
4.3.2.1 Vítězslav Hálek	65
4.3.2.2 Karolina Světlá.....	67
4.3.2.3 Jan Neruda.....	69
5. Maskulinita v májovských povídkách	72
5.1 Spodobnění městské maskulinity	73
5.1.1 Svobodní muži	75
5.1.1.1 Studenti	77
5.1.1.2 Muži tzv. na ženění	81
5.1.1.3 Staří mládenci	84
5.1.2 Ženatí muži.....	86
5.1.3 Shrnutí	88
5.2 Spodobnění venkovské maskulinity	89
5.2.1 Svobodní muži	93
5.2.1.1 Muži tzv. na ženění	94
5.2.1.2 Venkovští podivíni	97
5.2.1.3 Vdovci	99
5.2.1.4 Sirotci	101
5.2.2 Ženatí muži.....	102
5.2.3 Shrnutí	104
Závěr	106
Seznam pramenů a literatury	109
Resumé	113

Úvod

V této diplomové práci se budeme zabývat uplatněním genderu v české literatuře 2. poloviny 19. století. Následovat bude analýza jedné z jeho složek, konkrétně maskulinity, ve vybrané drobné próze u několika zvolených autorů májovské generace. Pozornost bude soustředěna na skupinu autorů sdružených kolem almanachu *Máj* (1858).

Tito nově nastupující autoři přinesli do české literatury nové požadavky zaměřené na individuální možnosti v tvorbě, která se soustředila na zobrazení realistické skutečnosti, a to hlavně v sociální oblasti. Jejich snaha spočívala ve ztotožňování se s člověkem 19. století a následné možnosti svým dílem zobrazit tohoto člověka čtenáři a poukázat tak na problémy a překážky, s nimiž se prostý člověk potýká. Literatura měla být zrcadlem všedního dne obyčejných lidí.

Literární program generace májovců, do něhož patřila snaha o podání autentické skutečnosti bez idealizace spolu se snahou o pravdivé vykreslení člověka 19. století (s jeho problémy a starostmi), byl jedním z aspektů, proč jsem si zvolila právě tyto autory. Dalším faktorem bylo samotné období 19. století. Doba, v níž docházelo k mnoha podnětům, které ovlivnily formování genderu, potažmo také utváření i následné projevy maskulinity u jednotlivce.

Nejvýraznějším literárním žánrem období 2. poloviny 19. století byla povídka. Proto se i tato práce bude věnovat žánru povídka, který byl svou stručnou a výstižnou formou určený pro širokou čtenářskou veřejnost. Využívali ho přirozeně také májovci.

S ohledem na výběr žánru povídka se budeme zabývat třemi autory májovské generace, kteří stáli přímo u jejího počátku a publikovali již v prvním almanachu *Máj* v roce 1858. Jedná se o Karolinu Světlou, Vítězslava Háalka a Jana Nerudu. Jejich povídková tvorba a nejen ona měla přispívat zejména ke střízlivému sebepoznání člověka. Každý z nich však zvolil jiný přístup ke čtenáři. Zatímco u Jana Nerudy převládá poznávací funkce díla, Vítězslav Hálek a Karolina Světlá upřednostňovali výchovný ráz.

Užší výběr prozaických textů vyplynul po souhrnném přečtení děl výše zmíněných autorů, z nichž byly vytyčeny ty, které obsahovaly specifické, něčím zajímavé spodobnění maskulinity.

V této části práce jsem vycházela z několika publikací, které mi pomohly uchopit literárněhistorické hledisko nástupu májovců. Uvedla bych zejména Jaroslavu Janáčkovou a její knihu *Stoletou alejí* (1985), v níž se zabývala zejména otázkou, proč si májovci zvolili jako hlavní žánr právě povídku. Dále Vladimíra Štěpánka a dílo *Z dějin obrozenecké literatury*

(1988) a v neposlední řadě také Vladimíra Macuru a knihu *Znamení zrodu* (1995). Cenným zdrojem informací pro mě byly i samotné prameny ať už paměti Karoliny Světlé či dopisy Jana Nerudy.

Text diplomové práce je rozdělen do pěti hlavních částí.

Do prvního úseku práce jsem zařadila části zabývající se genderovou tematikou. V úvodní oblasti práce dochází k zohlednění sociálního, historického a také literárního hlediska u genderu a následnému rozboru zmíněné problematiky. Zde jsem vycházela z několika publikací, uveďme například knihu Jany Valdové *Gender a společnost* (2006). Opomenout nesmíme ani zahraniční autory, zejména Joann W. Scottovou a její studii *Gender: As Useful Category of Historical Analysis* (1986).

Dále se soustředíme na spodobnění genderu ve společnosti 19. století. A poté již přecházíme k samotnému spojení a vytyčení vzájemného vztahu genderu a literatury. K tomuto tématu jsem využila knihu Pam Morrisové *Literatura a feminismus* (2000) a knihu Marcina Filipowizce a Aleny Zachové *Rod v memoárech* (2008). Za připomenutí stojí jistě také sborník vzniklý v rámci IV. kongresu literárněvědně bohemistiky s názvem *Česká literatura v perspektivách genderu* (2010).

Další úsek práce je zaměřený literárně. Zařadila jsem do něho pojednání o literární generaci májovců. Jedná se o jediný genderově nezaměřený úsek práce, který se věnuje pozici májovců v rámci české literatury a rovněž se zabývá znaky tvorby u jednotlivých námi zvolených autorů. Tento úsek práce netvoří její vlastní jádro, nicméně i přesto je důležitý pro její celkový kontext a plnohodnotný význam.

Všechny tyto dílčí části slouží jako vymezující prostor pro hlavní, poslední, úsek, v němž se již věnujeme tematizaci genderu a maskulinity v povídkách autorů májovské generace. Všímáme si vymezení hlavních aspektů maskulinity, které jsou analyzovány na příkladech v konkrétních povídkách.

Závěrečná část práce je pro přehlednost rozdělena do dvou kapitol dle místa života jedince, na městské a venkovské prostředí. Obě dvě jsou podloženy analýzou vybraných povídek a jejich rozbořem, který se snažím v závěru vždy sumarizovat a obsahují obdobná témata, která se liší právě vzhledem k danému prostředí. Přestože se jedná o samostatné části, měly by v rámci celkové problematiky působit v syntéze. Velmi důležitá je pro tuto práci jejich komparace.

Práci zakončuji celkovou sumarizací zjištěných poznatků.

Cílem této práce je pokusit se vymežit konkrétní klíčové aspekty maskulinity ve vybraných povídkách autorů májovské generace.

1. Sociální, historické a literární hledisko genderu

Pozornost v této práci budeme soustředit zejména na jednu ze dvou složek genderu, na maskulinitu. Zde analyzovanou v rámci vybraných prozaických děl z generace májovců. Jelikož se však gender jako celek skládá ze dvou složek, je zcela přirozené jejich prolínání a doplňování. Tím se vytváří komplexní pohled na danou genderovou problematiku. Proto se budeme dotýkat i druhé složky genderu, feminity, aby tak bylo docíleno vytvoření kompletního celkového obrazu dobového mužství ve vybraných prózách májovců. Z tohoto důvodu musí být spojena maskulinní složka, mužská, s její kontrastní a přesto splývající druhou polovinou, tedy se spodobněním ženství, feminity, která pochopitelně do jisté míry dokázala ovlivnit podobu mužství v soudobé společnosti 19. století, jíž se budeme zabývat hlouběji.

Před tím než pronikneme k samotnému jádru genderové problematiky, považuji za vhodné v následujících kapitolách obeznámit s touto látkou z širšího hlediska. Budeme se věnovat jejím jednotlivým dílčím složkám. Také uvedeme literární skupinu, jíž se tato práce týká, májovce. Přiblížíme si i dobovou situaci, v níž literatura májovců vycházela, zejména společnost 19. století, od které se bude následně odvíjet stěžejní část práce. K ní nám cestu otevrou právě první kapitoly. Hlavní část se pak bude soustředit na snahu analyzovat podoby maskulinity ve vybraných prózách májovců.

1.1 Kategorie gender

Domnívám se, že nejprve bude vhodné začít od samotné kategorie genderu, ze které maskulinita vychází. Dovolím si tuto část práce zahájit citací ze *Sborníku věnovanému cyklu přednášek Metafora ženy* (FF UK, 2003), který se dotýká přejmutí a výstižného vysvětlení pojmu gender do českého jazyka.

„Jaká je vlastně sémantika slova gender, oné možná stále zvláštní přejímky z anglického jazyka? Český ekvivalent rod naznačuje, že je to něco, do čeho se rodíme a co rodíme sami.“¹

¹ KALIVODOVÁ, Eva - KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. *Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000-2001*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2003. ISBN 80-7044-808-3. s. 5.

Dnes je problematika genderu sledována z mnoha rozličných úhlů pohledu. Pozornost na ni soustředí vědečtí specialisté z celé řady oborů, ať se jedná o psychologii, sociologii či literaturu. Samotným studiem genderu se zabývá vědecká disciplína gender studies. Tato studia se orientují na široké pole analýzy vztahů žen a mužů ve společnosti. Jde o studia zkoumající problematiku rozdílů mezi pohlavími, čímž myslíme odlišnosti jak sociální, tak biologické.²

Studium pohlavních rozdílů je podle Richarda A. Lippy problematickou oblastí, v níž řada vědců pohlavní rozdíl přehodnocuje, jiní je naopak bagatelizují. Lippa svou pozornost soustředil na pohlavní rozdíl v určitých specifických oblastech. Jednalo se například o oblast neverbálního chování, výběru partnera, preferencí v zaměstnání apod. Výsledkem jeho bádání byl závěr, že rozdíl v sociálním chování je malý a mění se v závislosti na daných, konkrétních přítomných podmínkách. Přesto v oněch analyzovaných specifických oblastech existují rozdíl trvalé, kdy chlapci i dívky vykazují svým životem řadu stabilních rozdílů. Například chlapci jsou více orientovaní na skupinu, je jim připisována také větší aktivita a rovněž vyšší sklon k agresi.³

Dalším, kdo vycházel z analýzy pohlavních rozdílů, byl například Hartmut Karsten. Uváděl, že v rámci pohlavních rozdílů dochází ve společnosti k vytváření stereotypních pohlavních rolí, které přiřazují mužům i ženám pro ně stanované typické vlastnosti. Ty se velmi často doplňují jako protiklady, ale zejména určují naše očekávání vůči jednotlivým mužským či ženským jedincům (i naše jednání vůči nim) v konkrétních sociálních situacích. Tyto stereotypní neměnné pohlavní rozdíl jedincům usnadňují, nebo naopak komplikují například přístup k povolání či k určitým společenským skupinám.⁴ Vždyť dodnes v technice i v přírodních vědách můžeme nalézt převahu mužů nad ženami, jež naopak převládají v sociální sféře společnosti. Nicméně domnívám se, že dnes již můžeme sledovat v oblasti pohlavní diskriminace v těchto sférách určité vyrovnání, i když není nijak výrazné.

Vidíme, že se pojem gender stal analyzovaným a následně čteně diskutovaným. Mohl tak vstoupit do širokého podvědomí nejen vědeckého světa, ale i široké veřejnosti. Přesto bych ráda, pro jasné pochopení textu celé práce a jeho srozumitelnost, provedla užší seznámení s tímto pojmem a uvedla některé jeho definice.

² MOIROVÁ, Anne, et al. *Proč muži nežehlí: čtení o mužích a ženách*. Praha: Grada Publishing, 2000. ISBN 80-7169-945-4. s. 11.

³ LIPPA, Richard A. *Pohlaví, příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1719-2. s. 75-76.

⁴ KARSTEN, Hartmut. *Ženy – muži*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-145-X. s. 23-25.

Původ slova gender bychom našli v řečtině. Do českého jazyka byl tento pojem přejatý z angličtiny. V češtině bychom mohli k překladu využít ekvivalent rod. V tomto případě jde však o slovo mnohovýznamové, které by mohlo způsobit komplikace při správném pochopení širšího významu textu. Tudíž nejčastěji se slovo gender nepřekládá a užívá se ve své anglické podobě.

Původně bychom mohli vycházet ze třech odlišných pojetí genderu. Mohlo by jít o gramatický rod, určení sexuální identity či orientace a v neposlední řadě o přiřazení role určitého pohlaví v konkrétní společnosti.

Mezi první pojetí genderu patřila teorie Margaret Meadové, která vystoupila ve 30. letech 20. století a charakterizovala ho jako biologické a sociální odlišnosti mezi mužem a ženou. Podle ní se jednalo o skupinu vlastností a chování, jenž jsou formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy v dané společnosti. Poté v 80. letech 20. století přišel názor Joann W. Scottové v podobě dvou možných definic genderu. Gender mohl být zakládajícím prvkem sociálních vztahů, založených na rozdílech pohlaví, ale také mohl být způsobem označování určitých mocenských vztahů ve společnosti. Pak by se genderová analýza zabývala otázkou, jakým způsobem se vztahují na muže a ženy zákony a pravidla a jakými pojmy je diferenciacce mezi pohlavími vyjádřena. Scottová zároveň poukazuje na fakt, že gender prostupuje celou společností a kritizuje zploštění tohoto pojmu na pojem žena či vztah muže a ženy. Se změnou pohledu na gender přišla následně v 90. letech 20. století Judith Butlerová. Představila teorii performativního genderu, podle níž je gender diskursivní a kulturní kategorií a není podmíněn pohlavím či anatomíí těla. Je vždy utvářen kulturou.

Pojem gender zahrnuje především sociální a společensky podmíněné kulturní rozdíly, očekávání, předsudky a specifika v postavení mužů a žen. Zároveň je konstruktivním prvkem společnosti v podobě sociální kategorie, která umožňuje sledovat a následně interpretovat rozdíly z hlediska mužů a žen.⁵ Nejedná se tedy o vrozenou kategorii jako tomu je u biologického pohlaví. Zda přišel na svět jedinec mužského či ženského pohlaví určí lékaři právě podle biologického pohlaví hned při porodu, dnes prostřednictvím ultrazvuku ještě před ním. Naopak sociální pohlaví, tedy gender, je zformulováno postupně a na jeho vývoji se podílí celá řada faktorů.

⁵ *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Editoranky Eva Věšíňová – Kalivodová – Hana Maříková. Praha: Open society Fund, 1999. ISBN nevedeno. s. 9-11.

Jedním ze stěžejních faktorů je vliv společnosti. Gender je společenským výtvořem, nikoli biologickou daností. Biologické faktory však hrají v utváření genderových rozdílů u mužů a žen určitou roli. Existují důkazy o tom, že biologicky podmíněné vlastnosti mohou být vlivem prostředí pozměněny či dokonce zcela potlačeny.⁶ Nejnovější výzkumy poukazují na to, že biologické pohlaví na jedné a sociální pohlaví na druhé straně se nemusí nutně překrývat. Jedním z potvrzení je například existence transsexuálů, jedinců, jejichž tělesné pohlaví neodpovídá jejich pohlaví sociálnímu, psychickému.⁷

1.1.1 Gender a jeho význam v historii

Gender se v historickém kontextu poprvé objevil v referátu Natalie Zenon Davisové v roce 1974. Vyjádřila v něm představu, že by se gender mohl stát podobnou kategorií i předmětem studia jako třída.⁸ Uvádí: „Měli bychom se zaměřit na historii žen i mužů a nevěnovat se jen podřadnému pohlaví. Podobně jako se historik, zabývající se společenskými třídami, nezaměří pouze na rolníky. Naším cílem je pochopit význam pohlaví, rodových skupin v historické minulosti, odhalit škálu rolí jednotlivých pohlaví i sexuálního symbolismu v různých společnostech a dobách. Tak zjistíme význam těchto rolí a dozvíme se, jak podněcovaly změny sociálního pořádku i jak ho udržovaly.“⁹ Poukazovala mimo jiné na důležitost výzkumu obou pohlaví v historii. Pouze tak lze následně získat obraz jednotlivých genderových rolí v konkrétní společnosti a jejich syntézou vytvořit komplexní náhled dané genderové problematiky.

Na používání pojmu gender se však před ní zaměřila již v roce 1986 Joann W. Scottová ve svém článku *Gender: užitečná kategorie dějinné analýzy* v odborném časopise amerických historiků *American Historical Review*. Z historického hlediska šlo o jeden z prvních pokusů definovat analyticky kategorii gender. Scottová apelovala na možnost používání pojmu gender ve větší míře. V tomto období byl ale mnohdy pojem gender pouze synonymem k pojmu žena.

Scottová si také kladla otázku, co se stane se sociální, historickou, kulturní a jinou problematikou, pokud se k ní připojí pojem gender. Zajímalo ji, jakým způsobem genderové

⁶ RENZETTI, M. Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. s. 24.

⁷ KARSTEN, Hartmut. *Ženy – muži*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-145-X. s. 23.

⁸ LENDEROVÁ, Milena, et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1. s. 16.

⁹ CVIKOVÁ, Jana, et al. *Histórie žien: aspekty písania a čítania*. Bratislava: Aspekt, 2007. ISBN 80-85549-65-4. s. 40–72.

systemy konstruuji ženy a muže, případně pojmy feminity a maskulinity, a jak se tyto konstrukty projevují nejen v prostředí soukromé, domácí sféry, ale zejména ve sféře veřejné.¹⁰

Scottová zdůvodnila použití pojmu gender jako analytické kategorie, a nabídla vytvoření nového, alternativního výkladu dějin, kterým by byla problematika pohlaví integrována do kontextu politických, hospodářských, sociálních i kulturních dějin.

Až do 60. let 20. století byl v USA gender pouze gramatickou kategorií. Pojem rod začaly používat americké feministky jako pojem, který odkazoval na sociální organizaci vztahu mezi pohlavími. Právě ony trvaly na tom, že rozlišování na základě pohlaví má sociální charakter a odmítly rod jako biologický determinismus. Snažily se objasnit historická paradigmatata jakými byly: objasnění původu patriarchátu či pohlavní nerovnosti. Dále se soustředily na materiální vysvětlení rodu a také na utváření identity subjektu.

Výraz rod také zdůrazňoval vztahový aspekt mužů a žen. Například i studie o ženách musely být čteny s ohledem na muže. Vyplývá z toho, že muži a ženy museli být definováni ve vzájemném vztahu a nešlo sledovat pouze jednu skupinu odděleně.¹¹ Od 70. let 20. století se pojem gender etabloval jako kategorie, jež umožňuje klasifikaci sociálních fenoménů a způsobů organizace společnosti na pohlavních rozdílech. „Výzkum feminity a maskulinity pak chápeme jako analýzu souborů nahodilých a konvenčních rozlišovacích znaků, jež jsou kodifikovány ve společenských smlouvách v určitém sociálně kulturním kontextu.“¹² Takto objasňoval o více než dvacet let později danou problematiku Marcin Filipowicz. I Scottová dále poukazuje na to, že je-li gender konstitutivním prvkem sociálních vztahů, pak označení žena a muž tvoří základ veškerého jednání ve společnosti. Z tohoto hlediska zahrnuje Scottová čtyři provázané aspekty, pomocí nichž gender vnímáme. Jedná se o kulturně platné symboly a dále o normativní koncepty, na jejichž základě dochází k interpretaci těchto symbolů. Tyto koncepty jsou vnímány jako konstantní pravdy obsažené v doktrínách. Třetím aspektem je proměnný charakter genderových vztahů dle politických či společenských institucí a v neposlední řadě také individuální vnímání genderu v závislosti na sociální vrstvě apod.

V rámci kategorie rodu tak dochází ke vzniku nové historie. Tím, že se začala zkoumat ženská problematika, začaly také vznikat nové okruhy zájmu. Zároveň si toto studium vynutilo i opětovné přezkoumání současných vědeckých prací. Historici se snažili obsáhnout

¹⁰ FILIPOWICZ, Marcin - KRÓLAK, Joanna - ZACHOVÁ, Alena, et al. *Od patriarchy k tatínkovi: západoslovanské modely otcovství*. HK: Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-407-1. s. 15–20.

¹¹ CVIKOVÁ, Jana, et al. *História žien: aspekty písania a čítania*. Bratislava: Aspekt, 2007. ISBN 80-85549-65-4. s. 40 – 72.

¹² FILIPOWICZ, Marcin - KRÓLAK, Joanna - ZACHOVÁ, Alena, et al. *Od patriarchy k tatínkovi: západoslovanské modely otcovství*. HK: Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-407-1. s.15–20.

subjektivní zkušenosti i veřejné a politické aktivity, proto muselo dojít k rozšíření tradičního chápání historické významnosti. Tato metodologie, zaměřená na komplexní život žen, vedla k začátku nové historie. Její vznik závisel na tom, do jaké míry byl rod rozpracovaný jako kategorie analýzy. Tento postoj si však vyžádal analýzu nejen mezi mužskou a ženskou zkušeností v minulosti, ale i mezi minulou historií a současnou historickou praxí. Vyvstaly nové otázky typu: Jak funguje rod v sociálních vztazích? Jak rod dává smysl organizování a vnímání historického poznání? Odpovědi závisely na rodu jako analytické kategorii. Na možnost uplatnění rodu jako analytické kategorie poukázala zmíněná Scottová, podle níž musí analýza zahrnovat pojem politiky a musí odkazovat na sociální instituce a organizace.¹³

Dalším významem pojmu gender je podle Scottové primární způsob označování mocenských vztahů. Gender stojí v samých základech společnosti a genderové vztahy strukturují vnímání celého společenského života. Jsou umístěny v základech společenských vztahů a zakládají distribuci moci. Jsou časově i kulturně podmíněné. Genderová analýza pak není výzkumem žen či mužů, ale toho, jakým způsobem se zákony, pravidla a institucionální uspořádání vztahují k rozdílům mezi pohlavími. Není rekonstrukcí toho, co se stalo v minulosti ženám a mužům, ale analýzou konstrukce subjektivních a kolektivních významů žen a mužů jako kategorie identity. Gender tak vyjadřuje myšlenku, že pokud jde o sociální chování, lidé se jako muži a ženy nerodí, ale musí se jako ženy a muži naučit jednat. Existuje a vždy existovala celá řada vzorců chování, které jsou ve společnosti považovány za typicky mužské nebo ženské. Každá kultura má vlastní identifikaci konkrétní genderové role s určitou formou jednání, mluvy, odívání, s vykonáváním určitých činností.¹⁴ Podle Scottové je tedy gender konstitutivním prvkem sociálních vztahů, založených na vnímání rozdílů mezi pohlavími, a zároveň primárním způsobem označování mocenských vztahů. Tyto dvě funkce, sociální a mocenská, jsou základem fungování genderu jakožto součásti sociální reality.

Gender tak zahrnuje čtyři vzájemně propojené součásti již uvedené výše: kulturně dostupné symboly, normativní pojmy, společenské instituce a organizace, subjektivní identity a politiku.¹⁵ Jedná se o aspekty rodu, které ze sebe nevyplývají, ale jsou vzájemně propojené. Na jejich rozmezích a konfliktech se tvoří historie, kterou by měli zkoumat historici beroucí vážně pojem rod. Scottová uvedla: „Historici by neměli opouštět archivy a zříct se zkoumání minulosti, ale nyní musí změnit některé způsoby své práce, některé

¹³ CVIKOVÁ, Jana, et al. *História žien: aspekty písania a čítania*. Bratislava: Aspekt 2007. ISBN 80-85549-65-4, s. 40–72.

¹⁴ LENDEROVÁ, Milena, et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1. s. 16–18.

¹⁵ FILIPOWICZ, Marcin - KRÓLAK, Joanna - ZACHOVÁ, Alena, et al. *Od patriarchy k tatínkovi: západoslovanské modely otcovství*. HK: Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-407-1. s.15–20.

otázky, které jsme si kladli.“¹⁶ Dotvrzovala nutnost změnit celkový pohled na způsoby a metody historického bádání.

Inspirací pro užití konceptu gender v historii byly směry vycházející z poststrukturalismu, především dílo Michella Foucaulta. Jeho důraz na tělo jako předmět, cíl moci a dominance i analýzu diskurzu. Poststrukturalismus gender přesunul od materiální, sociální a ekonomické determinace k analýze jazyka a sociální produkci označovaného. Zavedení kategorie gender stálo u zrodu gender history a vedlo k rozvoji men's studies.¹⁷ Pokud u nás nyní dochází k rozvoji zájmu o maskulinitu, je třeba v tomto posunu vidět další krok ke skutečnému rozpracování kategorie gender jakožto plnohodnotné analytické kategorie.¹⁸

1.2 Genderové role

Gender se skládá ze dvou odlišných složek, ženské feminity a mužské maskulinity. Výzkum maskulinity a feminity prošel zejména ve 20. století mnoha zvraty a změnami. Docházelo k měření míry maskulinity či feminity u jedince, což mělo zobrazit pohlavní rozdíly s výsledkem, že pro muže je dobré být maskulinní a pro ženy feminní. Maskulinita a feminita tu byly vnímány jako dvoupólový znak a jeho zkoumání a měření bylo připodobňováno k získávání informací o inteligenci jedince. Nicméně následné výzkumy prokázaly, že jedinec v sobě zahrnuje obě složky genderu, muž nemusí být nutně maskulinní a žena feminní. Svou roli zde hrál výzkum psychosexuální identity, jež se nemusí shodovat s pohlavní identitou, což doložil nejnovější výzkum.¹⁹

Tvorba genderové role jedince je zahájena výchovou chlapce či dívky, která začíná v podstatě již od zjištění biologického pohlaví. V případě genderové role jde o způsob chování, soubor vlastností a uznávaných hodnot, přičemž jsou tyto aspekty specifické danou společností pro muže či pro ženu. Pochopitelně se dané normy v jednotlivých kulturách odlišují.

Ke vzniku genderových rolí vedly biologické odlišnosti mužů a žen, a to zejména dvě významné skutečnosti, tedy že muži jsou větší a silnější. Tato biologická konstituce je

¹⁶ CVIKOVÁ, Jana, et al. *História žien: aspekty písania a čítania*. Bratislava: Aspekt, 2007. ISBN 80-85549-65-4, s. 40–72.

¹⁷ LENDEROVÁ, Milena, et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 16–18.

¹⁸ FILIPOWICZ, Marcin - KRÓLAK, Joanna - ZACHOVÁ, Alena, et al. *Od patriarchy k tatínkovi: západoslovanské modely otcovství*. HK : Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-407-1, s.15–20.

¹⁹ Tamtéž, s. 121.

předurčila k funkci živitelů a ochránců rodin, zatímco role slabších žen byla podmíněna jejich schopností porodit děti, potomky muže. Pro ženu tím tak byla její reprodukční rolí diktována role v domácnosti. Později však výzkumy ukázaly, že se u jedince obvykle vyskytuje jak maskulinní, tak feminní složka. Jedna z nich je složkou dominantní, převládající. Postupně se platným vzorcem stal názor, že u 'normálního' muže převládá maskulinní a naopak u 'normální' ženy převládá feminní složka genderu.²⁰ V této fázi však může dojít k vytvoření tzv. genderového stereotypu. K situaci, kdy je vytvořen ideální konstrukt maskulinního muže a na druhé straně ideální konstrukt feminní ženy v dané společnosti. A právě prostřednictvím genderové role je jedinec do této podoby formulován.²¹

Genderové stereotypy jsou vytvářeny od samého narození dítěte a následně se promítají do očekávání vztahujících se k chování dětí. Tato genderová očekávání společnosti se promítají skrze socializaci na dítě. Socializace je celoživotním procesem, jehož prostřednictvím si lidé předávají a vstřebávají společenské hodnoty a normy, včetně těch, které se týkají genderu.²² Jedinec je vlivem převládajících genderových stereotypů, od svého narození vsugerován pouze do jednoho ze dvou uvedených genderů, ženského či mužského, a v tomto typu genderu je vychováván. V každodenních situacích zpravidla gender od pohlaví nijak neodlišujeme a jeho existenci si neuvědomujeme. Bereme v potaz pouze biologické pohlaví a spojujeme jej s určitými situacemi, rolemi a institucemi, aniž bychom si uvědomovali, že jsou tato spojení sociálně konstruovaná.

Gender často spojujeme s biologickým pohlavím, přestože toto spojení není nutné. Navíc bylo výzkumy dokázáno, že dvě osoby stejného pohlaví mohou mít odlišný gender. Jelikož jde o sociální kategorii, nemusí být gendery pouze dva, mužský a ženský, ale může jich být neskutečně mnoho. Otázkou zůstává, kolik kategorií genderu bychom objevili v naší společnosti? Jisté je, že základní podoby genderu jsou u nás dvě, a to heterosexuální muž a heterosexuální žena. To jsou základní normy společnosti, ve kterých je zpočátku vychováván každý jedinec. Jedná se o dvě základní genderové role, které jsou společností přiřazeny jedinci podle jeho biologického pohlaví.

Prvními, kdo se na formulování genderové role podílí, jsou samozřejmě rodiče, kteří tak mnohdy díky ultrazvuku činí ještě před narozením dítěte. Nicméně výzkumy ukazují,

²⁰ *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Editorky Eva Věšíňová – Kalivodová – Hana Maříková. Praha: Open Society Fund, 1999. ISBN nevedeno. s. 9-11.

²¹ RENZETTI, M. Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. s. 20-28.

²² Tamtéž. s. 93-94.

že gender není neměnný a k jeho změně může během života jedince dojít.²³ Gender není něčím, s čím se člověk narodí, ale spíše něčím, co se vyvíjí v průběhu celého života. Zahrnuje široké spektrum postojů, chování a společenského očekávání, které v průběhu života získáváme prostřednictvím interakce s druhými lidmi a na základě získaných zkušeností. Otázkou však nadále zůstává, do jaké míry je dána role muže a ženy sociálně a do jaké míry biologicky? Teorie biologického determinismu říká, že rozdílné role mužů a žen jsou přirozené, a tudíž nevyhnutelné, ale naopak sociologický přístup k této otázce tvrdí, že rozdíly mezi muži a ženami uvnitř kultury jsou závislé především na odlišném způsobu, jakým společnost s muži či ženami zachází.²⁴

Dítě se svému příslušnému sociálnímu pohlaví a své ženské či mužské roli učí již odmala za asistence rodičů a svého okolí. Socializující subjekty následně korigují správné a chybné rysy chování dítěte, na které reagují, a tím na ně zároveň upozorňují. Jana Valdřová ve své knize *Gender a společnost* (Ústí nad Labem 2006) uvedla: „Plnění genderové role můžeme srovnat s výkonem divadelní role. Každý člověk ví, co jeho role obnáší. Vzepře-li se nebo se chová jinak, nastane na scéně zmatek; okolí se cítí překvapeno nebo dokonce odmítá alternativní chování akceptovat.“²⁵ Zdůrazňuje tak negativní jevy, které mohou být vyvolány v případě odklonu od genderové normy dané společnosti.

Společnost sugeruje jí kýžené vlastnosti jedincům od útlého dětství, ještě před tím, než se daný jedinec stihne sám projevit. Jedním z důležitých usměrňujících prostředků je jazyk. Například větou: „Kluci přeci nepláčou,“ či „Kluci si s panenkami nehrají,“ určujeme vzorec chování a rysy charakteru mladého muže. Mnohdy proto nastává situace, kdy v sobě dítě potlačí některé své rysy, schopnosti či ambice jen proto, aby vyhovělo požadavkům svého okolí, jenž ho hodnotí.²⁶ Dítě si samo uvědomí svůj gender a gender jiných lidí již ve dvou letech věku a následně již od třetího roku začíná samo hodnotit určité vlastnosti podle genderových stereotypů ve společnosti. Ty dokáží působit a ovlivnit dítě od jeho osmnácti měsíců, a to prostřednictvím hraček, jež jsou dítěti předkládány. Dalším ze základních aspektů, které se podílí na utváření genderových stereotypů u dítěte, je jeho oblečení. Pomocí těchto atributů formulují rodiče své dítě do specifických rysů a charakteru daného pohlaví, čímž si zároveň zajišťují bezpečné poznání pohlaví dítěte svým okolím.

²³ FAFEJTA, Martin. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Praha: Nakladatelství Jana Piskiewicze, 2004. ISBN 80-86768-06-6. s. 30–31.

²⁴ *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Editorokky Eva Věšínová – Kalivodová – Hana Maříková. Praha: Open society fund, 1999. ISBN nevedeno. s. 59–61.

²⁵ VALDŘOVÁ, Jana. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7044808-3. s. 11.

²⁶ Tamtéž. s. 9–15.

Celý proces utváření genderové identity dítěte probíhá v rámci genderové interakce, tedy oboustranným procesem mezi rodiči a jejich dítětem. Rodiče hrají ve vývoji genderové identity jednu ze stěžejních rolí, jelikož jsou to právě oni, kdo vytváří různá očekávání od svých dětí, chlapců a dívek. To se projevuje již výběrem hraček pro dítě. U dívek se týkají zpravidla domácnosti a mateřství, zatímco chlapce vybízí k akci a dobrodružství. Pochopitelně je s propagací hraček spojena i reklamní kampaň. Ta společně se školou přebírá a doplňuje v průběhu života dítěte roli rodičů. Dále jsou jedním z nejsilnějších socializačních činitelů také vrstevníci stejného pohlaví. Právě oni jsou důležitým faktorem k dotvoření pohlavní identity dítěte, a to zejména v období deseti až šestnácti let věku.²⁷ Jádrem celého procesu formování pohlavní identity je identifikace, kdy se chlapci obvykle identifikují s muži a dívky se ženami, a tím je následně vytvořena normální ženská a mužská identita.²⁸ Jediněc se tedy v tomto případě vymezuje na základě podobnosti s jedněmi a na základě odlišnosti s druhými členy společnosti. Chlapci se vymezují především negativním způsobem, a to v tom smyslu, že se jim obecně vštěpuje, kým nesmí být, aby byli muži, a pak se jimi teprve mohou stát. Toho jsme si mohli povšimnout již při zmínce o jazyku jako důležité části identifikace.²⁹

Genderovou roli a genderovou identitu si dítě neosvojuje od rodičů mechanicky, ale již mnohokrát zmíněnou identifikací, kdy se chce dítě v zásadě jednomu ze svých rodičů podobat, a to ho motivuje, aby se chovalo stejně jako on. Dítě se tak zařazuje do stejné genderové skupiny jako jeho rodič. Existuje však spor o to, zda je prvotní podvědomí dítěte o jeho pohlaví, či jeho poznatek, že od něho rodiče očekávají určité chování, za které bude následně odměněno.³⁰

²⁷ RENZETTI, M. Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. s. 106–122.

²⁸ OAKLEYOVÁ, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6. s. 128–129.

²⁹ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *XY: o mužské identitě*. Litomyšl: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-7270. s. 36–40.

³⁰ OAKLEYOVÁ, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6. s. 135.

1.3 Teorie genderu

Na otázku, jak se děti obou pohlaví naučí, že určité věci dělají jen chlapci a jiné věci zase pouze dívky, se snaží odpovědět vědci pomocí tří teorií: psychoanalytické, sociálního učení a kognitivně vývojové.

Do psychoanalytické teorie bychom mohli zařadit mimo jiné i již zmíněnou identifikační teorii, na kterou svou pozornost soustředil Nancy Chodorow. Tato teorie říká, že pro ustavení specifických způsobů chování mají ústřední význam tzv. primární vztahy. Během prvních let života se totiž mezi dítětem a jeho nejdůležitějšími blízkými osobami rozvíjejí intenzivní emocionální vztahy a vazby. Tento vztah je pak základem k tomu, že se děvčátko identifikuje s matkou a chlapec s otcem. Chodorow uvádí, že je proces identifikace obtížnější pro chlapce, jelikož se musí psychicky odpoutat od matky a utvářet svou osobnost podle vzoru otců. Podobné tvrzení přináší v podobě Oidipovského komplexu³¹ také Sigmund Freud zabývající se právě psychoanalytickou teorií, v níž mimo jiné popisuje genderově specifické vzorce chování získané v dětství jako neměnné a jednou provždy dané. Vznikající pocit totožnosti u dítěte pak vede k tomu, že děti od rodičů přejímají vnitřní postoje, hodnocení i schémata chování vůči světu.

Teorii sociálního učení, vytvořil Albert Bandura. Tvrdí, že děti získávají gender dvojným způsobem, a to buď posilováním, tedy odměnami za genderově přiměřené chování a tresty za chování genderově nepřiměřené, nebo modelováním, tedy prostřednictvím tzv. imitační teorie. Ta říká, že chlapci a dívky získávají chování typické pro své pohlaví tím, že pozorují vzory chování téhož pohlaví, a ty pak přejímají a napodobují. Zároveň upozornil ve své teorii na to, že přestože děti mají větší sklon napodobovat vzory chování téhož pohlaví, přejímají chování obou rodičů. Na druhou stranu u chlapců, přejímajících chování připisované opačnému genderu, budí jejich počínání mnohem ostřejší nesouhlas, než kdyby chování opačného genderu uplatňovala dívka. Socializace je tedy chápána jako jednosměrný proces, v němž jsou děti utvářeny a přetvářeny dospělými.

Poslední ze tří jmenovaných teorií, kognitivní, vznikla na základě výzkumu Lawrence Kohlberga, který široce rozvinul základní předpoklady všeobecné teorie kognitivního vývoje, již ustanovil Jean Piaget. Vycházel z toho, že duševní vývoj člověka je řízený zevnitř, a děje se tak v zákonitě na sebe navazujících několika stupních tohoto řízení. Piagetova teorie

³¹ Oidipovský komplex: otec je sokem syna, který navíc prožívá úzkost z možné kastrace při spatření ženských pohlavních orgánů – komplex je vyřešen tím, že se chlapec ztotožňuje se svým otcem a přebírá jeho vlastnosti a vzorce chování. In RENZETTI, M. Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. s. 94-98.

vykazuje ústřední roli vyrůstajícímu dítěti, které se aktivně vypořádává se svým okolím. Postupně získává schopnost rozlišit a přiřadit jednoznačně k jednomu nebo druhému pohlaví nejen sebe, ale i osoby ve svém okolí. Největším přínosem Kohlbergovy teorie bylo to, že zdůraznil aktivní podíl dítěte na utváření pohlavní role jedince.³²

Studium pohlavní identity a z ní vyplývajících pohlavních rozdílů je viditelně problematickou oblastí. Jisté je, že chlapci a dívky vykazují celou řadu stabilních rozdílů, které začínají již v útlém dětství výběrem hraček, dětskými hrami apod. Proces utváření sociálního pohlaví jedince, genderu, je procesem dlouhodobým, celoživotním, jenž probíhá v rámci vlivu dané společnosti. Genderová role je vytvářena výchovou prakticky od narození. Jedinec je pak v rámci procesu socializace vsugerován (vzhledem k genderovým stereotypům, které panují ve společnosti), zpravidla pouze do jedné složky genderu, buď maskulinity, jde-li o muže, či feminity, jde-li o ženu. Nicméně i nadále je sociální pohlaví jedince ovlivňováno, a to zejména společností: interakcí s druhými lidmi i získávanými zkušenostmi. Jedná se o celoživotní proces.

Zaměříme nyní svou pozornost úžeji na mužskou stránku genderu, na složku maskulinity, k níž bude tato práce směřována.

1.4 Maskulinita

Moderní výzkum maskulinity a feminity byl zahájen roku 1936 publikací Lewise Fermana a Cathrine Cox – Milesové s názvem *Pohlaví a osobnost*. Ve 30. až 50. letech 20. století byly maskulinita i feminita zkoumány na základě dotazníků a testů, ve kterých se vycházelo z protikladu těchto pojmů. Platilo, že maskulinita je nevhodná pro ženu a feminita naopak pro muže. Tento názor byl potlačen až na konci 20. století. Dnes se rozdíly mezi maskulinitou a feminitou u odlišných pohlaví snaží vysvětlit několik vzájemně propojených hledisek, jakými jsou: evoluční teorie, genetika, hormonální výzkumy či teorie zabývající se nervovým systémem mužů a žen. Ty vycházejí z toho, že jádro maskulinity a feminity spočívá v genderově typických zájmech, vzhledu i sexualitě.³³

Maskulinita a feminita jsou individuální složky genderu, které figurují v obou pohlavích. Gender byl velmi dlouho orientován výhradně na feminitu. To bylo umožněno vytvořením jednoho z nejmladších oborů historické vědy tzv. gender history. Tato historie

³² KARSTEN, Hartmut. *Ženy – muži*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-145-X. s. 32–44.

³³ LIPPA, Richard A. *Pohlaví, příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1719-2. s. 78–153.

se v rámci své disciplíny women history zabývala a dodnes zabývá proměnami ženského konstruktů v minulosti.

1.4.1 Women a men history

Women history dala vznik druhá vlna feminismu,³⁴ probíhající od 60. let 20. století. Jednalo se o tzv. radikální fázi feministického hnutí, jež měla svůj původ v Americe, kdy zůstávaly, vlivem bohaté společnosti, v domácnosti i vzdělané ženy. Na tuto vzniklou situaci poukázala i celá řada autorek, mezi nimi výrazně také Betty Friedanová v díle *Ženská mystika* (Pragma, 2002). Vychází z teorie o ženské mystice, která brání ženám, aby si všímaly své vlastní identity a navíc je v tom podporuje. Friedanová poukazuje na problém společnosti, jíž stačí žena jako matka a hospodyně bez naplnění vlastní identity, čímž nastává krize ženských rolí a zaražení jakéhokoliv růstu žen. Na tuto situaci pochopitelně reagovaly feministky, které požadovaly stírání nerovností mezi pohlavími. Mimo jiné pořádaly protestní akce. Tudíž tato vlna feminismu byla také mediálně nejsledovanější. Jedná se o období, kdy se zakládají nové ženské skupiny a organizace, ale zejména pronikají do vědeckého světa feministické myšlenky, jež poukazují na úděl žen spojený s jejich biologickým pohlavím a otvírají otázky o ekonomickém a právním postavení žen.³⁵

Od 70. let 20. století dochází i v rámci určité negativní reakce na radikalitu tohoto období k oslabení této druhé vlny. Například v rámci publikací Libory Oates Indruchové, Elizabeth Badinterové či Judith Buttlerové, které poukázaly na nesmyslnost radikálního přístupu. Postupně se začala probojovávat poslední vlna feminismu, která hledala autentickou feminitu pro určitá období. Zaměřovala se na to, jak skutečně vypadala podoba ženství ve společnosti v konkrétním období. Tyto poznatky jsou následně spojovány v pokusech o generalizaci dějin v rámci publikací, kdy začíná být také zdůrazněna role žen jako historických akterek. Do této doby byla historie zobrazována téměř výhradně z pozice mužů, kteří byli vnímáni jako jediní tvůrci dějin.

Toto období, tedy 70. léta 20. století, je však důležité nejen z hlediska požadavků žen na zrovnoprávnění s muži či probojování žen do historické vědy a přiznáním jejich úlohy v dějinách. V tomto období, kdy začaly ženy viditelně hledat svou identitu a muži se začali

³⁴ Feminismus=ideologie, která chce potírat rozdíly mezi pohlavími a zabránit utlačování žen. Tuto ideologii dělíme do třech období, kdy první vlna navazující na ženská hnutí proběhla na přelomu 18./19. století, poslední třetí vlna pak byla zahájena od 70./80. let 20. století.

³⁵ INDRUCHOVÁ, Libora-Oates. *Dívčí válka s ideologií*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85850-67-2. s. 9-13.

zabývat tou svou, můžeme hovořit také o vzniku mužského hnutí, jenž vzniklo právě v rámci třetí vlny feminismu. V době, kdy bylo ve společnosti běžné používat spojení „Bud' chlap!“, jakoby mužství nebylo přirozeností, ale výzvou.³⁶

V hnutí mužů se jednalo ve své podstatě o skupinu mužů, která byla spojena problematikou genderu a emancipace.³⁷ Hnutí se rozštěpilo do několika skupin. Určitá skupina se snažila minimalizovat genderovou diskriminaci ve společnosti. Další skupina se zabývala analýzou postavení mužů s výsledkem, že maskulinní požadavky a projevy jsou pro muže nebezpečné po psychické i fyzické stránce. V tomto případě se jednalo o odmítnutí dodržování maskulinních požadavků společnosti typu: muži neprojevují emoce, chovají se riskantně atd. Výsledkem této skupiny bylo tvrzení, že privilegované postavení mužů ve společnosti je iluzí a naopak, že oni jsou ve své podstatě tou znevýhodněnou skupinou. Jednou z dalších skupin bylo tzv. hnutí otců, které usilovalo o stejná práva v rodičovství, i o rozvodovém řízení měla být výchova společnou. Poslední uvedenou skupinou je křesťanská ortodoxie, která brojila proti všem změnám ve společnosti a propagovala navrácení k tradičním genderovým rolím.³⁸

Vidíme, že tradiční pojetí maskulinity neplatilo vždy a dnešní společnost od něho rovněž upouští. V 70. letech 20. století však byly vytvořeny dvě stěžejní složky mužského hnutí. První složka, tzv. uvědomělí muži, hájila mužská práva a tvrdila, že privilegované postavení mužů je iluzí a oni jsou těmi znevýhodněnými ve společnosti. Druhou složku tvořili tzv. žensky uvědomělí muži. Ti naopak tvrdili, že tradiční pojetí maskulinity mužům škodí a je nutná rekonstrukce genderových vztahů. Mimo jiné řešila tato skupina také téma mužského násilí. Agrese byla dlouhou dobu považována jako hlavní rozdíl v chování mužů a žen. Právě k ní údajně byli a jsou chlapci vedeni již od útlého dětství formou her, které spočívají v boji, soupeřivosti a konfliktu.³⁹ Vytvoření těchto dvou složek mužského hnutí v 70. letech 20. století nebylo náhodné. Stalo se tak na základě hledání vlastní identity žen, kdy se muži začali zabývat tím, kým doopravdy jsou.

Všechny tyto skupiny tvořící dohromady hnutí mužů daly později svými podněty a otázkami (kdy se po zavedení genderu do historie ukázala absence maskulinity) vzniknout men's studies (men history). Bylo ustoupeno od klasického genderového pohledu v historii,

³⁶ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *XY: o mužské identitě*. Litomyšl: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-7270. s. 13-15.

³⁷ Emancipace=vypuštění se ze závislosti na něčem, či na někom, získání společenské nezávislosti žen.

³⁸ RENZETTI, M. Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. s.50-52.

³⁹ Tamtéž. s. 50-52.

v němž byl muž zobrazován jako univerzální tvůrce a reprezentant lidstva, ale hledala se cesta k autentické maskulinitě. Do historického kontextu se tato nová disciplína dostává od 80. let 20. století.

Cesta k otevření nové historické disciplíny však nebyla jednoduchá a předcházela jí celá řada kritik. Společenským vědám bylo vytýkáno, že se věnují pouze postavení mužů v historii a opomíjí roli žen. Feminismu bylo naopak vytýkáno, že se zabývá pouze ženami a muže ignoruje. Tyto kritické podněty následně vedly k vytvoření řady studií, jež se snažily demaskovat muže v historii nebo poukazovat na problémy, které naopak muži vyvolávají, i na situace, kdy se muži stávají oběťmi společenských pravidel. Postupně byla otevřena cesta ke studiu podob mužství a pozornost upřena na role mužů (role žen) v různých společnostech. Problematice mužství se začaly věnovat výše zmíněná mužská studia (men's studies), jenž se vyznačují kritickým přístupem v hledání důvodů, které stojí za reprezentativním mužstvím. Ptají se, proč se právě tento typ stal relativně věčným. Tyto aspekty shrnul ve své knize *Nadvláda mužů* Pierre Bourdieu (Karolinum 2000). Poukazoval na to, že v jedné společnosti existuje celá řada konkurenčních podob mužství, ale vždy je pouze jedna podoba hegemonní, nadřazená nad ostatní a všeobecně danou společností uznávaná.

První výzkumné práce o mužích publikované v 70. letech 20. století byly psány zejména psychology a psychiatry, kteří se zabývali patologickými jevy jako jsou násilí či kriminalita mužů. Až poté začalo být přistupováno k mužské roli ve společnosti kriticky. Tato role v podstatě určovala podobu muže, jak v rámci vlastností (nezávislý, soběstačný, aktivní atd.), tak v rámci doplňujících charakteristik (profesně úspěšný, s rodinným zázemím atd.). Otevřeně začalo být poukazováno na to, že je tento model mužství nastavený společností pro většinu mužů nedosažitelný.⁴⁰ Navíc ženy, které začaly vstupovat do všech složek mužské činnosti, přispěly ke zpochybnění mužů, kým doopravdy jsou. Byla zrušena mužská nadřazenost. Krize mužství však neproběhla ve společnosti poprvé.

1.4.2 Krize maskulinity

První krize mužů proběhla již v 17. století a v 18. století, zejména ve Francii a Anglii. Zpochybnění mužů jako první způsobily francouzské preciozky, ženy, které prosazovaly zcela

⁴⁰ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7044808-3. s. 59-64.

nový ideál mužství, tzv. zženštilého muže. Ten měl být ženě plně oddaný a zároveň ji respektovat. Krize maskulinity dopadala na šlechtické prostředí a týkala se zejména společnosti panovníkova dvoru. Její počátek by spadal do doby regentství Ludvíka XIV. ve Francii. Vlivem skončení válek, v nichž se šlechtici uplatňovali jako velitelé, došlo k tzv. zženštění šlechty u dvora. Krize byla zažehnána pocitem občanskosti, novou podobou vzorového muže, jenž nemusel velet vojsku a bojovat, ale musel být politicky činný a schopný něco řídit.

Druhá zmiňovaná krize mužství přišla poté na přelomu 19. a 20. století do Evropy a USA. Přinesla zejména obavu mužů z toho, že se sami stanou ženami, jelikož právě ženy pronikaly na jejich pozice. Ženy se v rámci rozvoje získávání požadavků a práv ve vzdělání, politice i profesním zázemí, stále více vyrovnávaly mužům, což u nich vyvolávalo strach z žen. Tato krize maskulinity postihla všechny vrstvy společnosti kromě chudiny a pomohla ji vyřešit válka, která vrátila mužům pocit mužnosti.⁴¹

Třetí krizí prochází muži od konce 20. století dodnes. Její počátek bychom mohli hledat již u konce druhé světové války, kdy byly ženy součástí v podstatě všech sfér mužské činnosti, což dominantní postavení muže ohrožovalo.

I dnešní moderní společnost vyžaduje zcela nový typ muže, který se zapojuje do všech činností ženy a zároveň je spojen s novým typem otce. Ten se plně věnuje dětem ve všech stránkách jejich výchovy. Tím jsou v dnešní společnosti hranice mezi maskulinitou a feminitou porušovány a muži se učí s touto novou rolí vyrovnat. Přesto se ještě dnes stále udržuje názor, že muži patří veřejná sféra spojená s ekonomickým zabezpečením rodiny, zatímco ženě patří sféra soukromá spojená s péčí o domácnost a výchovou dětí. Mezi hlavní hodnoty muže v tomto ohledu patří moc a násilí. Jimi si získává vysoký stupeň hierarchizace a autority a tím si vydobývá dominantní pozici nad ženami. Tato struktura se nazývá patriarchát.⁴² Patriarchátem se rozumí genderový systém, v němž zaujímají nadřazené postavení muži vůči ženám a v němž jsou mužské vlastnosti a činnosti hodnoceny výše než ty ženské.⁴³ Tím se prohlubuje ekonomická i psychologická závislost ženy na muži. Tyto aspekty však dnešní moderní společnost bortí a ženy se postupně, s příchodem možnosti vzdělávání, stávají nezávislými. Role mužů a žen se staly prakticky zastupitelnými. To následně vedlo k již zmíněné, doposud poslední, třetí krizi mužství, kdy měl nový otec

⁴¹ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *XY: o mužské identitě*. Litomyšl: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-7270. s. 13-30.

⁴² *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Editorky Eva Věšíňová – Kalivodová – Hana Maříková. Praha: Open society fund, 1999. ISBN neuvedeno. s. 59- 61.

⁴³ RENZETTI, M. Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha, Karolinum 2003. ISBN 80-246-0525-2. s. 20–22.

nahradit otce nedostupného, případně otce málo mužného, jimiž se patriarchát vyznačoval. Již od poloviny 19. století byl v rámci industrializace a s ní spojené urbanizace vytvořen patriarchální ráz rodiny, kdy otec znamenal zákon. Právě tehdy došlo k radikálnímu oddělení rolí na dvě sféry – veřejnou a soukromou.⁴⁴

1.4.3 Vymezení ženství a mužství

Ženství a mužství se velmi dlouho vymezovalo bipolárně, jakoby existovalo jen ženské či mužské pohlaví, což prakticky přetrvává dodnes. Simone de Beauvoirová uvedla: „Dokud budou muži rodit ženy, dokud se bude XY vyvíjet v lůně XX, bude vždy trvat déle a bude obtížnější dozrát v muže než v ženu.“⁴⁵ Zároveň bylo mužství určováno také negativně. Pojmy mužství a ženství se vzájemně vylučovaly a byly zobrazovány na pozadí opačného pohlaví.

Všeobecně tedy platí tvrzení: „Jsem muž, proto, že nejsem žena,“ a naopak. Chromozom Y sice symbolizuje mužskou odlišnost a jeho přítomnost je nezbytná k vytvoření muže, ale zdaleka nestačí k vymezení mužské identity.⁴⁶ U vymezování mužství na základě opačného pohlaví můžeme spatřit i negativní vliv na muže, kteří se vyhýbají všem podnětům, jež by je mohly zženštit. Obávají se ohrožení své mužnosti, která jim je vštěpována výchovou a společností. Jedině tak lze splnit požadavek společnosti na jedinou správnou a žádoucí identitu muže, hegemonní maskulinitu. K tomuto modelu, jenž stojí v opozici proti preferované feminitě, jsou muži vedeni v podstatě od svého narození. V rámci hierarchizace společnosti jim je vštěpována skutečnost, že aktivita je více než pasivita, rozum více než cit, dravost více než vstřícnost atd. Tyto aspekty provází rodičovskou výchovu, ale také pozdější vzdělávací proces. Školství velmi dlouho lpělo na stereotypním pojetí ženské a mužské role ve společnosti, což se projevovalo v rámci učiva, učebnic. I školství se podílelo a nadále podílí na utváření genderových stereotypů, které dětem předkládá jako normu společnosti.⁴⁷

1.4.3.1 Aspekty mužství

⁴⁴ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *XY: o mužské identitě*. Litomyšl: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-7270. s. 88.

⁴⁵ Tamtéž. s. 176.

⁴⁶ Tamtéž. s. 3.

⁴⁷ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7044808-3. s. 6–12.

Muži jsou proti ženám pod větším tlakem společnosti. To je zapříčiněno několika aspekty. Prvním z nich je získání mužské pohlavní identity, kdy se chlapec musí odpoutat od své matky. Výzkumy poukazují na fakt, že ve většině případů se v prvních letech výchovy setká chlapec s výchovou žen, ať se již jedná o rodinu, případně poté i o vzdělávací instituce jako mateřská či základní škola. Proto je získání jeho mužské identity obtížnější než u dívek. I poté, co se k mužské identitě chlapci zařadí, musí být po celý svůj život obezřetní, aby nemohli být nařknuti ze zženštilosti. Přiblížením se k ženským projevům by muž mohl ohrozit svou mužnost.

Ideálem dnešního maskulinního muže by byl heterosexuál bílé rasy, dobře situovaný a zdravý. Mnozí muži žijí raději v přetvářce a nedávají najevo své emoce. Nasazují si masku pro svou ochranu před normami společnosti.⁴⁸ Dnes chlapci nehledají svůj vzor pouze u otce, ale identifikovat se mohou i s hrdinou filmu či knihy. Důležitá zůstala identifikace s vrstevníky. Steve Biddulph vidí stěžejní problém, v samotné výchově chlapců. On konkrétně poukazuje na nedostatek přítomnosti muže, otce v rodině. To vede k vytváření mužských vzorů podle počítačových her, filmů, knih a časopisů. Úskalí vidí Biddulph v tom, že právě vyjmenované aspekty mnohdy zobrazují genderové stereotypy, které chce vidět společnost, ale potlačují možnost vlastního rozvoje mladého muže tím, že se s nimi chlapec ztotožní. Podle Biddulpha: „Muž potřebuje jiné muže, zejména starší muže, aby mu žehnali, povzbuzovali ho, ukazovali mu jeho chyby a pozvedali jeho důležitost.“⁴⁹ Důležitý je přímý kontakt s osobou mužského pohlaví. Nikoliv pouze s jejím fiktivním napodobením.

Dalším vštěpovaným aspektem, jenž je s mužským pohlavím spojován, je spojitost s agresí. Byl uplatňován názor, že fyzická převaha muže nad ženou vyvolává u muže i hormonálně podmíněnou bojovnost. Objevil se i názor, že agresí mužů podporovala patriarchální společnost, v níž byli muži v dominantním postavení, což k vyvolávání agrese přispívalo.

V rámci vytváření identity muže ve společnosti, došlo ke spojení všech výše uvedených poznatků a ke vzniku tzv. vzorového muže dané společnosti, můžeme spatřit hned několik podob mužství. Například v 50. letech 20. století byl vzorem falešně tvrdý muž. Zde můžeme vidět ono spojení s přirozenou agresí muže, muž jako živitel rodiny, nedávající najevo své city. V průběhu času se tyto modely vzorového mužství pochopitelně proměňovaly, nicméně od 90. let 20. století se jako výsledek dlouholetého tápání otevřela

⁴⁸ Tamtéž. s. 6-12.

⁴⁹ Tamtéž. s. 9-24.

cesta hledající přirozené mužství.⁵⁰ Podle Pierra Bourdieua být mužem znamená být určitým způsobem, vyznačovat se něčím, co se jeví jako něco samozřejmého, o čem se nediskutuje. Výsada mužství může podle něho být do jisté míry také past, za kterou se platí neustálým, někdy až nesmyslným napětím a vypětím, k němuž každého muže nutí povinnost projevovat se za všech okolností jako muž.

Pravé mužství je poté následně stvrzováno v kolektivu, kde se musí jedinec prosadit jako muž. Velmi dlouho byly mužskými atributy například přímý pohled do očí či možnost projevit svůj názor v kolektivu, ve společnosti. To bylo ženám velmi dlouho zapovězeno. Každý muž musel vynakládat určité úsilí, aby docílil představ o správném muži a splnil tak požadavky kolektivního vědomí. Zde vidíme, že přestože jsou muži těmi, kteří vládli ve společnosti, i oni byli a jsou ovládaní nároky z její strany, aby mohli být, kým jsou.⁵¹ Bourdieu uvádí: „Chceme-li nějakého muže pochválit, stačí o něm říct, že je to muž.“⁵² Dáme tak najevo naše uznání k danému muži.

Dnešní maskulinita je, jak vidíme, mnohotvárná a spojená s ženstvím. S odstoupením od patriarchy byla vytvořena zcela nová osoba otce. Muž přebral roli matky a zároveň předává své mužství synovi. Toto je podle některých cesta z krize a nová podoba maskulinity.⁵³

Na dnešního muže je vyvíjen velký tlak, neustále je mu opakováno, jakým by měl být a jaký by být neměl. Nový muž musí pochopit nastolenou situaci, že staré hranice mezi pohlavími vznikly na základě tlaku společnosti a nyní je žena schopná zaujmout místo muže a naopak, muž by se měl snažit podobat se ženě. Nový muž tedy nechává, zjednodušeně řečeno, promlouvat svou ženskou stránku. Jeho základ tkví v přijetí bisexuality, jelikož v každém jedinci je přítomna mužská i ženská přirozenost.

V současnosti již nejsou oblasti kompetencí muže a ženy tak jasně odděleny.⁵⁴ To se týká všech oblastí společnosti, které jsou mnohdy čteně diskutované, jako například oblast mateřství a otcovství. Přestože dochází k otevření nové cesty pro vnímání mužů a žen a propojují se jejich role ve společnosti, přesto obě dvě pohlaví obvykle dojdou do bodu

⁵⁰ BIDDULPH, Steve. *Mužství: jak zvládat všechny mužské role*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-209-6. s. 30-31.

⁵¹ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-775-5. s. 47-64.

⁵² BADINTEROVÁ, Elizabeth. *XY: o mužské identitě*. Litomyšl: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-7270. s. 13-15.

⁵³ Tamtéž. s. 160-174.

⁵⁴ MOIROVÁ, Anne. *Proč muži nežehlí: čtení o mužích a ženách*. Praha: Grada Publishing, 2000. ISBN 80-7169-945-4. s.13-19.

narození potomka, a tím i ke zcela nové situaci rozdělení svých povinností, funkcí a úkolů v soukromé i veřejné sféře.

Velmi dlouho platilo, že mateřství a výchova dítěte je pouze v kompetenci ženy, která je k tomu biologicky předurčena. Role manželky a matky byla ještě v 19. století jedinou myslitelnou rolí ženy ve společnosti, jež byla jako jediná uznávaná. Zajímavá je již samotná otázka mateřství, kde byla opomenuta péče muže a nadřazena role ženy, přestože rodičovství v sobě zahrnuje i otcovství. Muž ale velmi dlouho působil jakožto živitel rodiny a zástupce veřejné sféry společnosti a na výchově se podílel pouze z pozice trestání potomků či konáním pádného rozhodnutí o jejich budoucnosti. Například činil konečné rozhodnutí o výběru partnera pro dceru, případně vybíral vhodné vzdělání pro syna. Nicméně o péči spojenou s dětmi, případně povinnostech s jejich výchovou spojenými, nevěděl prakticky nic.

Bagatelizaci otcovství poté přinesla industrializace. Otec odcházející za prací v rodině prakticky chyběl.⁵⁵ Od poloviny 19. století právě vlivem industrializace a s ní spojené urbanizace došlo k postupnému mizení patriarchálního rázu rodiny, ve které otec znamenal zákon. Rodina se po odchodu otce za prací ztenčila na duo matka a dítě. Otec ztělesňoval ekonomický a politický zákon, nikoliv morální a citový, který náležel matce. V rámci industrializace a urbanizace tak byla nastavena nová měřítko společnosti, jež se rozdělila na sféry-veřejnou, náležící muži, a soukromou, patřící ženě.

V tomto období docházelo i k odklonu od tradiční maskulinity, která se projevovala fyzickou silou. Ta byla nahrazena během 19. století úspěchem, penězi a oceňovanou prací. To bylo pochopitelně zapříčiněno dobovou situací, kdy se mužům otevřel nový prostor města. S ním si museli vydobýt i nové vzory maskulinity, jelikož pracovitost v podobě fyzické síly, kterou uplatňovali na venkově, zde nebyli schopni využít ani předávat svým synům. V těchto podmínkách byly vytvořeny dva typy otce. Jednak šlo o otce nedostupného a vzdáleného, jenž odcházel z domu za prací a pro rodinu, zejména pro děti, byl prakticky cizím člověkem. Po celé 19. století stále platil názor společnosti, že otec si dítě získá slovem nikoliv fyzickým kontaktem, tudíž otcovská láska byla spojena s autoritou.⁵⁶ Dále druhým nově vzniklým typem otce byl otec málo mužný a opovrhovaný, který nezvládl podrobit se a splnit soudobé požadavky maskulinity.

Nová osoba otce pak byla vytvořena až s odstoupením od patriarchátu, kdy již péče o děti nebyla výlučně v rukou matky. Dnes je již podoba maskulinity v rámci otcovství

⁵⁵ OAKLEYOVÁ, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6. s. 113.

⁵⁶ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *XY: o mužské identitě*. Litomyšl: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-7270. s. 68.

od 19. století zcela odlišná. Otec zcela přejímá úlohu matky a zároveň se stává učitelem pro svého syna v předávání nových požadavků společnosti.⁵⁷

Jak můžeme vidět, otcovství bylo a stále je ve společnosti důležitým a proměnlivým tématem, které rovněž souvisí s budováním genderové role muže ve společnosti a vymezením jeho identity. Domnívám se, že by bylo příhodné se u tématu otcovství a jeho podobách či funkcích pozastavit. Bylo to právě otcovství, které se stalo klíčovým tématem odborných analýz mužství, mužských identit či mužských sociálních rolí. Mizející otec, chybějící otec, ale i pečující otec či tzv. nový otec se stal námětem studia změn podob otcovství či rodičovství.⁵⁸

1.4.3.1.1 Otcovství

Základní paradigma rodiny, jehož konfigurace až dosud z části přetrvává, přinesla industrializace. Na jedné straně stojí výdělečně činný muž, jenž zajišťuje rodinný příjem a účastní se procesů politického rozhodování a na straně druhé stojí žena působící ve sféře domácnosti. Od ní se očekává, že obstará úklidové práce pro celou rodinu, vychovává děti a ujme se péče o staré a postižené členy rodiny.⁵⁹

Otec nesporně byl a je součástí rodiny. Podle Elizabeth Badinterové jsou dějiny rodiny dějinami otcovské moci, která je spojena s autoritou manžela. Tato dvojitá autorita otce vychází z Indie, ve které měla rodina podobu náboženského společenstva. Otec zde byl hlavou rodiny a jeho absolutním právem bylo soudit a trestat. Změna nastala s nástupem křesťanství, kdy se manželka a matka mění z otrokyně muže na jeho družku a otcovská autorita se začíná užívat zvláště k výchově dětí, nikoliv k podřízení ženy. Manželství se stalo ustanovením božím, čímž byla stanovena i rovnost manželů. Otec a matka měli ke svým dětem stejná práva i povinnosti. Z dítěte bylo potřebné vychovat zejména dobrého křesťana. Mimo jiné padlo právo otce usmrtit své dítě, které bylo stvořeno Bohem. Proti těmto hrůzným praktikám panovala snaha zasáhnout již od 12. století, ale až mnohem později, v 17. století, vznikají první útulky pro nechtěné, odložené děti a zároveň se silně brojí proti potratu

⁵⁷ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *Materinská láska*. Bratislava: Aspekt, 1998. ISBN 80-85549-04-2. s. 88-174.

⁵⁸ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem 2006. ISBN 80-7044808-3. s. 62.

⁵⁹ LENDEROVÁ Milena - JIRÁNEK Tomáš - MACKOVÁ Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 157.

či usmrcování novorozeňat. Přesto se až do 19. století přísnost otce a jím udělený trest netýkal pouze dítěte, ale i matky.⁶⁰

Toto století přineslo mimo jiné i změnu v pohledu na manželský svazek, postupně se začala uplatňovat manželství z lásky. Tento nový 'trend' ve společnosti byl však velmi pozvolný a nadále převažovaly svazky předem zkonstruované. Hledělo se na společenské postavení partnerů a důležitou roli sehrálo také věno budoucí manželky. V těchto povinných svazcích bylo jistě velmi těžké zbudovat si cit, i když jistě existovaly výjimky, málokdy však mezi manželi vznikla láska. I tento způsob uzavírání manželství možná vedl k tomu, že lidé málo lpěli na životě druhého člověka: „V životě muže jsou dva pěkné dny, když se ožení a když ženu pochová.“ S novu ženou získal muž nové věno.⁶¹ Tato chladnost se však týkala i pohledu na smrt dítěte a velmi těžko lze posoudit, zda byl smutek otce nad ztrátou dítěte menší než zármutek matky a v neposlední řadě určit, jaká hloubka citu byla vůči smrti dítěte vyvinuta.

Devatenácté století bylo pro muže – otce důležité i z dalšího hlediska. Společnost byla v rámci otcovské role rozpolcená na dvě poloviny. Jedna se přikláněla k důležitosti otců, druhá polovina je naopak zavrhovala. „Muž zůstane ubohým otcem a možná si toho ani nevšimne, protože už neví, co otcovství znamená. Žena a děti mu nerozumějí nebo jím pohrdají...“⁶²

Úpadek otců je zahájen již ve století předchozím, osmnáctém. Právě v tomto století se začíná posilovat úloha matky, tudíž otcové ztrácí na úctě i vážnosti a stávají se doplňkovou rolí k výchově matky.⁶³ V tomto století, v době osvícenství došlo k výraznému obratu ve společnosti. Význam otce i problém jeho vztahu k dětem byl řešen prostřednictvím veřejné diskuze. Téma otcovství začalo mimo jiné zajímat také literaturu. Věnovali se mu autoři jako Jean Jacques Rousseau, Denis Diderot, Voltaire a další.⁶⁴ V následujícím 19. století přinesla zlom průmyslová revoluce, jež dala vznik vytvoření fenoménu tzv. neviditelného otce. Skončila doba, kdy rodina prováděla činnosti pro svou obživu v kruhu rodiny. Industrializace a s ní spojená urbanizace přinutily otce odcházet za prací z domova, a ztrácet tak kontakty se svou rodinou. Vlivem urbanizace a práce v továrně se poprvé v 19. století objevuje postava nedůstojného otce, za kterého se dítě stydí. Právě frustrací otce ze ztráty autority

⁶⁰ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *Materinská láska*. Bratislava: Aspekt, 1998. ISBN 80-85549-04-2. s. 17–27.

⁶¹ Tamtéž. s. 30 – 33.

⁶² ZOJA, Luigi. *Soumrak otců: archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha: Prostor, 2005. ISBN 80-7260-145-8. s. 166.

⁶³ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *Materinská láska*. Bratislava: Aspekt, 1998. ISBN 80-85549-04-2. s. 206 – 209.

⁶⁴ ZOJA, Luigi. *Soumrak otců: archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha: Prostor, 2005. ISBN 80-7260-145-8. s. 155.

ve své rodině se vytváří postava otce, který je schopný své peníze propít v hospodě či utratit v nevěstinci.⁶⁵

Další zlom přinesla první světová válka. Otcové odešli na frontu během svého úpadku ve společnosti, ale válka přinesla jen jejich další pád. Nejenže opět došlo ke ztrátě otce v rodině, ale navíc se od něho očekával vojenský úspěch. Pro otce bylo velmi obtížné vysvětlit dětem, že musí opustit rodinu, jelikož byl nucen splnit vojenskou povinnost. A po svém návratu jim vysvětlit, že negativní rysy, které se ve společnosti na válku vytvořily, nemohou spojit s jeho osobou. Pro děti této doby nemohl být otec – voják autoritou. To on představoval to špatné, co se ve společnosti odehrávalo.⁶⁶

V průběhu dvou století se obraz otce rapidně změnil. V 17. století byl otec vnímán jako vládce své rodiny. Byl pro svou rodinu 'vševědoucí, všemocný a ztělesněnou dobrotou'. Osmnácté století pak ukázalo bezobsažnost těchto pojmů, ale až 19. století přineslo uvědomění lidí, že otec může být nevzdělaný, neomylný a zlý. Od této etapy začal roli otce nahrazovat stát. Do světa dítěte vstupovaly nové postavy, které nahrazovaly autoritu biologického otce jako učitel či vychovatel, sociální pracovníci. Politika ochrany dítěte se projevila přísnějším dozorem nad rodinou a nastolením státního patriarchy místo rodinného. Povinná školní docházka byla jedním ze stěžejních faktorů, které oslabily prestiž otce. Dítě přebíralo nikoliv otcovy, ale učitelovy hodnoty. Zaneprázdněný otec neměl na výchovu dítěte čas. Dále nahrazovaly otcovskou moc i lékařská či filantropická péče, také soudní a sociální moc. Otce nahradil stát a jeho nařízení, zákony v rámci poskytnutí péče a bezpečí dítěte. Na otci zůstala pouze funkce živitele rodiny, který nemá možnost v rámci nedostatku času vytvořit si s dítětem jakýkoliv vztah.⁶⁷ Po celé 19. století byla rodina především malá sociální skupina, tvořená jedinci spjatými s manželstvím, pokrevním příbuzenstvím či adopcí. Její členové se řídili ustálenými vzory chování a každý z nich, tedy i otec, plnil určitou sociální roli. On vystupoval jako živitel.⁶⁸

V dnešní době prožívají muži – otcové opět nový zlom. Nový typ otce, který se ve společnosti vytváří, je mnohými autory nazýván jako táta – máma. Jde o typ otce, jenž přebírá i mateřské povinnosti ženy. A přestože se tento nový táta – máma jistě ve společnosti začíná prosazovat, dle mého názoru zde ještě stále přetrvává autoritativní otec, živitel rodiny,

⁶⁵ Tamtéž. s. 160–165.

⁶⁶ Tamtéž. s. 172–178.

⁶⁷ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *Materinská láska*. Bratislava: Aspekt, 1998. ISBN 80-85549-04-2. s. 211-215.

⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 158.

a nový typ otce se bude prosazovat velmi pomalým procesem. Podle Elizabeth Badinterové je východiskem z dnešní krize maskulinity vyjít v podobě dvou typů otcovství. V prvním z nich musí muž přejmout úlohu a roli matky a v tom druhém dokázat dát své mužské poznatky a podněty prostřednictvím výchovy svému synovi, pokud se toto mužům, otcům v dnešní době podaří, bude poslední krize maskulinity zažehnána.⁶⁹

Tímto se okruh uzavírá a my se dostáváme opět k problematice krize maskulinity. Všechna uvedená dílčí témata genderu jsou úzce propojená a přirozeně spolu souvisí. Otázka krize dnešního muže zůstává i nadále otevřená. Podle mého názoru k jejímu překonání postačí si postačí údajnou přítomnou krizi nepřipouštět a zkrátka žít podle nové moderní doby s podřízením se nově nastaveným pravidlům. Domnívám se, že s tímto stanoviskem má a bude mít problémy zejména generace našich otců či dědů. Naopak mladá nově nastupující či střední generace se dokáže bez větších problémů přizpůsobit a v podstatě žádnou krizi maskulinity ani nemusí pocítit.

Jak již vyplynulo z předešlého textu, krize maskulinity jako téma bylo zohledňováno a analyzováno zejména z pozice muže – otce. I proto jsem do této práce zařadila výše uvedenou krátkou kapitolu věnující se právě otcovství. Zmiňuji i soudobou krizi maskulinity spojenou s novou rolí otce nazvanou táta – máma. I zde se domnívám, že nově nastupující generace překážky a morální bariéry společnosti postupně dokáže zbořit a tento model nového otce se stane běžnou, ničím neohroženou složkou společnosti 21. století.

⁶⁹ BADINTEROVÁ, Elizabeth. *XY: o mužské identitě*. Litomyšl: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-7270. s. 174.

2. Gender ve společnosti 19. století

Období tzv. 'dlouhého 19. století' bylo ohraničené dvěma významnými událostmi. Jednou z nich bylo vypuknutí Velké francouzské revoluce v roce 1789, druhou, uzavírající tuto etapu, atentát v Sarajevu v roce 1914.

Jedná se o dobu silně ovlivněnou industrializací a s ní úzce spojenou urbanizací. V rámci těchto jednotlivých dílčích změn došlo i k celkové přeměně společnosti: „Na počátku 19. století stál ještě poddaný, na jeho konci pak občan s určitou dávkou sebevědomí.“⁷⁰ Do jaké míry dokázalo jeho sebevědomí vystoupat, záviselo mimo jiné i na pohlaví jedince. Muži a ženy byli vnímáni společností 19. století odlišným způsobem. Na základě toho pak byla určována i jejich genderová role. Společnost si nárokovala svými požadavky na jedince plnění spodobnění vzorového ženství či mužství. Jednotlivé podoby genderových rolí se přirozeně měnily, například v závislosti na příslušnosti jedince k určité vrstvě společnosti.

2.1 Patriarchální ráz společnosti 19. století

Každá kultura zaujímala k postavení mužů a žen svůj vlastní vztah a nejinak tomu bylo i v kultuře 19. století. Rozdíly mezi pohlavími byly určeny především odlišným způsobem nahlížení na muže na jedné a ženy na druhé straně uvnitř konkrétní kultury. Zatímco muž se stal postupně symbolem pro samotnou kulturu, žena bývá dodnes často přirovnávána k přírodě, jež je kultuře podřízena. Je tak automaticky ztotožňována s něčím, co daná kultura podhodnocuje. Naopak muži ve většině společností nad ženami dominují. Bylo tomu tak i v době 19. století. V praxi to znamená, že muži a ženy nejsou pouze odlišně vnímány danou společností, ale jsou zároveň ve vztahu dominance a subordinance. Tato struktura společnosti se nazývá patriarchát a zahrnuje v sobě hierarchii sociálních vztahů a institucí, v nichž a jejichž prostřednictvím mohou muži dominovat nad ženami. Patriarchální moc ovládala i námi sledované 19. století. Její vláda je chápána jako instituce, pomocí níž ženskou polovinu populace ovládá druhá, mužská polovina. V patriarchátu funguje muž jako

⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 157.

norma. Při dodržování této vlády bude muž ovládat nejen ženu, ale také starší muž mladšího muže.⁷¹ I v povídkové tvorbě májovců je autorita muže nezvratná.

Vliv staršího, zkušenějšího a moudřejšího muže je patrný v celé řadě povídek. Opomineme-li dominantní postavení muže nad ženou, jedná se pak zejména o autoritu otce vůči synovi, jež přetrvává i v synově dospělosti. Například v povídkové tvorbě Vítězslava Háška z venkovského prostředí nalezneme těchto případů hned několik. Časté jsou rady dospělému synovi, například ohledně výběru budoucí manželky. Výjimku netvoří ani předávání zkušeností spojené s vedením hospodářství, které otec synovi v určitém okamžiku věnoval. Zpravidla se tak dělo právě po svatbě. Pro příklad uveďme povídku Vítězslava Háška *Kovářovic Kačenka (Povídky I, 1859)*, v níž syn při výběru nevěsty podlehně přání svého otce. Ožení se proti své vůli a následně se stane hospodářem. Trestem se pro jeho otce stane chování a postoj nové hospodyně, kterou si paradoxně on sám zvolil. Podobnou problematiku sňatku z přinucení rodičů (zejména otce), řeší ve svých povídkách také Karolina Světlá v povídce *O krejčíkově Anežce (Povídky z Ještěda, 1860)*.

Oba dva autoři tak poukazují na, v podstatě neomezenou, autoritu mužů, respektive otců, podle jejichž vůle se odehrává mimo jiné budoucnost dětí. Nejedná se přirozeně pouze o syny. Ti však, jakožto dědicové majetku, byli před dcerami upřednostňováni. Nicméně i dcery musely nejen ve výběru partnera spoléhat na rodiče, na otce jakožto hlavu rodiny. On vybíral toho nejvhodnějšího kandidáta zejména podle majetkových poměrů jeho rodiny. Mnohdy však nebyla dcera pro otce vítaným dítětem. I o tom se zmiňuje v povídkovém souboru *Povídky z minulé Prahy* Karolina Světlá. Jedna z povídek nese přímo název *Dcera otce svého* (1885) a popisuje vztah otce a nechtěné dcery Nyny. Povídka končí tragicky vzpourou Nyny, jejím odchodem z domova a následnou smrtí. Otec si v tomto případě hodnoty své dcery uvědomí pozdě.

V povídkách jednotlivých autorů bychom jistě našli i vliv staršího muže na mladšího v podobě postav bratrů. Jmenujme alespoň povídku Karoliny Světlé *Černý Petříček (Povídky, 1871)*. Právě v ní zastává roli otce Černý Petříček, který vychovává a určuje budoucnost svému mladšímu bratrovi Františkovi. Bratrský vztah je zobrazen ve stejném souboru také v povídce *Na košátkách* (1873). Zde vidíme jasné upřednostňování staršího bratra matkou. Prvorozený syn měl vždy před ostatními sourozenci (i bratry) jistá privilegia. Byl to on, kdo měl zdědit majetek rodičů, v tomto případě matčin podnik v podobě obchodu se sádkami.

⁷¹ MILLETOVÁ, Kate. Sexuální politika. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85850-67-2. s. 74-79.

I z těchto uvedených příkladů vyplývá důležitá funkce muže ve společnosti. Jednotlivé figurky mužských postav v májovských povídkách řídily mikrosvěty rodiny, domácnosti, ale i vesnice či města, kde rodinu veřejně zastupovali. Jejich vliv byl rozdělen na řadu rozptýlených kompetencí, jež vycházely z přirozené autority muže. Ta se zpravidla zvyšovala úměrně s rostoucím věkem. S ním přibývaly i ceněné zkušenosti. Roli hrálo přirozeně také společenské postavení. Společnost 19. století pohlížela jiným způsobem na bohatého měšťana a jiným na chudého venkovského člověka. Oba dva případy měly jiný rozsah a možnosti svou nabytou autoritu prosazovat. Nicméně i venkovský člověk mohl v uzavřeném prostředí vesnice a jejího okolí získat autoritu a úctu. Byli to zpravidla muži, kteří něco zažili, někde byli, a mohli tak přinést do prostředí venkova nové informace. Mohlo jít rovněž o starší muže, kteří strávili celý život v rodné vsi. Ti byli oceňováni pro svou moudrost vyplývající ze zkušeností. Naproti tomu u bohatého měšťana vycházela úcta společnosti spíše z jeho ekonomické a sociální situace.

Svou moc, vyplývající z autoritativního postavení ve společnosti, využíval muž v řadě mikrostruktur. Například v rodině (u manželky, později rovněž u dětí), v kolektivu mužů (zde hrál roli věk i majetkové a sociální poměry, které přidávaly na vážnosti), v zaměstnání (muž měl převahu již v tom, že mohl být na rozdíl od ženy zaměstnán). Všechny tyto mikrostruktury vytvářely celek autoritativního váženého muže společnosti 19. století. Pochopitelně existovaly i zde výjimky. Muži, kteří autoritu společnosti z nějakého důvodu nezískali či ji během života svým jednáním ztratili.

Nadvládu mužů formovaly zpravidla tři základní instituce: rodina, škola a církev. Právě v rodině, hlavní instituci patriarchy, je tento proces nadvlády zahájen. Chlapec je vychováván k určité nadřazenosti a moci nad dívkami. K tomu přispívala i soudobá společnost. Přestože 19. století přineslo rozvoj vzdělanosti, stále se hledělo převážně na vzdělání chlapců před dívčím vzděláváním (zejména v oblasti venkova). Chlapec byl vychováván k jeho nejlepší možné budoucnosti, kterou mu byla rodina schopna poskytnout. Budoucností dívky byl sňatek. Již od dětství byla připravována na roli manželky a matky, na roli podřazenou. Přirozeným vzorem dětí byli jejich rodiče, kde matka byla v podřízeném vztahu k otci. Pro děti to byl od útlého věku přirozený model manželství a rodiny.

V patriarchální společnosti 19. století stál v popředí muž. Již od dětství byl v rámci výchovy rodiči syn upřednostňován a směřován k dominantnímu postavení. Zvláštní privilegia měl pak prvorozený syn. K němu se upírala veškerá pozornost rodičů, jelikož on se měl stát budoucím dědicem jejich majetku a zároveň i tím, kdo se o ně ve stáří postará.

S předáním majetku zpravidla pozbývala autorita otce vliv. Přebíral ji jeho syn, nový pán domu. Starému otci zbyla pouze jeho 'moc' nad manželkou, již mnohdy i nadále uplatňoval. O získání autority, nejen nad svou manželkou, se snažil i jeho syn.

V májovských povídkách se však nejednou setkáme s tím, že žena měla na svého muže mnohem větší vliv, než si on sám připouštěl. Často vedl k prvním neshodám v širší rodině. Do popředí pak vystoupil negativní vztah mezi novým a starým pánem domu, tedy mezi otcem a synem. Za těmito konflikty, které vznikly, stála velmi často právě nová hospodyně. Ta dokázala ovlivnit svého muže natolik, že se obrátil i proti svému otci, jenž pro něho byl dosud nezpochybnitelnou autoritou a jemuž nedokázal nikdy odporovat. S tímto případem se setkáme například v povídce *Na vejminku (Kresby křídou i tuší, 1873)*. Vítězslav Hálek zde předkládá tento problém negativního vztahu otce a syna poté, co otec odejde na tzv. vejminek, a místo hospodáře zaujme syn, jako normu, něco, co bylo pro společnost 19. století běžnou záležitostí. Podle autora šlo o jev, který se dědil a předával z generace na generaci. V situaci, v níž se ocitl nynější nový hospodář (syn, který doslova trápil svého otce), byl v předešlé generaci sám otec. I on byl tyranem svého otce atd. Je zde poukázáno i na určité smíření se s touto rolí.

Tento příklad nás upozorňuje na vliv ženy, na fakt, že se muži společně se ženami ve svých rolích doplňují a mnohdy i zastupují. Přestože postavení ženy vychází z podřadné funkce, má žena možnost a schopnosti mužem do jisté míry manipulovat. Na muže v této situaci poukazuje zejména Vítězslav Hálek. V jeho povídkách je mladá hospodyně často skutečnou hlavou domácnosti. Muž je pouze její figurkou, jíž ovládá. Příčinu jeho chování bychom hledali u sňatku z přinucení a nezájmu o tuto konkrétní ženu vybranou rodiči. U těchto ženských postav můžeme sledovat jejich maskulinní složku genderu, jež dominuje. Žena je rázná, autoritativní, řídí muže, spravuje majetek i finance. Takovou ženou byla například Francka v povídce *O krejčíkovic Anežce (Povídky z Ještěda, 1860)*. Karolina Světlá zde však ztvárnila ještě jednu ženu, dívku Anežku. I u ní bychom našli notnou dávku maskulinity v podobě statečnosti a odvahy i fyzické zdatnosti. Aspekty, které se i u dívek běžně nevyskytovaly.

2.1.1 Aspekty mužské dominance

Mužská dominance se, zejména v nezámožném prostředí, prosazovala tvrdším způsobem, bez formálního uznání ženy. To platilo zpravidla pro venkovské prostředí, kde žena svého muže 'reprezentovala' pouze při práci na poli či v hospodářství. V lepším případě při cestě do kostela či u místní muziky. Často pak dominantní postavení muže přecházelo k neshodám, fyzickému či duševnímu týrání ženy.⁷²

S podřízeností ženy vůli muže se setrneme v rozličných podobách v mnoha povídkách námi vybraných autorů. V některých autoři poukazují i na násilí muže. S bitím ženy se setkáme například v povídce *Černý Petříček* (*Povídky*, 1871) od Karoliny Světlé.

S psychickým nátlakem muže na ženu se často pojí také nevěra. Pro muže poměrně častý jev, kterým dávaly najevo svou nespokojenost se ženou. Z tohoto hlediska je vhodné poukázat na soubor povídek Jana Nerudy *Různí lidé* (1871), v němž, na rozdíl od často zmiňované nevěry mužů, uvádí autor nevěru žen. Muži jsou v těchto povídkách ženami zrazováni a zároveň bez nich neumí žít. Autor poukazuje na fakt, že i ženy mohly negativně působit na psychiku mužů. Nicméně i přesto bylo mužství s faktory jako nevěra či opilství a hazard spojováno daleko více než se ženami. S prostředím hospody či hostince se setkáme rovněž v celé řadě povídek. Zpravidla se jedná o společenské centrum, kde se konají besedy přátel, porady sousedů či muziky. Opilství muže či karbanictví je v povídkách často zmiňovaným jevem. Například v povídce *Hubička* (*Kresby z Ještědí*, 1880) Karoliny Světlé se muž snaží svým karbanem a opilstvím vytrestat svou ženu. Činí to tak naprosto úmyslně a účelně.

Opilství, karbanictví či nevěru zařazují k hlavním příčinám psychické újmy u ženy. Ta mohla v některých případech končit i její smrtí. Stalo se tak například v povídce Karoliny Světlé *Dcera otce svého* (*Povídky z minulé Prahy*, 1884). Jedná se o povídku, v níž žena již neměla chuť ani vůli žít dál podle příkazů svého muže. Ten svou ženu, jež mu byla zcela podřízená, utrápil.

⁷² LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5. s. 100-120.

2.2 Dělbba práce mezi mužem a ženou

Dominantní postavení mužů je dobře patrné i u dělby práce mezi mužem a ženou. Ta se v různých částech světa liší. Podle Pierra Bourdieua nejsou klíčovým momentem nerovnosti mezi muži a ženami jejich odlišné schopnosti, ale rozdílný společenský status přiznaný jejich práci v konkrétní společnosti.⁷³ I kdyby žena vykonávala vysoce ceněnou mužskou práci lépe než samotný muž, bude její činnost považována za nepatřičnou a žena bude společností odsouzena, nikoliv oceněna. Tato situace dnes již neplatí, pro 19. století však byla otázka dělení práce (na ryze mužskou a naopak ženskou) aktuální.

2.2.1 Dělbba práce – veřejná a soukromá sféra společnosti

Hlavní činností ženy v 19. století se stala práce v domácnosti. Byla vnímána jako podřadná činnost oproti zaměstnání muže, jenž svou činností rodinu živil. Podřadnost této práce však byla většinou fiktivní. Ve skutečnosti její náročnost mnohdy převyšovala práci mužskou. Ženy obstarávaly vše, co se týkalo utváření celkové tváře rodiny. Spadaly na ně všechny práce v domácnosti, péče a výchova dětí (případně i péče o starší členy rodiny). Ty ze zámožnějšího prostředí si mohly dovolit zaplatit pomocnice v domácnosti, například chůvu, kuchařku či posluhovačku. Ony samy pak na chod domácnosti pouze dohlížely a staraly se, aby bezchybně fungovala. Jinou situaci zažívaly ženy z chudšího prostředí, zejména na venkově. Povinnosti měly stejné, udržet chod domácnosti a pečovat o děti. Přibyla jim ale starost o hospodářství, kde kromě svých povinností pomáhaly i svému muži. Všechny ženy bez rozdílu pak měly svou práci vykonávat prakticky neviditelně tak, aby žádným způsobem nerušila muže. Soukromí domácnosti bylo totiž prostředím, v němž si chtěl muž odpočinout po vykonané práci. Mělo být útulné a tiché.

Zatímco ženě náležela v 19. století sféra domácnosti, muž byl reprezentačním článkem rodiny a zastupoval ji na veřejnosti. Doba 19. století v rámci změn ve společnosti polarizovala ženské a mužské pohlaví do dvou samostatných sfér. Mohlo by se tak zdát, že každé pohlaví vládlo ve své sféře a v případě potřeby došlo k harmonickému prolnutí, ať již hovoříme o venkovském prostředí, kde se práce ženy a muže setkávaly například při sezónní práci na poli prakticky každý den, nebo o prostředí městském, kde bylo někdy nutností, aby žena stála po boku muže a reprezentovala ho na veřejnosti. Nastíněný model byl však asymetrický.

⁷³ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-775-5. s. 74-79.

Rodina a domácnost sice platily za doménu ženy, ale fakticky je vedl muž (pochopitelně až na určité výjimky).⁷⁴ On hospodařil s penězi, on rozhodoval o chodu domácnosti i o dětech a jejich budoucnosti. I v tomto modelu platícím v 19. století byla žena jasně podřazenou. Toto základní paradigma rodiny přinesla v první polovině 19. století industrializace. Ta spolu s urbanizací vtrhla do života lidí, v němž oddělila sféru veřejného a privátního. Na jedné straně stál muž, jenž zajišťoval rodinný příjem a účastnil se procesů politického rozhodování. Na druhé straně stála podřízená žena ve sféře domácnosti.

Pravdu o ženské méněcennosti postupně zpochybnila psychologie, fyziologie i lékařská věda. Vznikl názor, že difference mezi pohlavími je dána převážně kulturou a výchovou rodičů, kdy jsou chlapci již od útlého věku vedeni k dominanci.⁷⁵ Dnes se již ženské podřazenost minimalizuje. Ženy jsou s muži zrovnoprávněny v profesním životě, naopak muži se více podílejí na chodu domácnosti. V 19. století byl však tento model rozdělení sfér ve společnosti pro muže a pro ženu platnou normou.

2.3 Struktura společnosti 19. století

Struktura společnosti se v 19. století proměňovala, z počátku byli nejpočetnější vrstvou obyvatel sedláci. Přičemž bohatý sedlák byl pán se značnou autoritou. Platilo to nejen pro čeládku, ale také pro jeho vlastní rodinu. I zde se těšil úctě. Obděláváním půdy se živila více než polovina obyvatel, od velkostatkáře až po posledního podruha. Přibližně polovinu lidu tvořili samostatní hospodáři. Od chalupníka, kterého pole sotva uživilo, k velkostatkáři vlastnicího půdu o několika stovkách hektarů. Tyto rozdíly jsou patrné i v májovských povídkách.

Majetkové poměry byly velmi často důvodem k uzavírání sňatku z rozumu. Ekonomické hledisko zde bylo jedním ze stěžejních faktorů. Jmenujme například povídku Vítězslava Háška *Jiřík (Kresby křídou i tuší, 1858)*, v níž nedojde k naplnění lásky mezi čeledínem a statkářovou dcerou. Takovéto svazky byly rodiči pokládány za nepřípustné. Rodiče se v tomto směru řídili nepsaným pravidlem, že spořádaná rodina má mít na mysli zejména hmotné blaho svého dítěte. Sňatky z rozumu, stejně jako tradice, kdy se žena vdá,

⁷⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5. s. 100-120.

⁷⁵ LENDEROVÁ, Milena. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6. s. 10.

a tím se zároveň podřídí svému manželovi, přetrvávaly i v druhé polovině 19. století. Ekonomické hledisko bylo jedním z hlavních, které hýbaly společností. Měl-li jedinec majetek, měl nejen zázemí, ale také jistou váhu ve společnosti. Od toho se odvíjela i jistá privilegia. V případě muže vlastního majetek například možnost výběru z celé řady potencionálních partnerek. Majetek lidí odlišoval také na venkově. Sedlák se statkem byl váženějším občanem než chalupník, jenž sotva uživil rodinu.

Zlom pro lidi na venkově přinesl rok 1848 a zrušení poddanství, které znamenalo vyvázání obyvatel z feudálních povinností. Lidé se stali novou silou v továrnách. Na sklonku 19. století tvořili dělníci více než polovinu výdělečně činných osob. Obrátili se od půdy ke strojní výrobě, od venkova k městu. U májovců se setkáme pochopitelně i s povídkami zobrazujícími město. Nicméně, jaký byl v 19. století život dělníka, nám blíže nijak nezobrazí. V obou těchto etapách společnosti 19. století platil stejný společenský koncept: sňatek, rodina a výchova dětí. Touto cestou se měl ubírat život člověka 19. století.⁷⁶

Nový vzhled společnosti, jenž přinesla industrializace, s sebou přinesl i nové vzory genderových rolí. Nejednalo se pouze o rozdělení společnosti na dvě sféry, dominující mužskou veřejnou a podřízenou soukromou připadající ženě. Jednalo se i o zcela nový vzhled rodiny jako celku. Domácnost byla narušena odchodem otce za prací. Tím se do jisté míry rozpadal patriarchální ráz rodiny. Otec odchodem z domova ztrácel nad manželkou, a zejména dětmi, přímý dohled, čímž trpěla jeho přirozená autorita.

2.4 Ideál ženy a muže ve společnosti 19. století

Vidíme zvraty, které doba 19. století přinesla. Jednalo se také o vytváření různých podob genderových rolí v tomto období. Pro ženu se i přes zvraty, které 19. století přineslo, stalo jedinou možností seberealizace mateřství. Tento fakt platil téměř celé námi sledované období, prakticky ve všech sférách společnosti. Změnu nastolilo až rozvíjející se dívčí vzdělávání. Sňatek a výchova nové generace byly a jsou nadále považovány za prvořadý, nikdy nezpochybnitelný, úkol ženské poloviny národa.⁷⁷ Mezi vzory ženského chování patřily například pokora, poctivost, zbožnost či pečlivost.

⁷⁶ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí: na sklonku 19. století*. 11. díl. Praha: Via facti, 2007. ISBN 978-80-239-6717-3. s. 7-31.

⁷⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4. s. 20-25.

Hlavním atributem muže byla slušnost. Ideálem byl podle společenských katechismů muž upravený, čistý a oblečený přiměřeně podle svého společenského stavu. V přítomnosti žen se od muže očekávalo, že bude zábavný. Zároveň se měl muž automaticky stát ochráncem dané ženy. Jeho povaha měla být mužná a pevná.

Ideální muž však neměl obstát pouze ve společnosti žen, ale také v kolektivu mužů. A to zpravidla při posezení v hostinci, ke kterému patřila například hra v karty. Ta byla vnímaná jako neřest ohrožující nejen rodinu, ale i celou společnost. Jeden z dobových katechismů uvádí: „Muž spěchající z domova za svou zábavou, odnáší s sebou i peníze, jichž by se jinak na prospěch celé domácnosti užití mohlo a stává se nezřídkou zhýralcem a karbaníkem, k hanbě a neštěstí celé rodiny. Běda pak ženě, která k tomu zavdala příčiny a podnět tím, že ho nedovedla rozumným jednáním a hospodařením k domovu připoutati.“⁷⁸ Povšimněme si, že za chybu, respektive vybočení ze správné genderové role muže, je zodpovědná podle dobových katechismů žena. Ona se má starat a pečovat o svého muže natolik, aby neměl potřebu odcházet od rodiny (pokud nehovoříme o cestě do zaměstnání). Muži se pochybení toleruje. Přestože je jeho tzv. 'vysedávání v hospodě' doslova hrozbou pro celou společnost. Trest připadá na podřízenou ženu, která by měla být schopná muže rovněž napravit a přivést ho na správnou cestu. Pokud se tak nestane, je přesto pochybení muže bráno jako určitá norma jeho genderové role. Prostředí hostinců či hospod, pití alkoholu, hra v karty i vzájemné potyčky mezi muži náleží k mužským atributům, jenž dodávají muži potřebnou mužnost.

Naopak pro ženu byly za nezbytné považovány pokora, víra v Boha, trpělivost a poddajnost. Dívka byla matkou vedena k tomu, aby dovedla řídit domácnost, přiměřeně reprezentovat svého manžela, popřípadě později pečovat o děti. To vše se dívka učila od útlého věku. Nebylo výjimkou, že se dívky vdávaly mladé. Zatímco muži se ženili málokdy před dovršením třiceti let (museli prokázat ekonomickou zajištěnost budoucí rodiny), u dívek patřilo ke společenským zásadám provdat dceru do jejích dvaceti let. Rozdíl mezi partnery tak mohl činit i osm až dvanáct let. I proto byl muž pro svou mladou ženu nezpochybnitelnou autoritou. Do sňatku představoval autoritu otec, poté přebíral tuto úlohu manžel.

2.5 Postavení muže a ženy v rodině

⁷⁸ LENDEROVÁ, Milena. Genderové stereotypy a konstrukt maskulinity ve společenských katechismech. In Příspěvek Historie Olomucensia 2012. Olomouc, 2012. s. 1-16.

Přirozenou úlohou ženy bylo rodit děti a pečovat o ně, starat se o rodinný krb. Žena byla chápána v roli manželky, matky a pečovatelky. Muži, otci je z tohoto úhlu vymezena role ochránce a živitele. Po celé 19. století se od ženy očekávalo rození dětí, od muže pak jejich hmotné zajištění.⁷⁹ Povinnost muže o zajištění rodiny, být dobrým manželem a otcem, vystupovat jménem rodiny na veřejnosti a rozhodovat v ní o všech důležitých otázkách vycházela z rakouského občanského zákoníku z roku 1811, který obsahoval oddíl o právech mezi rodiči a dětmi. Muž odpovídal také za svou manželku, kterou měl povinnost živit, šatit a poskytnout jí přístřeší. Její povinností naopak bylo vytvářet partnerovi nezbytné zázemí, v němž by si mohl odpočinout po namáhavé práci.

S narozením dítěte se z páru stala rodina. Autentická společenská jednotka, ekonomicky a sociálně soběstačná, v níž probíhala mimo jiné důležitá socializace dítěte. Mít děti bylo v 19. století nutností. Byly to ony, kdo měl převzít majetek mnohdy nastřádaný celými generacemi. Ale zejména to byly děti, které se měly ve stáří postarat o nemohoucí rodiče a zajistit jim co nejdůstojnější stáří. Přestože se v 19. století začala postupně redukovat porodnost, byl i přesto počet dětí v rodinách poměrně vysoký.⁸⁰ Z tohoto hlediska je zajímavé sledovat situace v májovských povídkách. S větším počtem dětí se zde nesetkáme. Jedná se zpravidla nejčastěji o jedno až dvě děti, na něž je upírána pozornost rodičů.

V období 19. století můžeme sledovat zcela nové pojetí dětství. Tato situace byla způsobená i díky vytvoření intimní sféry rodiny (v rámci industrializace), v níž se začala projevovat a preferovat emocionální funkce rodiny. Byl vytvořen archetyp zbožňující, sebeobětující se matky. Dítě se stalo centrem cílené pozornosti. Byly tak vytvořeny větší předpoklady pro citové i materiální investice dítěte. Jemu patřila budoucnost, bylo nadějí rodiny.

Výchova dítěte byla prováděna poměrně tvrdým způsobem. Podle hesla „Cti otce svého i matku svou“. Vztah k otci byl však přeci jen oproti tomu k matce odlišný. Byl postavený na úctě a pokoře. Úcta k otci byla mnohdy pouhou povinností. Otec, který odcházel v době industrializace ráno z domova za prací a vracel se, až když děti spaly, se stával cizím, odtažitým člověkem. Děti k němu obvykle cítily spíše bázeň než vřelý cit. Respekt k otci přetrval hluboko do 20. století. On o všem rozhodoval, vynášel důležitá rozhodnutí i tresty. Pokud byl doma přítomen, vládl velmi přísně. Nebylo výjimkou, že se děti svého otce bály.

⁷⁹ VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, Eva - MAŘÍKOVÁ, Hana, et al. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open society fund, 1999. ISBN 80-238-4770-8. s. 59-61.

⁸⁰ LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 143-184.

Vztah dítěte a otce býval zpravidla málo bezprostřední. Na děti nezbýval čas. A to i pokud otec pracoval v domě a nemusel za prací odcházet. Jistou hráz vytvářel až náboženský respekt k otci, jenž ve společnosti panoval. Případně otcovská strohost, někdy hraničící dokonce s hrubostí. Na druhé straně pochopitelně existovali i otcové, kteří o své děti zájem projevovali.⁸¹

Na zájmy dítěte se všeobecně nehledělo ve dvou oblastech. V době při volbě budoucího povolání (zde se jednalo zejména o chlapce). U dívek bylo vzdělání vedoucí k samostatné obživě rozšířené až ve 20. století. V této životní etapě dítěte se na jeho zájmy nebral vůbec zřetel. Zvažovaly se pouze ekonomické možnosti rodiny, sociální postavení rodičů a jejich vlastní představy. Profese či řemeslo se obvykle dědily z otce na syna, z generace na generaci. Druhou oblastí, v níž se nerespektovaly zájmy a přání dítěte, respektive dospívajícího jedince, byl výběr partnera. I zde zcela vítězila vůle a přání rodičů, kteří se řídili normami společnosti 19. století.

Zatímco problematika výběru povolání zůstává v povídkách májovců upozaděna, výběr budoucího partnera a s ním spojené konflikty mezi rodiči a dětmi, jsou obsaženy v povídkách poměrně četně. Zejména Karolina Světlá a Vítězslav Hálek poukazují na bezmocnost dětí v tomto důležitém kroku. Hálek toto pravidlo společnosti odsuzuje, což dává najevo zpravidla tragickým koncem mladého páru, kterému je ve sňatku bráněno. Ukazuje, že nejvíce poté trpí paradoxně rodiče.

Postavení muže v rodině bylo v 19. století nezpochybnitelné. Vycházelo z přirozené autority muže a z nastoleného společenského řádu. Otec jakožto hlava rodiny se stal dobovou normou, jež přetrvala velmi dlouhou dobu. I dnes, v době, kdy se genderové role ve společnosti do značné míry stírají, se můžeme stále s tímto modelem rodiny vzniklým v 19. století setkat. Muž byl v obecném pojetí pro 19. století velmi výraznou postavou, přičemž žena tvořila spíše jeho doplněk, než rovnoprávnou osobu. Byl to muž, kdo formuloval svými jednotlivými kroky celou společnost. Jaké podoby mužů můžeme sledovat v májovských povídkách si odkryjeme v jedné z následujících kapitol, jež se bude věnovat analýze maskulinity u vybraných autorů této generace.

⁸¹ LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 143-184.

Tuto kapitolou jsme uzavřeli celkovou tematiku genderu a maskulinity, abychom se dále mohli začít věnovat zcela nové problematice literární. V ní se budeme věnovat generaci májovců, jejich autorům a tvorbě. Nicméně ještě před tím, než se dotkneme samotné části věnující se zmíněným májovcům, ráda bych do této práce zahrnula kratší kapitolu, která nám přiblíží vztah genderu a literatury, abychom tak dokázali, že se nejedná o jednotlivá, nesourodá témata, tvořící jen samostatné dílčí úseky práce, ale že jde o promyšlený koncept propojených témat, která spolu souvisí a jsou spolu provázány.

3. Gender a literatura

V této části práce bude pozornost soustředěna na spojení a vzájemný vztah dvou pojmů, genderu a literatury. Kapitola bude představovat jisté pojetí mezi těmito, na první pohled, samostatnými tématy. Budeme se věnovat nejen jejich vztahu, ale také jejich provázanosti, vzájemného působení a ovlivňování. Vše bude směřováno k období 19. století, které je zohledňováno v závěrečné analytické části práce.

3.1 Četba

S literaturou se setkáváme od útlého dětství prakticky každý den. Je zahrnuta do množiny prvků, které utváří naši vzdělanostní zkušenost. Nejprve nás osloví tzv. krásná literatura v podobě dětských knih, později s nastupujícím školním prostředím nám do podvědomí proniká i literatura odborná. Obě tyto sféry se podle individuality každého člověka různě rozpínají a podílí se na vývoji jeho osobnosti. Zvolené texty by měly vést určitým způsobem k výchově a k formování charakteru čtenáře. Právě literatura se podílí na utváření genderové identity,⁸² identifikaci jedince s mužským či ženským pohlavím. Obraz toho, jak má maskulinní muž či feminní žena vypadat však literatura mnohdy předkládá v podobě zjednodušených, stále se opakujících popisů tzv. genderových stereotypů.⁸³

Chceme-li určit definici literatury, zjistíme, že to lze jen velmi obtížně. Nejčastěji ji vnímáme jako konstantu, něco trvalého, co patří k našemu životu a zároveň má vymezenou určitou hodnotu v obecném společenském podvědomí. Již od objevení písma, jakožto uchovavatele kulturních hodnot, vznikaly soupisy daní a dávek, psala se poezie, náboženské i filozofické texty, které tak bylo možné zachovávat pro další generace. V zápětí začaly být vytvářeny také dokumenty právní povahy, jež usnadňovaly řízení soudobé společnosti. Přesto přese všechno znalost čtení a psaní nebyla po dlouhou dobu všeobecnou záležitostí a znala ji pouze omezená skupina společnosti. To bylo způsobené zejména vysokou mírou negramotnosti. Číst a psát dokázali jen ti nejpovolnější, tedy lidé z vyšší společnosti, případně ti k tomu profesně určení, písaři. Rozvoj četby byl tímto faktem velice zpomalován.

⁸² VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7044-808-3. s. 6-12.

⁸³ RENZETTI, Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. s. 20-22.

Vzhledem k rozsáhlé problematice s rozvojem a šířením gramotnosti se i problematika četby jako takové dostává do historického podvědomí poměrně pozdě.

Gramotnost se začala rozšiřovat v rámci rozvoje vzdělání. Než se tak stalo, uměli číst a psát skutečně pouze dvě skupiny společnosti, šlechta a kněží, a to až do období pozdního středověku, v němž začala gramotnost vlivem rozpínání měst a jejich kultury sílit. Zlom přineslo až osvícenství, doba 18. století, pro které bylo čtení a psaní základní vzdělanostní výbavou člověka. Ta vyplývala ze zavedení školní vzdělávací povinnosti, uvedené v platnost roku 1775, podle níž se do dvanácti let věku mělo dostat elementárnímu vzdělání každému nezávisle na sociální příslušnosti či pohlaví. Od 18. století začala kniha mnohem více než dříve podněcovat formování genderové identity jedince. Právě ona mu přinášela obraz toho, jak má vypadat 'správný' muž či 'správná' žena. Pomáhala ho směřovat a utvrzovat v tom, že jedná společensky správně, vzhledem k příslušné kategorii pohlaví. Jiná pravidla totiž obvykle platila ve společnosti pro muže a jiná pro ženu. Kniha se svým textem stala jedním z mnoha pojítek člověka s požadavky soudobé společnosti. Dělo se tak pochopitelně v podobě knih, které by patřily do tzv. vzdělávací oblasti. Ať již máme na mysli přímo učebnice či různé odborné příručky a encyklopedie. Ale opomenout nesmíme ani beletristickou tvorbu, v níž se skrývaly vzory charakterů, jednání a chování, které mohly čtenáře do jisté míry ovlivnit.

Běžnou součástí života společnosti se četba stává až v 19. století, kdy začíná pronikat i do dolních vrstev. Ty knihu zpočátku nepřijímaly zejména pro svou pracovní vytíženost. Na četbu jednoduše nezbýval čas. Mnohdy došlo i k postupnému zapomínání základního vzdělání, kterého se jim dostalo a nebyla možnost si knihu přečíst. Jistou měrou k odmítání četby přispívaly i sociální podmínky. Příslušník dolní nezámožné vrstvy si knihu nemohl finančně dovolit. Představovala pro něho nedostupné zboží.⁸⁴

V 19. století se však vlivem celkového rozvoje společnosti stává kniha přístupnou všem, kdo o ni měli zájem. Šíření knih, v rámci celého spektra obyvatelstva, spolu s rozvojem technických podmínek pro jejich vydávání (rozhodujícím převratem byl vynález knihtisku) způsobilo rozmach četby. Ta zobrazovala podobu životního stylu společnosti a přinášela nám svědectví o genderovém obrazu doby. Zároveň do jisté míry svými texty také ovlivňovala formování společnosti.

Pokud budeme brát knihu a literaturu obecně jako jistý vzor, přehled pravidel vepsaných do textu, můžeme z literatury přejímat obrazy charakteristik chování, jednání,

⁸⁴ LENDEROVÁ, Milena - MACKOVÁ, Marie - JIRÁNEK, Tomáš. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 328-346.

zkrátka celkového vystupování a působení mužů a žen ve společnosti dané doby. Takto získané obrazy pak lze uplatňovat v rámci analýzy genderové role, tedy způsobu chování očekávaného společností v rámci příslušného pohlaví.⁸⁵ V druhé podobě může literatura ovlivňovat i samotného čtenáře. Děje se tak obvykle nevědomě. Při čtení textu dojde k ukládání literaturou předkládaných obrazů do paměti a k jejich následnému využívání v běžném životě. Nejvíce je jedinec obecně ovlivněn v době dětství.

Výraznou roli, což je patrné i v dnešní době, hrálo v literatuře postavení ženy a muže ve společnosti. Obě pohlaví vytvářela své vlastní charakteristické (pro ně typické) normy a pravidla. Pro 19. století, kterého se tato práce dotýká nejvíce, bylo například typické rozdělení společnosti do dvou oddělených sfér. Zatímco muž působil na veřejnosti a reprezentoval svou rodinu navenek, ženě byla tato sféra prakticky zapovězena a náležela jí péče o děti a domácnost. I tento stereotypní obraz následně přejímala literatura, jež ho šířila dál jako jediný správný model ve společnosti. Ještě dnes se v literatuře setkáváme s podobnými vyobrazeními. Mužské postavy byly a i nadále v převážné většině jsou zobrazovány jako aktivní vůdci, živitelé a ochránci slabších. Naopak ženské postavy se dostávají do role zcela opačné, tedy pasivní pomocnice a společnice muže. Navíc u mužských hrdinů získávají ocenění výkon a chytrost, na které je kladen důraz, u žen bývá zdůrazňován především přitažlivý vzhled, starostlivost a citlivost.⁸⁶ Vidíme, že schopnosti žen zůstávají zpravidla nedoceny. Pokud se žena objeví v roli hlavní hrdinky a nese atributy, jež běžně spadají do kompetence mužů: sílu, chytrost, odhodlání, lstivost atd., obvykle jsou použity k získání muže, bez kterého se žena nedokáže obejít. Aspekty obou pohlaví jsou literaturou tzv. škatulkovány a v podobě četby jsou tato archetypální vyobrazení přenášena z generace na generaci. A přestože dnes již najdeme ve společnosti značné posuny a překračování těchto 'škatulek' u obou pohlaví, domnívám se, že bude ještě dlouhou dobu trvat, než v dětské literatuře spatříme ženu například jako opravářku aut a muže v zástěře pečujícího o domácnost. Stále můžeme vnímat patrný vliv 19. století, jež přineslo oddělené sféry společnosti pro muže a pro ženu.

Mužské a ženské archetypy, které běžně literatura čtenáři přináší, přispívají k nastínění celkového genderového obrazu společnosti. Ten je přejímán autory do jejich literárních děl a naopak zpětnou vazbou z literárních děl do společnosti. Rozdělení mužského, veřejného, aktivního, a ženského, soukromého a pasivního, světa může nalézt čtenář již v dětské

⁸⁵ RENZETTI, Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. s. 22-28.

⁸⁶ Tamtéž. s. 118.

literatuře, která je jistě jedním z prvních aspektů ovlivňujících formování genderové identity člověka. Pokud pomineme dětské obrázkové knížky, pak jistě nesmíme zapomenout na slabikář, jakožto první 'knihu', z které se jedinec učí číst. Již v něm nalezneme tradiční rozdělení mužského a ženského světa, kdy je žena, nejčastěji matka, spojována s vařením v podobě vět: „Máma má mísu.“ či „Máma mele maso.“, jež utvrzují dítě v tom, že je samozřejmé, aby se žena, matka starala o domácnost, zatímco muž, otec vydělával peníze a staral se o rodinu zvenčí, ve veřejné sféře.⁸⁷

Problematika genderu a literatury je úzce spojena. Tuto funkci na formování identity jedince má literatura i dnes. Aktuální otázkou však zůstává, nakolik dokáže literatura utváření genderové identity ovlivnit? Jakou část v tomto procesu tvořeném mnoha faktory (například: výchova rodiči; vzdělávací zařízení; kolektiv vrstevníků apod.) zaujímá? Dítě se s literaturou setkává nejvíce ve školním prostředí, kde dodnes v některých učebnicích genderové stereotypy převládají. Nabízí se otázka, jak se genderově stereotypní četba odráží na dětském uvažování? A co se stane tehdy, je-li genderový stereotyp porušen?

Analýzy genderu v dětské literatuře prokázaly, že při narušení genderových rolí nemusí být dítě schopné tyto role přijmout a nejčastěji k nim zaujme odmítavý postoj. Dává totiž přednost tradičním rolím, jež mu bývají od útlého věku vštěpovány rodinou či školou. Tam se však v průběhu výuky běžně s genderovými stereotypy setkáme. Ženy bývají ve školních učebnicích zobrazovány jako matky a spojovány s prací v domácnosti. Naopak muži zastupují práci spojenou s vnějším prostředím, kde je zapotřebí využití síly a zručnosti. A jelikož školní četba nepopíratelně patří do kategorie jednoho z prvních žánrů literatury, se kterými se dítě setká, zajisté i ona patří do systému utváření genderové identity člověka. Literatura se z části podílí i na tom, že dochází k podpoře zmiňovaných tradičních archetypálních rolí muže a ženy, kdy je mužský pohled stále částečně považován za všeobecnou normu pro společnost. S touto tematikou je například spojený také problém generického maskulina, označení skupiny, v níž jsou i ženy, určeny pouze mužským rodem.⁸⁸

Dnes, v době počítačových her a internetu, bylo místo literatury upozaděno. V období 19. století, bez těchto nových ovlivňujících faktorů, byl její vliv jistě mnohem větší. Šlo o jeden z hlavních zdrojů informací.

⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5. s. 99.

⁸⁸ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7044-808-3. s. 116-119.

Ukázali jsme si, jak literatura, respektive četba, dokáže ovlivnit formování genderové identity jedince, když mu podvědomě prostřednictvím textu předává archetypální obrazy (schválené či naopak kriticky vnímané společnosti) mužů a žen, jejich chování a jednání. A tím mu do jisté míry pomáhá vytvářet si genderovou roli (celkové působení ve společnosti) příslušného pohlaví. Dotkli jsme se také toho, že dodnes nevíme, jakou měrou se na budování genderové identity jedince, vzhledem k mnoha dalším ovlivňujícím faktorům, literatura podílí. Nepopíratelně zde jistý vliv patrný je.

Pokud bychom měli navázat na předchozí část, je samozřejmé, že literatura nemohla působit na vytváření genderové identity jedince do té doby, než se četba stala samozřejmostí. Stalo se tak až v průběhu 19. století, v němž byla četba žádoucí aktivitou a ušlechtilou zábavou. Cesta k četbě však byla velmi pozvolná.

Z hlediska genderu je jistě zajímavé, že právě v 19. století, v době, kdy se kniha začala stávat samozřejmostí, začal spolu s ní do popředí vystupovat do jisté míry také strach z knihy jako z předmětu, který má na jedince silný vliv. Vracíme se zpět k faktu, že literatura má na jedince vliv nejen v kladném smyslu. Obávám se předcházelo vhodným výběrem knihy. Ten byl (zejména u dětských čtenářů) málokdy samovolný, byl cenzurován rodiči, vychovatelem či učitelem, kteří nejprve posoudili u knihy její kvalitu.⁸⁹ Četba byla pečlivě volena vyššími výchovnými autoritami a byla vnímána nejen jako zábava, ale také jako výchovný prostředek. Z knihy si měl čtenář odnést poučení. Genderové hledisko zde již bylo skrytě přítomno (přestože kategorie gender vznikla mnohem později). Nicméně bylo tu v případě četby spojené s obavou, že kniha dokáže ovlivnit utváření pohledu dítěte na svět, pomoci vytvořit mu určitý názor na danou problematiku, že mu otevře zcela nový svět a obzory, které mu byly doposud skryty, zkrátka že se bude podílet na utváření a rozvoji jeho osobnosti. Na utváření genderové identity jedince, jak bychom tuto funkci četby nazvali dnes.

Rodiče se obávali, že se jejich dítě nechá četbou unést, ovlivnit a to způsobí možnou změnu jeho charakteru, která by mohla mít vliv i na jejich výchovu. Panoval strach ze ztráty rodičovské autority, proti níž se staví jako pomyslný soupeř kniha se svými názory a přesvědčeními, jež může stejně jako rodič na dítě přenášet a tím ho i jistým způsobem vychovávat. Hlavní obava však spočívala v tom, že ne všechny obrazy z knih předkládané čtenáři se shodovaly s platnými normami na výchovu muže či ženy ve společnosti. Tudíž jedinec, který je začal z knih přejímat a prosazovat v osobním životě, mohl vybočit ze své

⁸⁹ LENDEROVÁ, Milena, et al. *Žena v Čechách od středověku do 20. století*. Praha, NLN 2009. ISBN 978-80-7106-988-1. s. 528-522.

stanovené genderové role daného pohlaví, a tím se provinil proti soudobým společenským pravidlům. Mohlo následovat i odvržení společností.

I dnes, v době, kdy kniha neodmyslitelně patří k životu člověka (minimálně jako součást vzdělání), badatelé na poli genderu neustále zvažují, jaký vliv má kontrolovaný výběr knihy. Téma zůstává do dnešní doby otevřené. Jisté je, že vztah literatury a genderu je svázán vzájemným ovlivňováním, kdy se genderové archetypy, panující ve společnosti, odráží v literatuře a mohou (nejen v literatuře pro děti) zpětně ovlivnit formování genderové identity jedince. Ta je genderovými stereotypy ovlivňována již od útlého věku. Prvním aspektem genderových stereotypů se stávají hračky. Literaturu však můžeme zařadit hned vzápětí. Již v obrázkových knížkách, při předčítání rodiči, se dítě běžně setkává s genderovými stereotypy ve společnosti, jež utváří celkový obraz vnímání okolního světa. Tyto nabyté zkušenosti mohou být následně dítětem přejímány do běžného života, kde budou posilovat a utvrzovat společnost v genderových rolích a předávat je dále.⁹⁰

Podle Evy Kalivodové literatura byla a je „specifický kulturní a proto i rodový diskurz, jenž působí jako formující zrcadlo pro lidi, kteří žijí ve svých kulturách a zároveň je spoluvytvářejí.“⁹¹ Tímto tvrzením dokládá schopnost literárního díla přiblížit podstatným způsobem obecný chod konkrétní společnosti a zároveň i souvislost a propojenost literatury s genderovým hlediskem, kdy se oba tyto faktory podílí na utváření a analýze celku společnosti.

Na předešlých stránkách jsme si nastínili jeden z hlavních rysů propojení genderu a literatury, a to v rámci čtenáře, kdy literatura může do jisté míry působit na utváření jeho genderové identity. Tato vzájemná vazba však není jediná. Další pojítka mezi genderem a literaturou tvoří postavení ženy v literatuře. Nejen její stereotypní vykreslení jako literární hrdinky, kterého jsme se již dotkli, ale stěžejním krokem se stal vstup žen do literatury, nejprve jako inspirátorek mužů, později již jako samotných autorek. Proto se zbývající část kapitoly bude věnovat zejména ženám, které svým vstupem do literatury začaly bořit dosavadní tradiční předkládaný pohled na společnost, jež určovali po dlouhou dobu pouze muži.

Vstup žen do literatury byl významným krokem i z hlediska genderové tematiky, jelikož právě ženy vnesly do literatury nové pohledy na genderovou problematiku (na situaci

⁹⁰ RENZETTI, Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. s. 106.

⁹¹ KALIVODOVÁ, Eva. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: o rodu v životě literatury*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1887-6. s. 14.

postavení mužů a žen). Obohatily literaturu o nový pohled, který byl následně prostřednictvím knih předkládán čtenáři. Opět se dostáváme k jeho autoidentifikaci, ale i k celkovému ucelení obrazu o světě mužů a žen.

Nejvýznamnějším krokem byl zajisté vstup žen autorek do literatury, jelikož svými texty mohly ženy dokonale popsat svůj svět, ukázat zkršenost obrazů, které překládali ve svých textech muži, kteří 'panovali' v literárním vývoji velmi dlouho sami. Byli to oni, kdo vytvářeli a formovali ženské hrdinky, jejich charakter. Ženy se s jejich literárními vzory sžívaly, přejímaly jejich chování i vlastnosti, jež byly určeny danou společností a literatura tu byla pro jejich zapsání a předání do běžného života. Muži vytvářeli podobu literatury a do jisté míry i podobu společnosti. Proto se, než přikročíme k ženám autorkám, nejprve zastavíme u žen jako literárních hrdinek, které přinášely jedny z prvních podob tzv. ženského světa.

3.2 Žena jako literární hrdinka

Spodobnění ženy jako literární hrdinky znamenalo první proniknutí ženy do literatury před tím, než mohla žena literaturu vytvářet sama jako autorka svým vlastním způsobem. Žena byla vykreslována stereotypně podle genderové role příslušné doby. V 19. století, kterého se tato práce dotýká nejvíce, byla žena spojena se soukromou sférou, zejména s domovem, jež měla vytvářet. „Co se týče popisů rolí a osobních charakteristik, jeví se ženské postavy ani ne tolik stereotypně, jako spíše bezbarvě.“⁹² Toto tvrzení dokládá, že ženy byly vykreslovány šablonovitě bez větších změn v charakteru postav. Zobrazení žen bylo bezbarvé, stále se opakující v několika schématech. Hluboko do 20. století převládají v literatuře dvě tendence spojené se základními vyobrazeními ženy. Jedná se o andělský typ ženy, jež odpovídá tradiční roli ženy ve společnosti a odráží rovněž její správný charakter. Žena se projevuje jako ctnostná, skromná a nesobecká, která dojde odměny v životě trpělivostí a utrpením. Archetypem k této 'tradiční ženě' by byla ctnostná Madona. Jejím protipólem pak hříšná Eva, podle které byl vytvořen druhý model ztvárnění ženy v literatuře. Jednalo se o tzv. padlou ženu. Ta je schopná vyjádřit svůj názor a požadavky, tudíž přejímá vlastnosti mužů, nad nimiž zpravidla vládne svou vášní. Nicméně tato hrdinka je za 'neženské' chování a vlastnosti potrestána. Zatímco první hrdinka sloužila jako vzor pro společnost tím, že odrážela tradiční genderové role (což bylo společností vyžadováno), druhá

⁹² RENZETTI, M. Claire - CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2. s. 118.

z hrdinek byla naopak využívána jako tzv. odstrašující případ, kdy se po přečtení literárního díla s takovýmto typem hrdinky mají dívky podobných skutků a vlastností vyvarovat. Jinak by je mohl v životě stihnout trest a ony by nedošly ke svému životnímu štěstí. Pokud hovoříme o typech žen vyskytujících se v literatuře, nesmíme opomenout třetí typ ženy, Máří Magdalenu. Ženu, která se dokázala pokáním z cesty hříšnice překlenout na správnou cestu života. Tento model dával naději všem ženám, které zhřešily, že i ony se mohou napravit a vydat se správnou cestou určenou společností.⁹³

Všechny tři typy výše zmíněných žen: Marie, Eva i Máří Magdalena pomáhaly společnosti utvrzovat jí vydané platné normy v lidském životě, v chování i jednání lidí, zejména žen. Muž svým charakterem, jednáním i chováním na veřejnosti i v rodinném prostředí představoval a vytvářel normu pro soudobou společnost. Existoval vždy jakýsi vzor správného muže dané doby. Pochopitelně i on musel dodržovat jasně daná pravidla společnosti, ale na rozdíl od žen si jako živitel rodiny a účastník veřejné sféry, kterému byla žena velmi dlouho oddanou partnerkou, podléhající jeho vůli, mohl dovolit pochybení.⁹⁴ A jelikož byla literatura velmi dlouho utvářena pouze muži, byl muž představován podle svých představ jako silný autoritativní vůdce.

Tradičním genderovým hodnotám ve společnosti odpovídal i závěr většiny literárních děl, v nichž se jako hlavní hrdinka objevila žena. Ta mohla svůj osud naplnit pouze svatbou, v druhém případě ji obvykle postihla smrt, což ještě umocňovalo strach sejít z tradiční cesty a říct veřejně svůj názor. Ke změně nepochybně dochází poté, co i ženy začnou zasahovat do literatury jako autorky, převážně v 19. století. „Ženy, které vstupují do západní literatury již na přelomu 18. a 19. století se musely vyrovnat s literární tradicí, na jejímž vzniku se nemohly podílet.“⁹⁵ Musely překlenout spodobnění svého světa ztvárňované po dlouhou dobu muži, autory a 'protlačit' do popředí svou vlastní verzi, zobrazit svůj pohled na společnost.

⁹³ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7044-808-3. s. 127–128.

⁹⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5. s. 99-104.

⁹⁵ KALIVODOVÁ, Eva - KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. *Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000-2001*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2003. ISBN 80-7044-808-3. s. 7.

3.3 Žena autorka

Ženy měly k literatuře po staletí převážně pouze pasivní vztah. To znamená, že je literatura ovlivňovala, ale ony samy ji (až na ojedinělé případy) nevytvářely. I ovlivňování žen prostřednictvím literatury bylo dlouhou dobu pouze sporadické, což způsobil do značné míry fakt, že se četba velmi obtížně probíjávala do komplexu společnosti. Již jsme uváděli jednak nízkou gramotnost a také fakt, že četba byla až do 19. století považována ve společnosti převážně za zbytečnou.⁹⁶

Ve vývoji postavení ženy v literatuře bychom mohli rozlišit celkem tři stěžejní fáze. V první z nich vystupuje žena jako múza a inspirátorka muže. Vzhledem k pasivní úloze ženy v této počáteční fázi je literatura ženou ovlivňována pouze prostřednictvím autorství muže, jenž podle ní utváří obrazy ženského světa. Zde vznikly ony tři základní modely spodobnění žen. Jedná se o archetypy andělské ženy, ženy hříšnice a také napravené hříšnice, jež prostoupily literární díla.

Po této vývojové fázi nastává přechod od idealizované ženy k ženě reálné, která se stává pomocnicí muže autora. Jedná se o dobu národního obrození, v němž se žena autorka objevila jako naléhavá potřeba pro zachování a utvrzování základu českého národa, což dokládá i následující tvrzení: „Žena byla vyvolána ku pomoci a byla sestrou mužům v jejich libém konání. Vychovávala sebevědomé syny a rozvíjela českou řeč. Žena spisovatelka byla nositelkou citu, sentimentu a vášnivého srdce, která toto srdce věnuje národu.“⁹⁷ Její tvůrčí úsilí však bylo v rukou mužů, kteří řídili literární vývoj. Úlohou ženy autorky se do jisté míry zmocnil mužský literární konstrukt, který utvářel podobu soudobé literatury. Určoval, co a jak má žena autorka psát, hodnotil a posuzoval, možná i dotvářel a zároveň měl rozhodující slovo, zda dané dílo vyjde či nikoliv. Žena autorka měla v době národního obrození svými díly zejména povzbuzovat vlastenecké úsilí šířené společností. Až později, v následující třetí fázi, dochází k literární sebereflexi ženy spisovatelky, kdy již o svých dílech začíná rozhodovat sama.⁹⁸ Během národního obrození však byla role ženy podřízena věci národa a řízena, kontrolována muži. Spočívala v domácím kulturním prostředí, ve funkci nositelky mateřského jazyka. Ženy fungovaly jako emocionální vazby na kulturu a vlast, když působily jako

⁹⁶ KALIVODOVÁ, Eva. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: o rodu v životě literatury*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1887-6. s. 14.

⁹⁷ HEZCKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6. s. 11-13.

⁹⁸ Tamtéž. s. 11-13.

básnířky, vychovatelky apod. To vše mělo přitahovat pozornost k národu.⁹⁹ „Literární ambice slabšího pohlaví sloužily jako demonstrace vzdělanosti národa a vyspělosti jeho jazykového podvědomí,“¹⁰⁰ těmito slovy Vladimír Macura shrnuje naše předešlé tvrzení.

Od této fáze však musela žena urazit ještě dlouhou cestu k fázi poslední, v níž se stala samostatnou, nezávislou spisovatelkou. Tím, že si ženy postupně vymezily svůj prostor, dokázaly se vyrovnat mužskému vzoru, který do té doby ovlivňoval chod a formování společnosti. Ženy si vytvořily svou vlastní genderovou roli ve společnosti, způsob chování, jenž byl od ženského pohlaví očekáván. I přesto v 19. století však nadále zůstávala normou literatura psaná muži. Z genderového hlediska byly představy mužů považovány za všeobecně platné (nejen v případě literatury), což do jisté míry lze říci v některých oblastech společnosti i dnes. Pohled na ženu jako autorku byl vzhledem k její určené roli v soukromé sféře domácnosti do značné míry rozporuplný. Profesi spisovatelky část společnosti neuznávala a zatracovala ji. I z tohoto důvodu ji ženy až do doby Boženy Němcové nevykonávaly jako zaměstnání, spíše jako vedlejší činnost. Až Němcová se stala první profesionální spisovatelkou, jež se psáním rozhodla žít. Ženská literatura obecně byla v 19. století označena kritikou mužů jako „literatura bez formy, omezená, iracionální, přecitlivělá a postrádající disciplínu.“¹⁰¹ Nadále tak platilo standardní pravidlo společnosti, kde ženy byly nejprve ‘ženami’ s příslušnou genderovou rolí a až poté umělkyněmi v jakékoliv její sféře.

Genderové hledisko ovlivňovalo všechny sféry společnosti, včetně literární. I tady, v ní do určité doby, měli rozhodující slovo převážně muži, kteří jako autoři literárních textů převládali až do doby 19. století. Poté, co se na podobě literatury začaly podílet větším dílem také ženy, nastala ve společnosti proměna jejich genderové role. Postupně se odvracely od své role v domácnosti a začaly pronikat také do sféry veřejné, kam dříve prakticky neměly přístup. Tato situace vyvolala u mužů obavy o své postavení ve společnosti a nastala tak jedna z krizí maskulinity, které byly úžeji popsány v předešlé kapitole. Tím, že ženy pronikly do veřejné sféry společnosti, v našem případě prostřednictvím literárních děl, nám pomohly v rámci genderového hlediska provést analýzu předešlých období a poukázat na nepřesnosti a chyby v jejich genderové sféře. Pam Morrisová k dané situaci uvedla: „Jedním z kladných následků zpřístupnění žen do literární tradice je, že přibližuje ženskou zkušenost, již literární

⁹⁹ MATONOHA, Jan. *Česká literatura v perspektivách genderu*. Praha: Akropolis, 2010. ISBN 978-80-87481-01-1. s. 47.

¹⁰⁰ MACURA, Vladimír. Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ. 2. vydání. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-74-1. In HEZCKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6. s. 11.

¹⁰¹ MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000. ISBN 80-86055-90-6. s. 56.

tradice hlavního proudu vylučovaly nebo zkreslovaly,¹⁰² prostřednictvím analýzy starších textů i vznikem nové literatury obohacené o ženský pohled, mohla být objasněna podoba ženské, feminní, složky společnosti v různých obdobích a s ní i nové vymezení složky maskulinní. Pravdou však zůstává, že k úplnému osvobození od tradiční genderové role ženy, jež je spojena se soukromou sférou života, doposud v literatuře zcela nedošlo. Stále se setkáváme s tradičním rozdělením genderových rolí, kdy je muž zobrazován jako autorita, živitel rodiny, jenž odchází za prací, zatímco ženě náleží stěžejně role matky, jejímž úkolem je vytvářet útulný a spokojený domov. Otázkou zůstává, zda je literatura natolik mocná, aby dokázala být jedním z faktorů, který by umožnil tuto situaci ve společenském podvědomí změnit.

¹⁰²MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000. ISBN 80-86055-90-6. s. 48.

4. Májovci

V této kapitole se pozastavíme u literární skupiny májovců, v jejichž vybraných prózách bude genderová tematika úžeji analyzována.

4.1 Sociokulturní kontext tvorby májovců

Literární generaci májovců předcházela jungmannovská generace, v níž byla od konce 20. let 19. století aktuální otázkou funkce a povaha národní literatury. Postupně se oživoval smysl pro národní české sebeuvědomění. Obrozenským ideálem se stal člověk vlastenec, aktivně zasahující do oblasti kultury, převážně v oblasti jazyka.

K otázce tvoření české kultury, jež byla zpočátku budována jako filologická, se vyjadřoval také Vladimír Macura ve svém díle *Znamení zrodu* (1995), v němž poukazoval na specifika v jejím vývoji, zejména na vytlačení češtiny německým jazykem. Uvádí, že vzhledem k této skutečnosti byla česká kultura budována uvnitř kultury jiné, jazykově německé, jako nová zakládající, nikoliv navazující, což mělo vliv na její celkový charakter. Vše v ní podléhalo jazyku a jeho potřebám. Ten byl považován za jedinou památku, jediné dědictví po předcích, a byl v něm proto spatřován značný kulturní potenciál. Jazykovým programem jungmannovské generace se tak stal zejména odklon od německého jazyka a příklon k jazykům antickým, což bylo patrné například při úpravách českého pravopisu v němž spatřujeme vliv latiny. Samotný odklon jazyka od kultury však začal být patrný až od 30. – 40. let 19. století.

Do tohoto období vystupovala do popředí nutnost navázat na bohatou tradici česky psané literatury a zároveň učinit vše pro to, aby česky psaná tvorba co nejrychleji překonala vývojové opoždění vzhledem k zahraniční literatuře. Východiskem bylo sjednocení národa na české jazykové základně. Tu ovšem bylo nutné pomalými kroky postupně vybudovat. Český jazyk se tak postupně stal nejvyšším kulturním výtvozem, jenž byl úzce spojen s vlastenectvím. Spojoval oblasti kultury a zároveň ji vytvářel, vše mu podléhalo. Například v literatuře vystupovala nutně do popředí jazyková stránka textu před stránkou věcnou. Kladnou hodnotou díla bylo již to, že je psané češtinou.

Český jazyk se stal pozvolna základním nositelem národnosti jakožto uchovávatel a šířitel národních myšlenek. Proto bylo potřebné vytvoření česky psaných sborníků i překládání zahraničních děl, jakožto doklad schopností domácí literatury. Překládová díla

nebyla vnímána jako projev kulturní nevyvinutosti, ale stala se naopak principem vytváření české kultury. Přitom však mnohdy docházelo k úpravám i posunům překladových textů vůči originálu, což vnucovalo překladateli funkci spoluautora. Někdy dokonce nebyl autor originálu vůbec uveden. Snaha vymanit se z překladové literatury začíná být patrná až později, od 30. let 19. století.

Na soudobou národní literární tvorbu byly kladeny zejména dva požadavky: plnění národního úkolu a vyrovnání se hodnotově cizím literaturám, a to i za cenu mystifikací a idealizování. I o této situaci se ve svém díle *Znamení zrodu* zmiňuje Vladimír Macura, který uvádí: „Vyhrocení protikladu ideje a skutečnosti a podřízení schopnosti člověka tvořit ´nad´ realitou nové původní světy obrozenskému myšlení vyhovovalo.“ Dokládá tak snahu autorů odpoutat se od dobové skepse. Celý proces vzniku a utváření obrozenské kultury připodobňuje k mýtu. Ukazoval několik propojených mytologických rovin doby. Uvádí: „Obrozenská kultura a celý s ní spojený proces utváření novodobého národa je podobný mýtu.“ Hlavní rovinu mýtu bychom mohli hledat při vnímání budoucnosti obrozenské kultury, jež se navrácí zpět ke slavné české minulosti. A právě utváření české minulosti v přítomnosti považoval za jeden z negativních rysů, které ovlivnily i celkový charakter obrozenské kultury.¹⁰³

Národní snažení bylo velmi dlouho soustředěno pouze v literatuře, jelikož politický ani veřejný život nebyl dostatečně rozvinutý. To bylo způsobené i tím faktem, že jednotlivé oblasti kultury byly úzce propojeny, splývaly v jeden národní celek. Kdo dospěl k národnímu vědomí, psal, čímž skládal holt mateřskému jazyku. Když vyšla nová kniha, posunul se, vzhledem k převaze německého jazyka, český národ o krok blíže k pokroku. Literatura byla dlouho jediným způsobem, jak ukázat svou národní svébytnost.¹⁰⁴

Otázku konkrétní podoby a charakteru národní literatury si ale musela každá následující generace vytvořit a stanovit sama. V 50. letech 19. století stála před tímto rozhodnutím skupina nových, mladých autorů vedená Janem Nerudou a Vítězslavem Hálkem.

¹⁰³ MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. 2. vydání. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-74-1. s. 79-117.

¹⁰⁴ Tamtéž. s. 14-59.

4.1.1 Období před almanachem *Máj*

Prvním důležitým rokem, který ovlivnil i budoucí směr české literatury a byl samozřejmě významným i pro májovce, byl rok 1848, jenž s sebou přinesl sevření literárního života cenzurou a politickou perzekucí. Již od března tohoto revolučního roku, kdy byly zahájeny boje za svobodu, národní rovnoprávnost a samostatnost, se stali literáti v rolích publicistů, politických řečníků a agitátorů mluvčími společnosti. Vlivem těchto okolností beletristická tvorba utichla a počet vydávaných děl poezie či prózy byl velmi malý.

Když bylo následně revoluční hnutí z roku 1848 potlačeno a o tři roky později vypovězena platnost ústavy, zvýšil se tlak státních orgánů na veškeré projevy veřejného života. V rámci definitivního potlačení převratu zasáhlo navíc společnost obrovské zklamání, jež vyvolalo rezignaci a bázeň. Tvrdost perzekuce pocítili i představitelé literatury. Uvěznění byli například Josef Václav Frič, Karel Sabina či František Sladkovský, internován do Brixenu byl Karel Havlíček a mnozí další byli vystaveni strádání, například Josef Kajetán Tyl či Božena Němcová. Ani v atmosféře počátku 50. let nedošlo ke zlepšení situace pro rozvoj beletristické tvorby. Autorům, kteří do svých děl obsáhli pocity, jež vzbuzovaly soudobé poměry, hrozilo stíhání a vězení. Navíc se z důvodů zklamání z ideálů literatury odvrací od poezie a prózy i samotní čtenáři. Do popředí pronikl zájem o fakta, o vědu.

Pro samotné májovce však rok 1848 znamenal spojení s Evropou, kdy konečně Čechy přestaly být izolované, což mělo podle nich vést k posunu ve všech sférách společnosti, tedy i v literatuře. Tuto skutečnost nazývali májovci všeobecným pokrokem. Ten měl být podle nich spojený se spoluprací všech národů, ale s důrazem na seberealizaci jedince. Jan Neruda o roku 1848 uvedl: „Život se mění a literatura je rovněž měnivé zrcadlo jeho. Rok 1848 například také u nás změnil chuť literární nadobro, elegické vlastencování 'á la Tyl' jen z piety se ještě čítá, žádáme i nádech povídky jiný, širší.“¹⁰⁵ Jeho tvrzení dokládá odvrát od podoby předešlé vlastenecky zaměřené literatury a nutnost provést v ní potřebné změny.

Před nástupem májovců, došlo v literatuře podvakrát ke zlomové situaci. Poprvé ve 30. letech v rámci díla Karla Hynka Máchy a následně, podruhé, ve 40. letech prostřednictvím Karla Sabiny a Josefa Václava Friče, kteří začali do literatury vnášet nové literární proudy nejen svou vlastní tvorbou, ale také psaním o literatuře. Právě Karel Sabina

¹⁰⁵ ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 137-141. Srov. LEHÁR, Jan - STICH, Alexandr - JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8. s. 262-268.

napsal několik zásadních textů přehodnocujících pohled na podoby a funkce české národní literatury např. *Slovo o románu vůbec a o českém zvláště* (1858) či *Úloha kritiky* (1859). Josef Václav Frič byl zase tím, kdo v 50. letech rozvířil ustálenou českou literaturu a dal jí impuls k novému životu. Roku 1854 připravil a o rok později vydal almanach *Lada Nióla*, jehož sám nazval 'pumou', která vytrhla z nečinnosti české literatury.

Almanach vzbudil rozruch a rozvířil literární život. Frič se ocitl v opozici proti stoupencům ryze vlastenecké poezie, jelikož on chtěl naopak do literatury obsáhnout všelidské zájmy a rozšířit tak její tematický záběr. Inspiraci našel v německé realistické literatuře. Podle jejího vzoru si má autor všimnout současného života a psát pouze o věcech prožitých a zažitých, teprve poté může vznikat skutečné básnické umění. Frič ale nechtěl německé vzory pouze přejímat a kopírovat, východisko pro českou literaturu viděl v lidovosti.¹⁰⁶ Základem měla být lidová národní tvorba a to až do té doby, než mladí májovci, v čele s Janem Nerudou a Vítězslavem Hálkem, přišli s názorem, že literatura ryze národní být nesmí. Například podle Nerudy existuje pouze jeden směr celého lidstva jako celek, kdy nejde o jednotlivé národy, ale o všeobecný směr, kde předmětem básnictví je člověk a vše se odlišuje pouze jazykem. Této problematice se hlouběji věnoval také Hálek mimo jiné ve své stati *Básnictví české v poměru k básnictví vůbec* z roku 1859. Tímto názorem společně mladí autoři odstartovali novou vlnu české tvorby, která stála jakoby v protikladu k preferovanému vlastenectví doby předbřeznové. V rámci společných idejí došlo k navázání vztahu mezi Fričem a nejmladší generací české literatury, která ho vyzvala ke společné spolupráci. Jejím výsledkem byl roku 1858 almanach *Máj*, kterým se nová generace autorů představila veřejnosti. Nešlo však o pouhé představení ve společnosti, tvůrci *Máje* chtěli také (obdobně jako před třemi lety Frič almanachem *Lada Nióla*) 'rozvířit poklidnou hladinu české literární nečinnosti'.

4.1.2 Almanach *Máj*

Autoři almanachu *Máj* se, jak již název napovídá, hlásili k odkazu Karla Hynka Máchy, v jehož tvorbě hledali odpověď na otázku, co dělat, aby se i oni ve svém díle přiblížili myšlence svobody, jež u májovců zahrnovala požadavky na individuální možnosti v tvorbě zaměřené na zobrazení realistické skutečnosti, zejména v sociální oblasti. Pod plněním

¹⁰⁶ ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 137-141. Srov. LEHÁR, Jan - STICH, Alexandr - JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8. s. 141-163.

odkazu Máchy se skrývala touha tvořit literaturu na stejně kvalitní úrovni. *Máj* chtěl být rehabilitací Máchovy tvorby s důrazem na nové literární směry. Jan Neruda v časopise *Čas* (1860) dodává: „Mácha jest pro naši literaturu úkazem zvláštním, určen, aby nejvyššího dosáhl, zemřel dříve, než milovanému svému národu všechny poklady ducha a srdce svého sdělití mohl. Májem však dokázal to, co jsme očekávali,“ čímž dokládá úctu k tomuto autorovi.¹⁰⁷

Na vydání almanachu *Máj* se podíleli nejen Vítězslav Hálek a Jan Neruda s výše uvedeným Josefem Václavem Fričem, ale přizváni byli také Adolf Heyduk, Karolina Světlá, Sofie Podlipská či Rudolf Mayer. Z generačně starších autorů se jednalo o Boženu Němcovou, Karla Jaromíra Erbena či Karla Sabinu. Redaktorem tohoto almanachu se stal Josef Barák. Společným cílem skupiny a následně celé generace májovců bylo svou tvorbou přispívat ke skutečnému sebepoznávání člověka své doby. Jejich snaha spočívala ve ztotožňování se s člověkem 19. století a v následné možnosti svým dílem zobrazit tohoto člověka čtenáři a poukázat na problémy a překážky, s nimiž se prostý člověk setkává. Všechny uvedené aspekty měly vést k přiblížení se prostému čtenáři.

Almanach *Máj*, přestože měl rozvířít českou literární nečinnost, nebyl již natolik revoltující jako předešlý almanach *Lada Nióla*. Vzhledem k postupnému obnovování veřejného i kulturního života, spojeného s blížícím se pádem bachovského absolutismu, neměl almanach k revoltě důvod. Neobsahoval ani teoretické úvahy, pouze literární práce. Jan Neruda o almanachu *Máj* uvedl: „*Máj* byl zcela nenuceným květem, zcela přirozeným výsledkem osobních a literárních tehdejších poměrů. Hálek a já byli jsme vydali po první samostatné knížce své a oba jsme toužili dokázat, že dovedeme ještě i jiné věci, než jaké byly v našich dotčených knížkách. V soukromí již se kolem nás kupili mladíci jiní, Inoucí jedni více k Hálkovi, druzí zase více ke mně, všichni ale toužíce a píšíce, by aspoň ukázka jich talentu dostala se na veřejnost. Myšlenka vydati almanach byla tedy arci velmi blízká.“¹⁰⁸ Při zrodu almanachu stála v čele nespokojenost se soudobými literárními podmínkami, spolu s možností situaci změnit a s odhodláním ukázat svými příspěvky novou cestu, a tak si vybojovat vlastní literární individualitu a uplatnit se v české literatuře.

Patrný vliv na literární program májovců mělo hnutí Jungdeutschland, které základ literární tvorby vidělo v 'pohybu a ruchu'. Literární díla měla uvádět čtenáře v nadšení a nabádat ho k činům. Tato vazba měla být vzájemná. Pomocí této teorie se řídila i generace

¹⁰⁷ ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 323.

¹⁰⁸ Tamtéž. s. 319-326.

májovců. Nejen obecná touha po činnosti, pomocí níž se autoři snažili utéct od dobových poměrů ve společnosti, ale také zaměření se na konkrétní soudobou problematiku byly podobné zásadám hnutí Jungdeutschland, kterými se i májovci přiblížili humanitnímu ideálu, k němuž však v tomto případě byly připojovány realistické prvky. V jejich tvorbě jde o obyčejný život s jeho potřebami i poklesky. Pochopitelně s patrnými rozdíly v dílech jednotlivých autorů, k nimž se v této práci ještě vrátíme.

Mezi další hesla májovců bychom mohli kromě pohledu na obyčejného prostého člověka, spojeného s problematikou soudobé společnosti, zařadit právě časovost, současnost, skutečnost, pravdivost a zobrazení plně obsáhlého života jedince. V čele programu májovců stály nové myšlenky uplatnitelné v literatuře a celkový pokrok, jenž měl přinést něco nového, jiného oproti dosavadnímu. Neruda ke zmíněnému pokroku dodal: „Ano, nám jest stále žvanění o národnosti a vlastenectví již přemoženým stanoviskem. Nenávidíme každého, kdo myslí, že je to už nejvyšším cílem-být národovcem, že dosti na tom a že mu netřeba, aby něco pro národ konal. Jsme už na takovém stupni vzdělání, že k národnosti své se znát a ji ctít je povinností každého vzdělance...“¹⁰⁹ Neruda tím dokládá tvrzení, že pro májovce bylo nezbytnou nutností zaměřit se pokrokově kupředu a odklonit se z dosavadní cesty literatury, která byla představována zejména vlasteneckými tendencemi. Chtěli vymanit českou tvorbu, z pro ně poměrně úzkých kolejí, ve kterých se doposud pohybovala, a tematicky ji rozšířit, zdokonalit její obsah i formu, a tím ji pomoci ke srovnatelnosti s literaturami zahraničními.

Mezi mladší generací našel almanach *Máj* pozitivní ohlasy, oproti tomu starší literární generace ho přijala negativně. Vyčítala mladým autorům jejich nové pohledy na literaturu a zejména hledání inspirace v zahraničních literárních vzorech s poukazováním na české vlastenecké tradice a slavnou minulost. Chtěli tak chránit dědictví národní kultury, které mělo být podle nich zachováno a stále připomínáno, a ne bořeno kontakty se zahraniční literaturou, jak začala činit mladší generace. Májovci však tuto představu tvrdě odmítali, nesloučili se s myšlenkou ryze národní literatury, jež byla založena zejména na lidové písni. Odmítli také opovrhnutí zahraniční literaturou, přičemž poukazovali na společné problémy, které spojovali jedince v Čechách s jedinci kdekoliv jinde, a dokazovali tak spojitost mezi zahraničními literaturami, které byly pro starší generaci nepřijatelné. A přestože Neruda spolu s Hálkem stále opakovali, že nechtěli almanachem literárně manifestovat, že toužili jen

¹⁰⁹ ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 137-141. Srov. LEHÁR, Jan - STICH, Alexandr - JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8. s. 262-268.

ukázat, jakým směrem chtějí pracovat a že existují i jiné cesty pro literární život, byl starší generací tento počín chápán jako revoltující zásah proti nim samým. Do jisté míry tak almanach nesplnil očekávání svých tvůrců, kteří věřili v uznání starší generací a v její pochopení pro své vytyčené literární cíle. Starší literáti v novou generaci neuvěřili.¹¹⁰

4.1.3 Šedesátá léta

Další důležité období pro domácí literaturu nastalo po roce 1859, kdy nastal v Čechách nový politický život, jenž ovlivnil i nazírání na literaturu. Šedesátá léta bychom mohli nazvat léty ústavnosti, v nichž dochází k postupnému zlepšování podmínek a rozvoji kultury. Jedná se však také o období čtenářské krize, jelikož literární produkce stoupala rychleji než čtenářský odbyt. Největší konkurencí beletristické literatury byla žurnalistika a té mohla podle stanoviska Jana Nerudy konkurovat pouze „literatura respektující moderního člověka, jenž měl rád rychlé tempo“, u čtenářů tak docházelo k oblibě kratších žánrů. O této situaci se zmiňuje ve svém díle *Stoletou alejí* (1985) také Jaroslava Janáčková, která dokládá, že celkově v evropské literatuře začala být nad román stavěna povídka, a to pro intenzitu a výmluvnost krátké formy. K nám trend povídky přichází právě při vstupu generace májovců do literatury. Přesto byla podle Janáčkové ještě v 60. - 70. letech 19. století volba autora mezi velkou či malou formou díla silně ovlivněna nejen požadavky čtenářů, ale také publikačními podmínkami knižního trhu. Neruda v roce 1865 k této situaci uvedl: „Zvláštní poměry naší literatury či spíše českého čtenářstva vyžadují opatrného duševního hospodaření. Kdož píše i kdož nakládá nesmí se takřka ani odvážit, aby pracoval jen pro jakýs okruh užší. Pomýšlet musí, aby práce jeho se dostala do rukou vzdělanci i méně vzdělaného, aby čelila i k zábavě i k poučení.“¹¹¹ Autor musel kromě čtenářského trendu doby vyhovět i požadavkům knižního trhu, aby dílo bylo určeno pro co nejširší publikum, aby vzdělávalo i bavilo zároveň. Májovci si pro splnění všech těchto podmínek vybrali zejména povídku, která byla, jak již bylo uvedeno, žádaným žánrem doby.

¹¹⁰ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 324-327.

¹¹¹JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Povídky malostranské. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: o české próze minulého věku*. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 52-103.

4.2 Kritika májovců

Nově nastupující generace májovců neměla pouze své přívržence, ale naopak musela podléhat i dobové kritice, kdy se jejich texty nesetkaly s pochopením zejména u generačně starších autorů. Následující řádky se budou věnovat právě kritice, která s programem a tvorbou literární skupiny nesouhlasila a zároveň i jejím oponentům ze samotných řad májovců, kteří se stali obránci svých názorů. Májovci se rovněž sami vyjadřovali k situaci soudobé literární kritiky. Například podle Karla Sabiny má být posláním kritiky: „Bojovat proti všemu, co brání pokrok a omezuje duševní svobodu lidu. Kritika se má zasazovat o pravdivé zobrazení skutečnosti a dále má objasňovat a vést k hlavním úkolům literatury, kterými jsou pokrokovost, ideovost a pravdivost.“¹¹² Kritika měla být v podstatě jakýmsi vodítkem literatury, jelikož ukazovala její hodnoty a kvalitu, a zároveň být vždy objektivní a nestranná. Sabina byl také přímým odpůrcem soudobé české kritiky, na níž pohlížel negativně: „Česká kritika je mlhavá a nejistá. Měřítka její jsou křivá. Daleko za časem kulhá a ruch jeho nepochopující, literární život náš spíše umrtvuje nežli oživuje.“¹¹³ Současná kritika byla podle něho tím, co zpomaluje literaturu v jejím vývoji kupředu.

Hlavním kritikem májovců byl Jakub Malý, žurnalista, který jako jeden z prvních reagoval na almanach *Máj* v tisku, kde odsoudil nejen samotný almanach, ale i snahy celé skupiny májovců. Malý označil novou generaci za protinárodní, nesamostatnou a závislou na cizích vzorech, zejména na západoevropské literatuře, čímž dokládal své tvrzení, že nejde o původní směr. Ve svém článku *O jistém směru novější literatury české (Poutník od Otavy, 1859)* o literatuře májovců uvedl: „Není výrazem nového myšlenkového a literárního ruchu, ale je to literatura kosmopolitická bez individuálního národního rázu. Navíc každá literatura samostatně vzrůstí může jedině na základě národnosti. Onen pak směr kosmopolitický, jest pouze pomíjejícím výrůstkem časovým.“¹¹⁴ Kritizoval zejména odnárodnění literatury, odklon od vlastenectví i přejímání vzorů ze zahraniční literatury, což podle něho mohlo literaturu pouze poškodit a vést ke konci nově začínajícího směru. Jakub Malý tak v *Poutníku od Otavy* odsoudil k zániku celou generaci májovců. Proto se Jan Neruda obrátil o pomoc ke starším

¹¹² SABINA, Karel. Úloha kritiky. In *O národní literaturu: z úvah a polemik doby májovců a lumírovců*. Uspořádal Dušan Jeřábek. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-050-9. s. 68-70.

¹¹³ ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 337.

¹¹⁴ NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy: dopisy - dokumenty. Mladistvé zápasy (1857-1859)*. 2. díl. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 171.

členům májovské generace a výsledkem byla obrana od Karla Sabiny, který se snažil mladou generaci v tisku ospravedlnit: „Směr mladých jest volný průlev ducha, jehož heslem je samostatná plodnost, individuální vývin, rázný pokrok. Nový ruch se zmocňuje literatury české, ruch literární samostatnosti.“¹¹⁵

Na Malého reagoval i sám Neruda ve svém článku *Škodlivé směry (Obrazy života, 1859)*, kde oponoval jeho kritice ohledně zobrazování pravdivosti v literatuře. Neruda ve svém článku poukazyval na to, že pravdivosti v literatuře lze dosáhnout, pokud se autor soustředí na nejaktuálnější problematiku a tou podle něho byla sociální otázka, v níž literatura musí odhalovat pravdu o skutečném životě, například o materiálních rozdílech společnosti a o aktuální problematice, například nutnosti vyřešit situaci chudých. Malý naopak tvrdil, že nejškodlivějšími směry v literatuře jsou ty, které ukazují skutečnost a pravdu, přičemž označoval tyto směry v literatuře souhrmně za nemravné. Mezi ně řadil pochopitelně i májovce, jejichž cílem bylo zobrazování pravdivé skutečnosti. Neruda však ve svém článku *O jistém směru novější literatury české* uvedl: „Jest především zapotřebí, abychom se lidi znát učili, život jejich, a tedy také jejich potřeby, radosti i žaly prozkoumali, potřebujeme například hlavně věrné povídky ze života, obrazy lidí ve všech poměrech, sbírky pravdivých příkladů, zkušenosti nevymyšlené a skutečné.“¹¹⁶ Za slovy Jana Nerudy vidíme jistou přichylnost k realismu.

Tomuto sporu mezi reálnou, pravdivou skutečností a ideální skutečností v literatuře se s mnohaletým odstupem věnoval také Otakar Hostinský, který jej ve své práci, vznikající koncem 19. století, nazval sporem krásy a pravdy. Májovci se s důrazem na zobrazování pravdivé skutečnosti přibližovali realismu. Oproti tomu se starší generace přikláněla ke skutečnosti ideální, ke kráse, vycházeli převážně z romantismu. Hostinský však dokládá, že se krása a pravda nestírají, že přestože se realismus do jisté míry odklání od pravdy, nelze říci, že krásu zcela vylučuje. Realista podle něho usiluje o přesné zachycení konkrétní skutečnosti bez subjektivního dojmu, jinak by byl již idealistou. Na rozdíl od idealisty nemůže také realista použít plně svou fantazii. Přesto se hranice mezi idealismem a realismem podoby generace májovců hledá velmi obtížně. Proto jsou často řazeni k romantickému realismu. „Idealista i realista mají jen jednu podstatu, lásku k člověčenstvu a jeden a tentýž předmět-

¹¹⁵ ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 337-338.

¹¹⁶ NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy: dopisy - dokumenty. Mladistvé zápasy (1857-1859)*. 2. díl. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 188.

člověka,“ pouze formy zobrazování se liší.¹¹⁷ U májovců stál zájem o člověka v popředí, soustředili se zejména na sociální oblast. Neruda v tisku opakovaně poukazoval na plané řeči ohledně chudoby, na to, že dosud nebyly zrealizovány připravené plány na její odstranění. Nutností bylo podle Nerudy zobrazovat vztah chudoby a bohatství a v něm líčit chyby a poklesky obou těchto vrstev: „Povídka líčící poměry chudých musí nutně i o jejich chybách promluvit, tyto chyby, bývají často důkazem skutečné nemravnosti. Kritik musí vždy zobrazit poklesky, a to pro jejich opravu. Líčením skutečnosti by se ukázalo, že lidská společnost v mnohém ohledu nebezpečně churaví.“¹¹⁸ Jakub Malý zde však opět oponoval s tvrzením, že pokud budou poklesky čtenářům předkládány, budou se jim moci naučit. Výsledkem byla zdlouhavá polemika v tisku mezi májovci a Jakubem Malým.

K dobové polemice přispěl i Vítězslav Hálek článkem *Básnictví české v poměru k básnictví vůbec (Obrazy života, 1859)*. Kritice oponuje, tvrdí, že skutečný umělec nevystačí s podněty jediné národní kultury, jak tomu chtěli konzervativci, protože v ní nemůže nalézt obširnou zkušenost lidstva. Literatura má pak podle Hála: „Zobrazovat typické a nejvlastnější lidství. Je tedy nezbytné vzdát se kulturní izolace, která způsobuje neduživost literatury a odvádí čtenáře k literatuře zahraniční.“ Básnictví navíc „nezná rozdíly mezi národy a zeměmi: ono hledá lidi a je jedno, kde se mu vyskytnou.“¹¹⁹ Hálkova studie patří názorově k nejvyhraněnějším. Snaží se v ní nově vymezit pojem národní literatura, kde se opět jako Jan Neruda přiklání k tomu, že má literatura zobrazovat aktuální problémy národa, tudíž sociální otázku a s ní úzce související otázku mravní výchovy člověka. Novátorský přístup přinesl Hálek v tom, že chtěl, aby literatura dokázala obsáhnout povahové rysy společné všem lidem všech národů. Jeho myšlenky však zůstaly pouhou fikcí. Na rozpor mezi požadavkem 'básnictví vůbec' (literatury, která tematicky přesahuje národní hranice) a požadavkem zabývat se v tvorbě tím, co se děje teď a tady, u májovců upozorňoval na počátku 20. století také Leandr Čech (*Literatura česká devatenáctého století, 1907*). Z dnešního pohledu je zcela přirozené, že tehdejší postoje mladých májovců obsahovaly celou řadu vnitřních rozporů. Vždyť byly součástí polemiky, která se skládala z narychlo publikovaných výpadů a reakcí na ně.¹²⁰

¹¹⁷ HOSTINSKÝ, Otakar. *O realismu uměleckém: studie a kritiky*. Praha: Československý spisovatel, 1974. s. 62-123.

¹¹⁸ NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy: dopisy - dokumenty. Mladistvé zápasy (1857-1859)*. 2. díl. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 190.

¹¹⁹ Tamtéž. s. 216.

¹²⁰ Tamtéž. s. 216-220.

I přes mnohou kritiku, jež se májovců dotkla, můžeme tuto generaci, orientačně datovanou od vydání almanachu Máj roku 1858 do smrti Vítězslava Háška roku 1874, uznat jako jednu z nejvýznamnějších etap v české literatuře. Znamenala velké vzepětí české kultury. I dnešní kulturní vědomí potvrzuje, že výraz, který do věčnosti národní kultury vrhla májovská generace, neztratil svou životnost. Jejich myšlenky i jejich životní osudy zůstávají v české kultuře trvalou hodnotou.

4.3 Hlavní představitelé generace májovců

Nyní se budeme hlouběji zabývat jednotlivými autory generace májovců. Jedná se však pouze o ty, na jejichž tvorbu se budeme soustředit v hlavní části práce. Zároveň jde o autory, kteří stáli u samotného počátku této literární skupiny a jakožto představitelé nově nastupující generace přispívali k vytváření nové podoby české literatury. V rámci důrazu na individuální přístup v literárním působení si mohl každý z nich zvolit vlastní cestu a tou propojit českou literaturu s novými myšlenkami, pro něž hledali májovci inspiraci zejména u zahraničních autorů.

Mezi hlavní představitelé májovské generace patřil nepochybně Jan Neruda, který se ve své stati *Nyní (Obrazy života, 1859)* zamýšlel nad pojmy národní literatury a kosmopolitismus a v souvislosti s tím i nad zmiňovaným vztahem literatury národní a zahraniční. Tvrdil: „Kulturní úsilí moderních národů musí být zaměřeno k obohacení celého lidstva, k pozdvižení univerzální vzdělanosti a k zušlechtění společnosti bez zřetele k hranicím národnostním. Jednotlivé národy se nemohou vyvíjet nezávisle na národech jiných.“¹²¹ Prostředkem k šíření nových tendencí a idejí byla právě literatura. Proto musí autor vstřebávat co nejvíce myšlenek své doby bez rozlišení domácích či zahraničních. Dále Neruda poukazuje v této stati na to, že jsme se v literatuře zaměřovali velmi dlouho pouze na minulost a vyzdvihovali slavné okamžiky, zatímco jiné národy šly kupředu, dokázaly se od minulosti odpoutat a psát o přítomnosti i budoucnosti, a proto by pro nás měli být zahraniční autoři inspirací.

Neruda tak silně oponoval proti myšlence uzavření literatury ve vlastních hranicích a stavěl se proti zavrnutí těch, kteří se snažili nechat se inspirovat cizími vzory. Podle Nerudy má být literatura otevřená i ostatním národům, z nichž může následně čerpat. Je to literatura, která musí stát v čele nového společenského vývoje, kde hlavním nositelem hodnot

¹²¹ NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy: dopisy - dokumenty. Mladistvé zápas (1857-1859)*. 2. díl. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 143-149.

je prostý lid, ke kterému se má obracet a povznášet ho. Zároveň musí odpovídat potřebám soudobého moderního člověka a jeho požadavkům, to si Neruda uvědomoval a apeloval na to, aby podle toho vypadala i literární koncepce se zaměřením na ústřední problémy života, především na sociální otázku.¹²²

K soudobé literární situaci se pochopitelně vyjadřoval i druhý muž stojící v čele generace májovců, Vítězslav Hálek. I on spatřoval národní zápas zároveň zápasem sociálním, z toho vycházelo jeho tvrzení, že pokud chce literatura plnit národní poslání, musí se opřít o lidové vrstvy. V 60. - 70. letech 19. století se poté snažil vymezit vztah literární tvorby a reality, a to na základě vlivu Nikolaje Vasiljeviče Gogola a Ivana Sergejeviče Turgeněva, kteří přímo ovlivnili Hálkovo dílo. Pod vlivem jejich tvorby se snažil přivést literaturu k vyššímu stupni, ke kritickému realismu. Čerpal nejen ze způsobu typizace a individualizace postav a z realistického líčení prosté venkovské scény, ale i z líčení ruských poměrů, ukazujících lid bez práv, a z těchto poznatků zdůrazňoval společenskou funkci literatury, která má na problémy společnosti poukazovat a seznamovat s nimi.

Jan Neruda a Vítězslav Hálek se velmi lišili, a to nejen svými charaktery, ale také svým literárním vkusem. Společné jim bylo jen jejich moderní nazírání na svět a umění. Neruda sám tvrdil, že osobní rozpor či roztržka mezi ním a Hálkem neexistovala, nicméně připouštěl možnost rozporu mezi jejich přívrženci. Zvláštní napětí mezi Nerudou a Hálkem tak dnes mnohem spíše vnímáme jako literárněhistorický konstrukt. Zatímco Hálek byl zobrazován jako naivně překypující, citově překotný, stále dojatý a vzrušený miláček osudu a obecnstva, Neruda byl ukazován jako ironický pozorovatel a soudce života a zároveň jako upjatý pochybovač, k němuž stály zády láska i štěstěna. I proto byl Neruda doceněn nikoliv svými současníky jako Hálek, ale až generací po své smrti, která ho uznala svým předchůdcem.¹²³

Dalším členem generace májovců, který otevřeně projevoval své názory a požadavky na soudobou literaturu, byl Karel Sabina, člen inteligence zformované ve 40. letech 19. století s názvem radikální demokraté, jenž do jisté míry napomáhal připravovat cestu mladším autorům. Ti se následně seskupili roku 1858 kolem almanachu *Máj*. I Sabina viděl důležitost v propojení literatury a lidových vrstev. Poukazoval na to, že hmotnou kulturu lidu lze zlepšit

¹²² NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy: dopisy - dokumenty. Mladistvé zápasy (1857-1859)*. 2. díl. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 143-149.

¹²³ NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české*. Olomouc: Nákladem R. Prombega, 1922. s. 266-307.

vzděláním. Tím se dosáhne pevnějšího postavení v národní společnosti a tím i lepší životní úrovně. Proto literatura musí napomáhat všeobecnému rozšíření vzdělání. Jeho prostřednictvím bylo poukazováno na problém ve výuce škol, jež nejsou schopny člověka seznámit s kulturou a uvést ho do širšího obzoru. Politický i historický vývoj by měly být podle Sabiny ve výkladu učiva zahrnuty společně. Těmito problémy se nezabýval sám, také Vítězslav Hálek poukazoval na nekvalitní kulturní přípravu jedince ve školství.¹²⁴

4.3.1 Podoby prózy u májovců

Pro evropskou prózu bylo zlomové období druhé poloviny 19. století, kdy byla vytvořena novodobá moderní podoba literatury. Nejprůzračnějším žánrem tohoto období byla povídka, která byla určena širšímu čtenářskému okruhu, jelikož se obracela k obecným stránkám v životě člověka. Jednalo se o četbu určenou širšímu čtenářskému publiku, která se dotýkala obecných stránek života. Tím vším se tato próza připravovala na náročného čtenáře nově nastupující doby.

U nás můžeme počátky moderní evropské prózy hledat již ve 30. - 40. letech 19. století, ovšem kritika vzápětí reagovala tím, že se jedná pouze o adaptaci německé novelistické tvorby a že rozhodně nelze českou tvorbu srovnávat s normami evropského románu, kterým se nastupující etapa vyznačovala. Podle tohoto tvrzení bychom pak rysy novodobé české tvorby mohli najít až v době obrozenské například u Josefa Kajetána Tyla. Šlo o prózu didaktickou, ideovou a tendenční, přičemž tendenčnost se projevovala v rámci národních zájmů, zatímco v Evropě jejich uplatnění probíhalo v rámci morálky. Tudíž česká literatura za evropskou zaostávala zejména na úkor upřednostňování svých vlasteneckých zájmů. Obdobou realistického evropského románu u nás však byly povídky, alespoň zpočátku, než se začala i u nás rozvíjet realistická románová tvorba. Jedním z hlavních důvodů celé situace byla nemožnost české prózy navázat na vybudované tradice. Ještě v 50. letech 19. století, kdy vystoupila Hálkova a Nerudova generace, stála česká novelistika nízko a nebylo na co navázat.¹²⁵

Vidíme, že povídka byla v polovině 19. století považována za rovnocennou románu, proto se i tato práce bude soustředit na povídkovou tvorbu májovců, kteří se právě v této době hlásili o slovo.

¹²⁴ SABINA, Karel. Duchovní komunismus. In *O národní literaturu: z úvah a polemik doby májovců a lumírovců*. Uspořádal Dušan Jeřábek. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-050-9. s. 63-70.

¹²⁵ NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české*. Olomouc: Nákladem R. Prombega, 1922. s. 266-307.

Pokud se blíže zaměříme na prozaickou tvorbu májovců, měli bychom si nejprve stanovit, k jakému literárnímu směru lze májovce přiřadit. Jistě zde působil vliv romantické inspirace, která vznikla v rámci obrozenského procesu, a v jejímž čele stál Karel Hynek Mácha. V době 30. - 40. let 19. století však nebyla romantická linie v české literatuře dále rozvinuta. Nicméně romantické tendence se u nás v literatuře objevují znovu, tentokrát po roce 1848. A právě v době doznívání romantického směru začínají májovci působit.

Z romantického postoje vycházeli zejména básníci májovské generace v čele s Janem Nerudou a Vítězslavem Hálkem. Próza májovské generace se rozvíjí později, a to spolu s rozšířením realistického žánru, jenž se začíná probojovávat vedle stávající romantické tendence. Proto můžeme vysledovat u prózy májovců rysy romantické i realistické.

Následující kapitola se bude věnovat povídkové tvorbě májovců, v níž bude analyzována genderová složka se zaměřením na maskulinitu. Z prozaických autorů generace májovců se práce bude zabývat Janem Nerudou, Vítězslavem Hálkem a Karolinou Světlou, právě oni se rozhodli psát povídkovou tvorbu, kterou si nyní hlouběji přiblížíme. Pochopitelně otázkou zůstává, proč se tak výjimeční povídkáři, kterými Neruda s Hálkem zajisté byli, nepokusili o napsání románu, podobně jako Světlá, jejíž první román s názvem *První Česka* je již z roku 1860. Svou románovou tvorbou získala Světlá dokonce označení 'tvůrkyně českého vesnického románu'. V minulosti na toto téma hledala odpověď v díle *Stoletou alejí* také Jaroslava Janáčková: „Všecky ty odpovědi bývaly podbarveny zjevným politováním nad tím, že autor tak veliký nepřiložil svoji ruku tam, kde jí bylo v české kultuře zapotřebí.“ Neruda, kterého zde měla Janáčková na mysli, však, jak již bylo několikrát řečeno, reagoval na potřeby doby, v níž začala být v evropské literatuře stavěna nad román povídka, nejspíše i z těchto uvedených důvodů se po prvním pokusu o román vzdal svých snah i Hálek.¹²⁶

¹²⁶ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Povídky malostranské. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: o české próze minulého věku*. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 55-70.

4.3.2 Povídková tvorba

Nejen v poezii, ale také v povídkové tvorbě májovců bychom mohli objevit vliv romantismu. Například v povídkách Karoliny Světlé a Vítězslava Háška můžeme najít odsouzení mravního a sociálního útisku i zaměření na jedince ve společnosti s položením si otázky o jeho svobodě a odpovědnosti. Zatímco však Hášek zdůrazňuje přirozený vývoj jedince, Světlá akcentuje jeho mravní odpovědnost. Oba však zobrazují vztah zpravidla něčím výjimečného jedince ke světu i společnosti a tomuto pojetí přizpůsobují konstrukci příběhu, který je pak naplněn 'romantickými' situacemi a událostmi.

4.3.2.1 Vítězslav Hášek

Háškovy povídky se odehrávají z velké části na českém venkově, v prostředí, které sám dobře znal, a kde mohl rozvíjet kresby lidových postav a zajímavě řešit mravní a společenské konflikty vesničanů. Ve svých povídkách Hášek ukazuje prostřednictvím literárních hrdinů řešení všeobecných lidských problémů.

Hášek byl tvrdě odsuzován kritikou první republiky, mezi jejíž čelní představitele patřil mimo jiné Arne Novák, ten ho řadil k povrchním umělcům: „V jejich mělké tvorbě čtenář nenajde způsobného spisovatele, který rozvíjí psychologické problémy do hloubky, nenajde tam ani touhu po nadčasovosti či čisté umění.“¹²⁷ Poukazoval na lidovost jeho tvorby, která byla všeobecně kritikou nazývána jako kýč či umělá látka, jež slouží pouze k tomu, aby se autor přizpůsobil čtenářstvu nižších vrstev. I přes ostrou kritiku, kterou sklízel, patřil Hášek k oblíbeným autorům, jelikož byl svými tématy blízký 'obyčejným lidem'.

Již na počátku své tvorby, kterou zahájil poezií, protestoval proti nadvládě peněz nad láskou i proti snižování lásky na pouhou majetkovou spekulaci a zároveň požadavkem přirozené lásky provokoval soudobou měšťanskou společnost.

Háškův protest přešel z poezie i do jeho povídek, kde vyznívá daleko ostřeji. V nich staví na pranýř ziskuchtivé rodiče, kteří místo sňatku z lásky doslova 'prodávají' své vlastní děti, jako by je celý čas vychovávali pouze za tímto účelem a během jejich dospívání čekali na kupce (v podobě budoucího manžela či manželky), který dá za jejich dítě více peněz. Ryze ekonomickým hlediskem při výběru budoucího partnera pochopitelně bránili přirozené lásce.

¹²⁷ NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české*. Olomouc: Nákladem R. Prombega, 1922. s. 266-307.

Proti tomuto jevu ve společnosti Hálek tvrdě vystupoval a ve svých povídkách upozorňoval na možné tragické důsledky.

U Hálek nejde pouze o generační spor rodičů a dětí, ale také o boj mezi zdravým lidským citem a touhou po majetku. Náprava či spíše záchrana může přijít v rámci splnutí člověka s přírodou: „V jeho díle se ukazuje příroda jako ta, jejíž rytmus a řád, vnitřní vztahy jsou vzorem pro člověka, to Hálek zobrazuje s citovostí, citlivostí, hudebností i smyslovostí. Idea plného prolnutí člověka s přírodou umožňuje obnažit podstatu lidství.“¹²⁸ V rámci inklinace k přírodě vystupují do popředí citové kvality, které tvoří základ Hálkovy tvorby, v níž stěžejním tématem z těchto citů je cit milostný. Ten není ohrožen v rámci samotného vztahu, ale zvenčí v podobě předsudků či nevěle rodičů a majetkové nerovnosti. Přirozený milostný vztah se sráží s pokřiveností soudobé společnosti, která dává přednost hmotnému prospěchu. Hodnotu milostného citu zdůrazňoval Hálek i ve svých povídkách prostřednictvím vyznění příběhu, kdy byla často nenaplněná láska spojena se smrtí či pomateností jednoho z páru. S ukončením milostného citu zaniká podle Hálek i člověk samotný či nadále přežívá pouze jako troska.

Svou pozornost věnoval Hálek v próze také městu, kdy se kriticky postavil proti měšťanstvu. Povídky z městského prostředí vznikaly zejména v druhém období Hálkovy tvorby, které bychom mohli určit léty 1866-69. Právě v něm soustředí svůj pohled na rozpory v soudobé společnosti, zastavuje se nad chudinou, zejména nad žebráky. Tyto povídky se vyznačují přílišnou romantikou, nečekaným pesimismem a idyličností a kontrastují tak se zповědí autora z lásky k chudobnému pracujícímu lidu v prvním období tvorby v letech 1857-64.¹²⁹

Od 70. let 19. století psal Hálek tzv. generační povídky, které stavěl na kontrastech mezi několika generacemi a sledoval v nich nastolení poměrů obvykle na statku, Ukazuje kontrast v nadřazenosti bohatých hospodářů nad výminkáři.¹³⁰ I v posledním období své tvorby, vymezeným léty 1871-74, nadále kritizuje buržoazii, její ziskuchtivost, nevzdělanost a zbabělost. Zejména proto se vrací zpět k venkovské tematice, znechucen měšťanskou společností: „Hálek nevidí na rozdíl od města venkov jako idylu, ale pohlížel na něj ostrým nemilosrdným sklem, protože měl upřímně rád svůj lid. Viděl pýchu a lakotu bohatých

¹²⁸ OTRUBA, Mojmir. Závěrečná stať. In HÁLEK, Vítězslav. *Kresby křídou a tuší*, Praha: Československý spisovatel, 1988. s. 375-381.

¹²⁹ ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 240-270.

¹³⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Povídky malostranské. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: o české próze minulého věku*. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 55-70.

sedláků, bídu, ale i šlechtnost, statečnosti i moudrost chalupníků a bezzemků.¹³¹ Za kladné hrdiny si Hálek volil mladé, chudé lidi. Ti mají tu výhodu, že majetek 'nezmrzačil' jejich povahu a že jsou schopni čistých citů a myšlenek, jelikož je-li podle Háleka člověk z bohaté rodiny, často podlehne sobeckému ovzduší a ziskuchtivosti. Chudoba je tak pro něho jedinou zárukou poctivého charakteru a ušlechtilých citů.¹³²

Pravdou zůstává, že Hálek zhruba dvacet let spoluurčoval podobu české literatury jako lyrický, epický a dramatický básník, prozaik, literární i divadelní kritik, redaktor uměleckých revue a knižnic a po většinu této doby se bezprostředně podílel také na veřejném dění jako žurnalista a publicista. A přestože se společenské pozadí jeho tvorby často proměňovalo, byl zároveň ve své literární tvorbě kritikem života své doby. Jan Neruda o jeho povídkách řekl: „Hálek psal povídky cituplné, dumavé, on v nich nepracoval k plastičnosti děje a osob, epickou sílu hledal v plastičnosti citu.“¹³³

4.3.2.2 Karolina Světlá

Další autorkou, která se rozhodla věnovat povídkové tvorbě, byla Karolina Světlá. Její povídkové období bychom mohli rozdělit do několika etap. Svou novelistickou tvorbu zahájila povídkou *Dvojit probuzení* v almanachu *Máj* již roku 1858. V této počáteční etapě, započaté rokem 1858 a trvající až do roku 1866, psala společenské novely o mravním rozvoji ženské duše i kratší povídky z Ještědí. V následujícím rozpětí let 1867-78 svou pozornost soustředila zejména na mravně výchovný záměr svých povídek. V tomto období se ve své próze Světlá zabývala zejména studií ženských povah, a její literární hrdinky se tak pozvolna probouzely k intelektuálnímu vědomí a společenské i národní povinnosti. Jde o snahu probuzení ženina svědomí a uvědomění. Světlá vkládá na ženu celou řadu mravních hodnot, z nichž v čele stojí mravní pokora, odříkání a povinnost obětování se, kdy žena podřizuje zpravidla své osobní štěstí pro cizí záchranu a vykoupení.¹³⁴ Arne Novák o počátcích prozaické tvorby Světlé uvedl: „První ještědské povídky Světlé jsou blízko povahokresbám Boženy Němcové, v čele s nevšední ženskou figurou a skrovným dějem. Světlá ale přidává dramatičnost i umělečtější kompozici.“¹³⁵ Na konci své literární tvorby, v letech 1878-91,

¹³¹ VLČEK, Jaroslav. Závěrečná stať. In HÁLEK, Vítězslav. *Na vejminku*. Praha: Svoboda, 1951. s. 7-21.

¹³² ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 240-270.

¹³³ OTRUBA, Mojmir. Závěrečná stať. In HÁLEK, Vítězslav. *Kresby křídou a tuší*. Praha: Československý spisovatel, 1988. s. 375-381.

¹³⁴ NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. ISBN 80-7029-056-0. s. 88.

¹³⁵ NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české*. Olomouc: Nákladem R. Prombega, 1922. s. 266-307.

se její práce vyznačují vlasteneckým záměrem. Hodnota literární tvorby Světlé tkví i v tom, že si všímala detailů z dobového života lidí, ať šlo o kroj či náradí, a ve svých prózách nám tak uchovala řadu důležitých postřehů. Měla zájem i o dobové zvyky, které zaznamenávala, ale Arne Novák dodává: „Daleko hlubší byl její zájem o lidové povahy, o charakterní krásu vesnických duší, o ryzí typy mravní velikosti, k nimž Světlá přistupovala s Rousseauovským přesvědčením, že v lidu neporušeném kulturou, jest uchován poklad přirozené čistoty a prosté dokonalosti. Propracovaná studie charakteru znamenala v próze takřka vše, dějová zápleтка pak takřka nic.“¹³⁶

Tvorbu Světlé ovlivnila celá řada faktorů, první velký vliv měl na její tvorbu zejména otec, jenž jí svým vyprávěním z české minulosti poskytl nejednu látku, kterou později ztvárnila již jako spisovatelka. Právě on jí častým poukazováním na těžký život řemeslníků a tehdy opovrhovaných služek přivedl k sociální tematice. Vštěpoval jí, aby si vždy vážila pracujícího lidu: „Jelikož oni jsou nejhlavnějšími lidstva dobroditeli, sloupy naší kultury a jejich dílem nejen vše, čeho se dotýkáme, ale i výzkumy našich učenců a díla našich básníků jsou ovocem jejich skromnosti.“¹³⁷

Lidský život studovala Světlá v prostředí Ještědu, byl jejím učitelem, tam poznávala nejen lidské životy, ale i venkovskou společnost. V tomto lidu viděla Světlá základ našeho národa a na venkově našla to, co jí chybělo v hamižné měšťanské společnosti, jež podle ní šlapala po češství, které překrývala pozlátkem jen proto, aby mohla mít přístup do vyšších vrstev společnosti. Ještědský lid ji navíc naučil vidět v Praze nejen zkaženou společnost, ale i svět prostého pražského lidu a naopak jí přinutil zostřit pohled na ony, podle jejích slov, ‘zbohatlické vrstvy’. Všechny získané poznatky uplatnila i v povídkové tvorbě.

Ve svých prózách bojovala Světlá za lásku i právo svobodné volby budoucího životního partnera, kde podobně jako Vítězslav Hálek nade všechno stavěla lásku, jež byla podle ní velká, ušlechtilá a mocná. Ústy Stázičky v povídce *Černý Petříček* (1871) Světlá vyzdvihovala cit lásky: „Nelituji ničehož, nikdo nebyl tak spokojen na výsluní štěstí, jako jsme byli my ve své bídě, nikdo na vrcholu slávy tak ctnostný, jako jsme byli my ve své hanbě – láska naše všemu se smála, vše překonala – co celý svět vedle ní?“¹³⁸

Přestože Světlá vyzdvihovala milostný cit, nebyla dvojice v něm rovnocenná co do charakterového vyobrazení. Zatímco ženy byly ukazovány jako silné bytosti schopné

¹³⁶ NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. ISBN 80-7029-056-0. s. 89.

¹³⁷ ŠPIČÁK, Josef. Závěrečná stať. In SVĚTLÁ, Karolína. *Z literárního soukromí II.: korespondence*. Uspořádal Josef Špičák. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. s. 705-730.

¹³⁸ ŠTEFÁNKOVÁ, Jana. Závěrečná stať. In SVĚTLÁ, Karolína. *Černý Petříček*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. s. 135-140.

obětování se pro štěstí druhého, muži byli vykreslováni jako ti slabí, kterým musí pomoci právě silnější žena. Hlavní příčinou slabosti mužů je podle Světlé jejich náchylnost k neřestem všeho druhu. Světlá tvrdí: „Co musí muž mít toho piva a masa a co tabáku a cigár, než mu je život možný? Co musí mít jiných dráždivel, chce-li duševně něco vyvést? Pohlédněte na ženu, trochu kávy, skýva chleba s máslem, a ona je úplně spokojena, sytá a šťastná.“¹³⁹ Tento matriarchální vzorec, silná, rozumná žena versus osobnostně nezralý muž je základem většiny jejích próz. Žena v nich byla guvernankou muže, čímž se Světlá zcela odchýlila od patriarchálního řádu 19. století. U Světlé vychovává žena muže, což bylo pro společnost 19. století zcela nepřipustné. Jaroslava Janáčková tvrdí: „V její tvorbě se vždycky žena nevšední mravní síly vzdá své vášně ve prospěch povinnosti k manželovi a k obci či k společenskému pokroku a její sebezapření ve jménu nadosobních úkolů je korunováno zdarem i zadostiučiněním.“¹⁴⁰ Právě touto zvolenou formou charakteru postav, který se přičil dobovým normám, Světlá pohoršovala diskurz soudobé čtenářské společnosti, proti které tak zároveň bojovala a snažila se narušit v ní zaseté stereotypy.

4.3.2.3 Jan Neruda

Zajímavým autorem je beze sporu i Jan Neruda, jehož próza zřetelně propojuje dva literární póly romantismu i realismu. Oba se uplatňují v osobité podobě a dokonalé spojitosti. Řada Nerudových hrdinů pochází sice z obvyklého, skutečného prostředí, ale zpravidla je charakterizuje nějaká zvláštnost, výjimečnost, která se někdy vystupňuje až v podivínství. Tím stojí mimo průměrnou a typickou pospolitost a demonstrují napětí mezi společností a jedincem. Zároveň v sobě mají jiskru opravdivosti, lidskosti a šlechetné touhy, jak je tomu i v nitru romantického hrdiny. Takovéto příklady bychom mohli nalézt například v *Povídkách malostranských* (1878). Neruda se soustředí ve své próze na různé společenské kategorie i různé stránky lidského života a zároveň se v ní objevuje i typický rys májovské generace, smysl pro důstojné postavení chudého člověka. Přes tvrdou realitu skutečnosti, kterou zobrazuje, se snaží přenést humorem či ironií.

Neruda není skutečným realistou, jeho realismus se zakládá na pochopení máchovské iniciativy, na vidění skutečného života bez iluzí. Do literatury pronikl nejprve jako prozaik, byl prvním, kdo do literatury uvedl realistický postřeh, tedy pravdivost a pohled na tvárný

¹³⁹ MOCNÁ, Dagmar. Zpráva o zachraňování básníků v Čechách. In WIMMER, Stanislav. *Bouřky: příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy*. Litomyšl: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-826-3. s. 120-142.

¹⁴⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Povídky malostranské*. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: o české próze minulého věku*. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 55-70.

moderní život. Neruda uvedl: „Budu psát moderně, totiž pravdivě, brát osoby ze života, život v nahotě jeho líčit, přímo řeknu, co myslím a cítím.“¹⁴¹ Svě postřehy těžil z městského pražského prostředí, které mu bylo blízké, a zobrazoval tak typické pražské figurky.

I takovéto postavy můžeme nalézt v Nerudově nejznámějším díle, v *Povídkách malostranských* (1878), v nichž jsou tyto svérázné staropražské postavy v souvislosti s dobovou náladou vykresleny. Malá Strana byla pro Nerudu důvěrně známou, i proto humor v povídkách kontrastuje s přízviskem elegické vzpomínky, a některé z povídek jsou více náladové než dějové, například *Hastrman*, *U tří lilí* či *Svatováclavská mše*.¹⁴² Neruda sám o *Povídkách malostranských* uvedl: „Třináct povídek, podivné číslo ničím neodůvodněné. Jsou všelijaké, ani jediná mezi nimi, která by byla z kruhů vyšších. Zdá se, že spisovatel žije zcela v domněnce, že u nás jsou ´dole´ celejší lidé než nahoře.“ Neruda psal pouze o třídách nižších o společenských vrstvách, při kterých tzv. ´cit nemá nikdy rukaviček a pravda má pořád ještě více váhy než sebe pikantnější lež´. Podle Jaroslavy Janáčkové Nerudovy povídky přináší obecně lidské hodnocení a pomáhají čtenáři poznat podstatu lidských povah.¹⁴³

Hlavními rysy *Povídek malostranských* i celého Nerudova díla zůstal realistický pohled na skutečnost a zároveň společensky kritický vztah k ní. Samotná dobová kritika uváděla, že Neruda píše ze života, a to věrným způsobem. Dokázal se totiž jako jeden z mála autorů se svými literárními postavami v povídkách propojit. Navíc byl Neruda vyznavačem poznávací funkce umění, proto ve své povídkové tvorbě mobilizoval takové tematické a slohové prostředky, jimiž se i fikce v líčení příběhu zdá autentickou. Neruda tvrdil: „Povídka patří do poezie, poezie patří do umění. To nás má povznášet a ukazovat ideály lidstva.“¹⁴⁴

Povídková tvorba májovců byla a nadále zůstává pevnou hodnotou české literatury, proto i stěžejní část této práce bude věnována právě povídkové próze Karoliny Světlé, Jana Nerudy a Vítězslava Háška. Než však přikročíme k další části práce, jež nás uvede zpět do genderové problematiky, ráda bych tuto kapitolu zakončila slovy Jana Nerudy o počátcích vstupu májovské generace do české literatury, jimiž zároveň shrnuje smýšlení autorů o povznesení české literatury: „Bylo to na sklonku roku 1857 a počátkem 1858 když jsme

¹⁴¹ ČECH, Leandr, et al. *Literatura česká devatenáctého století III.: od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*. 2. díl. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1907. s. 295.

¹⁴² NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české*. Olomouc: Nákladem R. Prombega, 1922. s. 266-307.

¹⁴³ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Povídky malostranské*. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: o české próze minulého věku*. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 55-70.

¹⁴⁴ *O národní literaturu: z úvah a polemik doby májovců a lumírovců*. Uspořádal Dušan Jeřábek. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-050-9. s. 141-143.

s prvními samostatnými pracemi vystoupili. Účel náš byl zajisté ten, abychom dle možnosti ku obcerstvení utichlé literární činnosti a k obohacení literatury přispěli. Scházelo tenkrát mnoho a především bujný literární život. Pokud by nebylo možno, abychom nových časopisů založili, umínili jsme sobě někteří, že začneme prozatím vydáváním almanachů.¹⁴⁵

¹⁴⁵ NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy: dopisy-dokumenty. Mladistvé zápasy (1857-1859)*. 2. díl. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 49-117.

5. Maskulinita v májovských povídkách

V následující kapitole se budeme zabývat analýzou maskulinity ve vybraných májovských povídkách. V rámci vytvoření tohoto konceptu vznikne určitý obraz, jenž nám přiblíží, jaké spodobnění nejen maskulinity, ale genderu celkově, využívali v těchto povídkách vybraní autoři generace májovců.

V konkrétních povídkách se budeme soustředit zejména na postavy mužů. Pozornost bude upřena na jejich chování, jednání i celkový charakter v závislosti na věku, společenském postavení či zaměstnání. A s ohledem na to, zda je muž svobodný či ženatý, protože i tento fakt ovlivňoval podobu genderové role daného muže a následné projevy maskulinity. Zaměříme se také na jejich výchovu rodiči v době dětství a dospívání, jelikož i ona se zásadně podílela na formování genderové identity jedince. Dále nás bude zajímat postavení muže v rodině, jeho angažování se na veřejnosti i trávení volného času. Zohledněno bude také prostředí, v němž se námi sledované mužské postavy pohybují. (Vzniknou tak dvě kategorie v podobě městského a venkovského prostředí.) Všechny výše uvedené sledované oblasti nám pomohou přiblížit projevy maskulinity a vytvořit představu o jejích různých spodobněních.

Podkryjeme i celkové spodobnění genderu. Pozornost bude věnována nejen mužům, ale rovněž maskulinitě u žen. Představíme si ženy, u nichž z části převládá maskulinní, mužská sféra nad přirozenější feminní, ženskou. A neopomeneme ani samotnou feminitu. Obě dvě složky genderu se doplňují a podmiňují, proto považují jejich vzájemný vztah za důležitý i pro tuto práci. Tím, že do naší analýzy vstoupí také ženy, budeme moci vytvořit lépe nejen obraz maskulinity, ale zjištěné poznatky shrneme v celkové spodobnění genderu ve vybraných povídkách námi zvolených autorů.

Analýza genderu bude probíhat ve dvou stěžejních částech práce. První z nich se bude dotýkat městského prostředí, druhá prostředí venkovského. Domnívám se, že právě místo života dokáže podobu genderu do jisté míry zásadním způsobem ovlivnit. Například tím, že v rámci vyznávaných hodnot a převládajících stereotypů, které ve společnosti daného prostředí převládají, předurčuje k určitému způsobu výchovy. Každé prostředí představuje odlišné možnosti a způsoby života. Tím se proměňuje i podoba genderu a maskulinity. K jiným hodnotám mužství byli muži vedeni ve městě a k jiným na venkově. Lišila se tedy i vzorová podoba maskulinity, která zpravidla v daném prostředí převládala.

V májovských povídkách žijí ve městě a na venkově do značné míry charakterově odlišní lidé. Proto rozdělení kapitoly do dvou částí, jež se budou vzájemně doplňovat a pomohou nám lépe utvořit celkovou představu o dané problematice. Přesto by tato část práce neměla působit jako kontrast mezi dvěma prostředími dané doby.

5.1 Spodobnění městské maskulinity

Než přikročíme k maskulinitě v konkrétních povídkách, představíme si městské prostředí z těchto povídek v určitém souhrnu.

Život ve městě a na venkově měl svá pravidla a možnosti, kterými se lišil. Městem v povídkách byla myšlena zpravidla Praha. V námi sledovaném 19. století začal být život ve městě četnou variantou i nutností. Probíhalo zprůmyslnění společnosti. Lidé odcházeli z venkova do města za prací. Život ve městě se tak stal jakousi nutností k tomu, aby bylo lidem lépe. V námi vybraných povídkách však takovéto výrazné životní zvraty nenajdeme. Člověk byl vždy jasně zasazen do konkrétního prostředí, v tomto případě do města, a o jeho původu se nic bližšího nedozvíme.

Život lidí ve městě byl od toho venkovského odlišný již způsobem bydlení. Často se žilo v typických pavlačových domech, kde se setkávaly nejrůznější charaktery lidí. Vytratila se však provázanost venkova, kde znala jednotlivé osudy svých obyvatel celá vesnice. Ve městě k sobě měli blízko obyvatelé domu, možná části ulice, ale spoutanost lidí na venkově ve městě vyprchala. Jistá odcizenost, která se objevila s životem ve městě, mohla ovlivnit i podobu projevů mužství ve společnosti. V široké společnosti města se lidé neznali, muži tak svými maskulinními projevy a chováním dávali najevo například k jaké společenské vrstvě patří či jaké povolání vykonávají. Škála profesí byla široká, od trhovce a řemeslníka po úředníka či lékaře. Čím výše muž v žebříčku profesí stál, tím výraznější a jistější byly jeho projevy mužského charakteru na veřejnosti. Dalo by se říci, že s vyšší společenskou prestiží stoupalo sebevědomí muže, což se odráželo i v jeho chování, jednání a charakteru.

Městské prostředí skýtalo možnosti, které na venkově nebyly dostupné. Lidé měli k dispozici obchody s nejrůznějším zbožím, řadu hostinců a hospod. Mohli využívat řadu kulturních možností. Nejrozšířenějšími byly návštěvy divadelních představení. Výdobytky městského života si však nemohl dovolit každý.

Jiné možnosti skýtal přirozeně život ve vyšších společenských vrstvách. Bohatší rodiny si mohly dovolit pomocnice v domácnosti v podobě služek, chův či kuchařek.

Výjimkou nebyli ani domácí učitelé. Paní domu pak na chod domácnosti a výchovu svých dětí pouze dohlížela. Život zde nebyl pouze prací, ale představovaly ho také společenské události, například návštěvy známých, sezónní plesy, divadelní představení či jiné společenské kulturní akce. Žena zde měla i důležitou funkci reprezentovat svého muže ve společnosti. Naopak pro lidi z venkova byla odvážná i samotná představa divadla. Ve městě však vytvářela kultura nejen místo reprezentace, ale také schůzek a vzájemného dvoření se muže a ženy. Vzpomeňme například na povídku Vítězslava Háčka *Jak se pan Suchý rozhněval na svět* (*Kresby křídou i tuší*, 1873), v níž se muž snaží získat přízeň ženy právě prostřednictvím návštěv divadelních představení. Pokud se pokusíme o jakési zjednodušení, pak kultura ve městě představovala v povídkách podobu přírody na venkově. I ta přinášela lidem útěchu a nevídanou podívanou, z ní se lidé učili novým věcem. Byla svědkem jejich schůzek a námluv.

S postavami z vyšších vrstev se v námi vybraných povídkách setkáme jen zřídka. Budeme se proto věnovat dělnickému či měšťanskému prostředí.

Centrem každého města byl trh. I to se lišilo od venkova, zde byla společenským centrem zpravidla hospoda, trh byl výjimečnou událostí a cesta na něj vzrušením a zábavou. Ve městě probíhal trh každý den. Prostředí trhu nám blíže v povídce *Černý Petříček* (*Povídky*, 1871) představuje Karolina Světlá. Trh byl místem, kde docházelo k setkávání lidí. I ti byli na první pohled od lidí z venkova odlišní a působili spíše negativně. Jsou představováni jako pokrytečtí a pomlouvační. Zatímco lidé na venkově jsou čistší, ovlivnění přírodou. Město pro ně zůstalo centrem bohatství i zkázy. Bylo pro ně tajuplné a mýtické. Odcházeli z domova za prací či z důvodů manželství, aby si pak na příkladech známých lidí (například studentů vracejících se z města na prázdniny na venkov) ukazovali, jak město člověka změní, zkaží.

Život ve městě nemusel přinášet pouze štěstí. Na tento fakt poukazoval ve své povídce *Muzikant* (*Povídky I.*, 1859) i Vítězslav Hálek. Na postavě mladé dívky Lidušky, která se provdá za knížecího komorníka, a pronikne tak z venkova nejen do města, ale přímo do prostředí zámku, ukazuje, že ani ve městě nemusí být člověk šťastný. Roli zde hraje vyšší postavení ve společnosti, díky kterému je celá řada prohřešků proti soudobým mravům promíjena. Významný vliv má však i samotné prostředí města, které tyto možnosti umožňuje.

Město si představíme také jako místo naivních studentů, prodchnuté prvními láskami a nadějí v lepší budoucnost. V povídkách vystupuje celá řada rozličných mužských postav,

od komorníka ze zámku přes obchodníky, úředníky, kněze či policisty až k rumařům, hudebníkům, vorařům a studentům nejrůznějších oborů. Na všechny mužské postavy mělo jejich zaměstnání nemalý vliv. Dotvářelo jejich osobnost a umožňovalo jim různé projevy mužství a dominance.

Muži obecně vystupovali jako autoritativní osobnosti nebo v případě mladší generace naopak jako zženštilé podoby mužů, na něž má nemalý vliv matka. V každém případě muži byli se ženami vždy úzce ovlivněni. Ženy působí obvykle negativně a mnohdy stojí dokonce za pádem muže. Neopětovaná láska, nevěra či šíření nepravdivých zpráv muže poznamenává a může vést dokonce i k jeho smrti. Za všechny uveďme povídku *Poldík rumař* Vítězslava Háalka (*Kresby křídou i tuší*, 1871), v níž Málka odmítne Poldíka rumaře, a tím ho odsoudí k samotě a staromládeneckému životu. Žena vezme i v tomto případě muži jeho sebevědomí, dominanci, jež vyplývala z přirozené genderové role muže ve společnosti a po jejím odejmutí následuje v životě muže pád.

Charakter muže, v němž byla důležitá i podoba genderové role ve společnosti, se lišil nejen z hlediska věku, či příslušnosti ke společenské vrstvě společnosti, ale závisel také na tom, zda byl muž svobodným či ženatým. Od toho se odvíjela celá řada faktorů, které ovlivňovaly i různé podoby maskulinity. Proto jsme nadále tuto kapitolu rozdělili do dvou skupin. Jedná se o 'svobodné muže' a 'ženaté muže'.

5.1.1 Svobodní muži

Do první z těchto dvou skupin patří tři samostatné kategorie, které se vyznačují určitým specifickým projevem maskulinity. Na prvním místě se jedná o studenty, kteří zpravidla podle přání či plánů svých rodičů budují svou profesní kariéru. Zároveň svým chováním a činy revoltují proti společnosti. Při tom sní o lepší budoucnosti a domnívají se, že ji změní právě oni. Prožívají také svá první milostná zklamání. Studentský život je plný nadějí, ale také skepse a zoufalství. Mnohdy dojde k prozření a uvědomění si tvrdé reality obyčejného života, který vidí kolem sebe.

Z hlediska projevů maskulinity jde o životní etapu, v níž si dosud nevyzrálý a životem nezkušený chlapec hraje na dospělého muže. V průběhu studia získává zkušenosti ve všech oblastech života a připravuje se na další životní krok, kterým byla svatba a následně manželství. V něm se pak podoba maskulinity postupně proměňovala a stávala se agresivnější.

Druhou skupinou je kategorie tzv. 'mužů na ženění'. Zde hrají největší roli rodiče, kteří rozhodují o synově budoucnosti právě výběrem vhodné manželky. Zohledňováno je zejména ekonomické hledisko, majetek a případný přínos nevěsty do manželství, nikoliv skutečný charakter ženy.

Z hlediska maskulinity se jedná o důležitou etapu života muže, jelikož právě v tomto období dochází k přechodu od podřízeného, poslušného syna k novému, autoritativnímu muži, jenž začíná 'vládnout' ve své rodině. Dochází tak k upevňování jeho maskulinních rysů i k nastolení nové genderové role ve společnosti, kde se začíná více prosazovat. Ženatému muži byla společností projevována větší míra váženosti. Norma projevů úcty se přirozeně měnila v závislosti na společenském postavení, které vyplývalo z ekonomického postavení muže či z jeho profese, která s tím úzce souvisí. Roli hrál také přibývajícím věk.

Poslední třetí skupinu tvoří staří mládenci. Muži, kteří zůstali z různých důvodů svobodní. Mohlo se jednat o tzv. věčné studenty, kteří se pro zdlouhavé studium a získávání praxe nestihli a mnohdy se ani z finančních důvodů nemohli oženit. Pokud totiž neměl student finanční zajištění či pracovní kontakty od rodičů, musel nejprve on sám vykonat vše proto, aby dokázal uživit budoucí rodinu. K tomu patřilo nejen dokončení studia, ale také získání dostatečné praxe a následně dobrého pracovního místa, které by splnění všech podmínek umožnilo. Starým mláďencem se mohl muž stát i z důvodu nešťastné lásky, kdy se žena, kterou miloval, provdala za jiného muže či dokonce zemřela a on se již nikdy neoženil. Jde i o případ *Černého Petříčka* v povídce Karoliny Světlé (*Povídky*, 1871), který se po odmítnutí Máľky již nikdy více o dívku neucházel a zůstal starým mláďencem.

I zde se jedná z hlediska maskulinity o zajímavý pohled na danou problematiku. Maskulinita zde stojí osamoceně, bez jakéhokoliv přístupu či doplnění feminní složky genderu v podobě manželky či rodiny. Chybí nám dominantní autoritativní přístup muže, který byl nejčastěji užívaným v případě ženatých mužů.

5.1.1.1 Studenti

Rozpolcená skupina mladých chlapců, do které patří na jedné straně rozumní muži debatující o filozofii života a na straně druhé nezkušení mladí gentlemani, kteří mají strach z přítomnosti žen. Jedná se o období, které představuje most mezi skutečným mužem a opravdovým gentlemanem dané doby a světem chlapce, který právě vkročil do světa dospělých. Tímto krokem začal postupně budovat vlastní podobu maskulinity. Zpravidla podle vzoru té, která ve společnosti platila za vzor. Pouze muž vyznačující se tzv. hegemonní maskulinitou mohl spodobňovat vzor mužství, který byl danou společností uznávaný.

Studentské prostředí představovalo město, v našich povídkách Praha. Právě tam se sjížděli chlapci z menších měst či vesnic. Pokud si mohla rodina studium z ekonomického hlediska dovolit, pak odcházel za studiem zpravidla alespoň nejstarší syn, jenž byl všeobecně považován za jakousi budoucnost a naději na zajištění rodičů ve stáří. Mladí chlapci tak vstupovali do zcela cizího prostředí, v němž se začínali učit žít. Oporou jim mnohdy byla bytná, u které měli placený podnájem. Do jisté míry jim nahrazovala matku, od které se museli odtrhnout. I tento krok musel být pro chlapce obtížný, zatímco otec pro ně představoval zpravidla autoritu a moc, byla to matka, jež pro ně byla útočištěm. Ona se z větší části podílela na jejich výchově, pečovala o ně. Odchodem na studia však o tuto péči přišli. Z genderového hlediska výchovu chlapců do značné míry ovlivňovala feminní složka. I to mohl být důvod, proč se chlapci uchýlovali o pomoc a radu k ženám, například ke svým bytným. Hledali možnost, jak mezeru po feminní složce genderu zaplnit. Možná potřebovali i určitou autoritu v podobě dospělého člověka. Maskulinní složku pak mohli představovat učitelé, profesori, kteří svou autoritou nahrazovali otce. Faktem zůstává, že feminní složka byla odchodem na studia oslabena a mohla se zejména v rámci kolektivu studentů a učitelů, tedy mužů, plně uplatňovat složka maskulinní, která se naplno rozvinula se vstupem do manželství.

S vyznanou rolí bytné, paní domácí Nanyňky se setkáme například v povídce Vítězslava Háška *První láska* (*Povídky I.*, 1859). Student Jan Čermák je typickým příkladem studentů námi vybraných májovských povídek. Na jedné straně zralý muž, který má své určité postavení v kolektivu přátel (rovněž studentů), kde probíhají vážné hovory zejména o filozofii života. Ke znakům maskulinity bychom mohli zařadit i společné chození do hospod, pití alkoholu či kouření. Na druhé straně jde však o nezkušeného dospívajícího chlapce, který s povděkem přijímá péči paní domácí. Jakoby onen most mezi chlapectvím a mužstvím představovalo i prostředí party vrstevníků, již si doslova hrají na 'skutečné muže' a užívají

k tomu výrazné prvky maskulinity, jakými byl hazard, pití alkoholu či kouření cigaret a v protipólu zde stojí feminní studentský byt, kde vládne žena, jež na mladého muže působí, pečuje o něj a on její péči s povděkem přijímá. Setkáváme se s oběma složkami genderu, které se vzájemně doplňují.

Studenta Jana Čermáka bychom mohli označit jako poetu, filozofujícího o lásce a životě. Tomu odpovídal i jeho zevnějšek: „Jeho postava nebyla sice velká, ale přec taková, jež, připojíme-li k ní příjemnou jeho tvářnost, lehce dělá u krásného pohlaví štěstí. Přisnědlé tváře, černé oči a černé vlasy. Nosil je dlouhé a česal je nazad.“¹⁴⁶ U většiny studentů se v povídkách setkáme se vzezřením, jež splňuje dobové požadavky na vzhled mužů u dívek. Jednalo se převážně o jemný vzhled, který byl zároveň tajuplný (tmavý, černý, dlouhovlasý muž). Poetické duši odpovídal do jisté míry jeho démonický zjev. Maskulinita tak měla v tomto případě představovat zejména tajuplnost, možnost odhalování charakteru muže, intelektuála.

Byly to však právě ženy, kvůli nimž se mladým studentům jejich autoritativní povaha vytrácela a oni se stávali nejistými a nezkušenými. I v tomto případě se Jan Čermák ocitne mezi dvěma ženami. Lstivou Rosou, která má s muži dostatek zkušeností, a čistou Emilií. Nerozhodnost a nasměrování na správnou životní cestu zde pomůže vyřešit bytná Nanyňka. Autor poukazuje na zvrácenost žen, které jsou schopné muže pouze využívat a ovládat. V podobě postavy Rosy má maskulinita v jejím charakteru přednost před feminitou. Naopak při zvolení nezkušené, mladé dívky, která je vychovávána v podřazenosti k mužům, má mladý muž možnost projevit se autoritativně a ve vztahu působit dominantním, jistým způsobem.

Podle Vítězslava Háška existují ve společnosti jeho povídek dvě skupiny žen. Ty, které muže přivedou do záhuby, někdy skutečně až ke smrti. Ženy, které muže pouze využívají a dominují nad ním, ovládají ho. Příkladem byla jmenovaná Rosa. V její osobě převládá maskulinní složka genderu. Působí dominantně, dokáže být agresivní. Druhou skupinu tvoří ženy, které mužům do jisté míry umožňují v rámci genderové role realizaci mužské hegemonní maskulinity ve společnosti. Druhý model, podřízené ženy a nadřazeného muže, byl ve společnosti platnou normou. Studenti a mladí muži všeobecně se však k této normě museli postupně probíjovat.

Právě láska k ženě dokáže mnohdy mladého muže přeměnit na skutečného autoritativního, statečného a zodpovědného. Tuto situaci zobrazuje Karolina Světlá ve své povídce *Černý Petříček* (Povídky, 1871). Na postavě mladého muže Františka autorka

¹⁴⁶ HÁLEK, Vítězslav. První láska. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956.

ukazuje přeměnu chlapce v muže, za níž může láska k ženě a odhodlání muže za lásku bojovat. František se v tomto případě dokáže odtrhnout od autority bratra a se svou vyvolenou dívkou uprchnout.

Z výše uvedených příkladů vyplývá, že se nejen studenti, ale mladí muži všeobecně v určitém okamžiku ocitnou na mostě mezi dospíváním a dospělostí. K přechodu po tomto mostě jim zpravidla pomůže láska k ženě. Důležitý je také správný výběr partnerky, v opačném případě dokáže žena pokořit mužskou podstatu. Z muže se stane troska bez špetky projevů maskulinity, což může vést až k jeho smrti. S podobným případem se setkáme v povídce *Černý Petříček (Povídky, 1871)* Karoliny Světlé. Paní Beránková představovala jasný příklad maskulinní ženy, jež dokáže sama řídit podnik i rodinu. Její manžel byl svou autoritativní ženou zcela ovládnut: „Dobrý to člověk, ale jinak k ničemuž. Co mu nepověděla, na to jakživ nikdy sám si nevzpomněl, a kam ho nestrčila, tam také nestál. Bylať sama hlavou všeho.“¹⁴⁷ V povídce se neuvádí, jakým způsobem pan Beránek zemřel, nicméně jisté je, že funkci hlavy rodiny zde převzala žena, která v tomto případě zajišťovala i její ekonomický chod, což mohlo na muže působit negativním způsobem.

Významnou úlohu v procesu mužství hraje v námi vybraných povídkách také odtržení se od autority, která na muže dosud působila. Setkali jsme se s odloučením od domácího prostředí a rodičů, zejména od matky, kdy její roli nahradila bytná. I zde však muselo dojít k celkovému odtrhnutí, teprve poté se mohl muž skutečně projevit. Podobně se musel od autority svého bratra, jenž mu představoval otce, odtrhnout i František. Muž se musel zbavit všech pout a osob, které ho vedly jeho dosavadním životem, aby se mohl on sám stát autoritativní samostatnou osobností, která dokáže někoho takto vést. V našem případě svou budoucí ženu.

Posledním bodem v přechodu k dospělému muži je motiv boje. Jedná se o boj pomyslný, psychologický. Do jisté míry je s bojem spojené i samotné odtržení se od dané autority, která mladého muže řídí a určitým způsobem ovládá. Další prvek boje nalezneme spojený s motivem lásky k ženě. Právě za lásku k ní mladý muž musí bojovat. Musí se projevit jeho maskulinní charakter, aby ženu získal. Tím se také aktivují další charakterové vlastnosti, které s maskulinní podstatou muže souznívají například odvaha něco dokázat, statečnost se někomu postavit, hájit své názory, role ochránce slabší ženy, vzdor apod.

¹⁴⁷ SVĚTLÁ, Karolina. Černý Petříček. In SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky*. Praha: Československý spisovatel, 1951. s. 82.

Všechny tyto atributy vedou k tomu, že se muž postupně vydává na cestu hegemonní maskulinity a stává se autoritou své ženě, později rodině, a takto se uplatňuje ve společnosti.

Motiv boje však může být spojený i s pomyslným bojem proti chodu společnosti. Takovou formu boje zobrazuje ve svých *Povídkách malostranských* (1878) Jan Neruda. Student Václav, praktikant v úřadě v povídce *Týden v tichém domě*, představuje revoltu proti celé společnosti. Svými činy pobuřuje, provokuje a snaží se tak dosáhnout nějaké změny. Zpravidla ale vyzní tyto snahy marně.

Praktikant Václav není jediným studentem Nerudových *Povídek malostranských*. Nesmíme opomenout ani povídku *Večerní šplechty*, kde se setkáváme se studenty různých oborů. Zajímavé bylo rozlišení postav. Student filozofie Hovora byl představen takto: „Byl to as dvacetiletý mladík, suché, snědé tváře, černých kadeří, lehkého chmýří nad ústy. Na hlavě měl fez, v ruce dlouhý černý troubet a na něm sádrouvou dýmku. Šedivý kabátek, šedivá vesta, šedivé spodky.“¹⁴⁸ Jakoby byl tento mladý muž celý šedý, nevýrazný. Naproti tomu student Kupka, technik a budoucí inženýr: „Menší, bledý, světlavý, s modrou čepicí na hlavě, jako nosila technická legie z roku 1848. Oděn byl v kazajku a spodky ze světlé plachtoviny. V ústech měl hořící doutník.“¹⁴⁹ Zde již vidíme určitý posun k lepšímu fyzickému vzhledu, který může inklinovat i k lepšímu budoucímu povolání a tím i k hmotnému zajištění a postavení ve společnosti. Již v době studií tak byli mladí muži tzv. rozřídováni společností do skupin podle zvoleného oboru. Pochopitelně roli opět hrálo prostředí, z kterého student pocházel, a hmotné zajištění jeho rodiny. Avšak rozdílné vnímání studentů na ty s budoucností a na ty, které naopak budoucnost jistou nemají, mohlo ovlivnit i jejich sebevědomí a tento fakt mohl vést v takto důležitém životním období i k nerozvinutí maskulinních rysů. Muž tak mohl být ještě jako chlapec, student odsouzen společností k podřadnosti a jeho projevy mužství mohly být zeslabené.

I v těchto povídkách se setkáme u studentů s motivem debaty o smyslu života, o ženách či o maličkostech z všedního dne.

Maskulinita u studentů vychází z jejich mládí, temperamentu, odhodlání změnit společnost a tím i budoucnost. Zpravidla však plány zůstanou pouze fiktivní v podobě debat, které spolu studenti vedou. Atributy maskulinity jsou nejen vzájemné návštěvy a hovory, v nichž docházelo k podporování mužství. K tomu patřilo i chození do hostinců a hospod, pití

¹⁴⁸ NERUDA, Jan. *Večerní šplechty*. In NERUDA, Jan. *Povídky malostranské*. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 188.

¹⁴⁹ Tamtéž. s. 188.

alkoholu či hazard. Maskulinita se projevuje i v prvních vztazích se ženami, kde se muži učí galantnosti i autoritativnímu přístupu. Jsou ale také ješitní, domýšliví a zároveň nezkušení.

Dovolím si tuto část práce zakončit slovy studenta z povídky *Figurky (Povídky malostranské, 1878)*: „Teprve od včerejška jsem celým mužem. Krev se proudí v přesném taktu, každý nerv je ocelový, každá myšlenka opravdová. Teď jsi třicet let. Takhle se sobě opravdu líbím, cítím, že mohu něco zdárného vyvést.“¹⁵⁰ Mladý muž, student, zde dospívá podle něho až v období třiceti let, což je poměrně pozdní studentský věk. Do té doby šlo o období studentské nerozváženosti a sbírání zkušeností.

Maskulinita se mění a vyvíjí se po celou dobu života v závislosti na mnoha faktorech, například věku či prostředí. Za její stěžejní etapu považuji období dětství, kde je zahájeno její formování, a následně období dospívání, kam patří i studentská léta. V námi vybraných povídkách se hranice mezi dospíváním a dospělostí pohybovala okolo třiceti let. Poté již muž uplatňoval své získané poznatky a zkušenosti k tomu, aby představoval zástupce hegemonní maskulinity a mohl být také jedním ze 'vzorových' mužů dané společnosti.

5.1.1.2 Muži tzv. na ženění

Následující skupinou, která na předchozí plyně navazuje, je skupina mužů, již přistupují k dalšímu životnímu kroku, a tím je sňatek. Pokud se jednalo například o studenta, který dokončil studia, následně získal potřebnou praxi a v neposlední řadě také pracovní místo, byl logickým dalším životním postupem výběr vhodné partnerky.

Při výběru partnerky hráli stěžejní roli ve většině případů rodiče. Ve své podstatě pokračovali v určování budoucnosti svého dítěte. U partnerky hrálo roli zejména ekonomické zajištění, majetek. Výběr budoucí nevěsty či ženicha nebyl jednorázovým, celý proces trval poměrně dlouho dobu. V ní docházelo k poradám rodičů a mnohdy do nich byla zapojena i další osoba, například dohazovač, který přinášel potřebné informace.

Mužů na ženění nalezneme v námi sledovaných povídkách celou řadu. Jmenujme například povídku Karoliny Světlé *Černý Petříček (Povídky, 1871)*. Zde vystupuje mladý muž Ferdinand, pomyslný ženich. Syn bohatých rodičů. Už pouze tento fakt mu dodával charakter. Ani v tomto případě nešlo o vlastnosti mladého muže, ale o jeho budoucí majetek.

Dotkneme-li se skutečného charakteru, byl zpravidla u mladíků z bohatých rodin pokřivený nejen majetkem, ale také starostlivostí a péčí matky, které byla vynakládána.

¹⁵⁰ NERUDA, Jan. *Figurky*. In NERUDA, Jan. *Povídky malostranské*. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 325

Maskulinita zde byla do jisté míry značně ovlivněna feminním působením matky. Se zženštilou podobou muže se setkáme v povídkách pouze z městského prostředí. Na venkově by takovýto muž působil nepatříčně, zatímco ve městě byl považován jistým způsobem za vzor. I tento jev umožnily postavení a majetek rodiny.

Rodiče budoucích manželů jakoby neviděli, či úmyslně přehlíželi skutečnou charakterovou podstatu mladého muže. K určení charakteru stačilo znát ekonomické a společenské postavení rodiny. A pokud byl navíc mladý muž dosazen zpravidla rodiči na nějaké lukrativní pracovní místo, v tomto případě byl Ferdinand v císařské službě, byl charakter považován za dokonalý. Takováto nabídka k sňatku se neodmítala.

Největší slabinou ve vývoji mladého muže byl vliv matky. V tomto případě se muž nedokázal od své matky odpoutat. Nemohl se tak stát samostatným. Jeho maskulinní podstata byla utlumena a podvolena složce feminní. Muž byl matkou ovlivňován natolik, že mohl působit zženštilým dojmem. Ferdinand byl popisován takto: „Človíček jako z hedvábné škatulky, šaty jako když naň ulije, nosí zlaté brejle, bez hůlčičky ani nevyjde. Tvář má jako ženská.“¹⁵¹ Vidíme zženštilé pojetí maskulinity, které si přesto vydobylo své místo a stalo se vzorem maskulinní podoby mladého úspěšného muže. Závislost na matce však byla značná: „On se nehněvá, poněvadž mu to matka dosud neporučila. Až mu dá rozkaz, teprve potom se začne horšit.“¹⁵² Byl do jisté míry pouze loutkou své matky.

Autorka tuto postavu dál nerozvíjí. Otázkou tak zůstává, jakým způsobem by se choval mladý muž po svatbě jako manžel. Zda by feminní složka nadále převládala a on nadále hledal potřebnou ženskou autoritu, kterou by se mohla stát jeho žena či zda by se projevila jeho maskulinní stránka a on by se stal dominantním manželem a otcem. Takový obrat je ale málo pravděpodobný. Muž vychováván jako loutka, jí alespoň do jisté míry zůstane. Pokud nedošlo během výchovy k obratu, jenž spočíval v odpoutání se od matky, a zároveň se nezačaly uplatňovat maskulinní rysy ve vyvíjecím se charakteru mladého muže, pak již po překročení dospělosti k podobné změně může dojít jen velmi obtížně.

Vliv matky je patrný i u dalšího příkladu povídky Karoliny Světlé *Na košatkách* (*Povídky z minulé Prahy*, 1885). Vdova, majitelka podniku se sádkami, vychovává sama dva syny. Starší syn Augustýn má rád zábavu, ženy a holduje alkoholu. Je bezstarostný, ví, že se o vše postará jeho matka s mladším bratrem. Zároveň si je vědom faktu, že majetek zdědí on. Nezávisle na charakteru byl prvorozeným synem.

¹⁵¹ SVĚTLÁ, Karolina. Černý Petříček. In SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky*. Praha: Československý spisovatel, 1951. s. 177.

¹⁵² Tamtéž. s. 144.

I v tomto případě se setkáme s tím, že na skutečný charakter muže není brán zřetel, rozhodující bylo, že jde o dědice prosperujícího obchodu se sádkami. Okolní společnost mnohdy přehlížela i prohřešky mladého pána, jakoby neexistovaly. Dalo by se říct, že okolí přispívalo k utváření určitých aspektů maskulinity, jako byl například alkohol či záliba v ženách, už jen tím, že je přehlíželo a neprotestovalo proti nim. K maskulinitě tak patřila i sebestřednost, kdy muž hleděl pouze na sebe a své pohodlí. K tomu často docházelo i po svatbě. Partnerku vybírala v tomto případě matka. Svě manželky si však Augustýn nevšiml a žil si dál svým životem. Sňatek zde byl pouze formalitou k získání majetku a jeho upevnění.

Opět se dostáváme k faktu, že formování maskulinity v době dětství a dospívání se již ve své podstatě nedá změnit. Uplatňuje se tu forma maskulinity, v níž převládaly negativní aspekty mužství: alkohol a záliba v ženách. Navíc byly přehlíženy okolní společnosti, byly tolerovány. Ani po svatbě tak nedojde ke změně. Maskulinita se projevuje stejným způsobem. K ženě je muž neaktivní, neohleduplný. A je to právě žena, která jako jediná svou smrtí poukáže na nesnesitelnost charakteru muže.

Nejen Karolina Světlá, také Vítězslav Hálek zmiňuje muže v době, kdy byl čas vstoupit do sňatku. V povídce *Domácí učitel* (*Povídky II.*, 1864) ukazuje mladého domácího učitele, který se zamiluje do své studentky. Na rozdíl od ostatních povídek, kde je s mládím spojený boj za lásku, zde dochází k situaci, kdy se mladý muž vztahu bojí.

Není zde ani zaznamenaný vliv matky. Přesto i v této povídce postava matky vystupuje. Jde o matku dívky, do které se učitel zamiluje. V určitých momentech právě ona nahrazuje roli matky mladému muži. Vidíme opět patrný vliv genderové feminní složky. Tato povídka jakoby zobrazovala mládeneckou, ještě studentskou, nerozvážnost a pocit zbytečnosti. Mladý muž se cítí zbytečný, nezakotvený ve společnosti, pro kterou nemá žádnou hodnotu. Teprve se vstupem do vyšších kruhů společnosti, kdy se z mladého učitele stane uznávaný řečník, se začne cítit jako platný člen společnosti a projevuje se jako dospělý muž.

Pokud nemá mladý muž rodinné zázemí, které mu zaručí postavení ve společnosti jako v předchozích dvou příkladech v povídkách Karoliny Světlé, musí nejprve předcházet nějaký významný čin vedoucí k jeho zakotvení. Poté může jedinec proniknout do vyšší vrstvy společnosti a získat prestiž, čest. Teprve pak se může cítit jako skutečný muž a může se tak začít také prezentovat. Maskulinita se rozvine až s dodáním sebevědomí, se začleněním se mezi 'platné' členy společnosti. Do té doby byly maskulinní projevy utlumeny, doprovázeny bázní a nejistotou.

Mužem na ženění nemusel být pouze mladý muž, který se chystal opustit zázemí rodičů. Jeden z příkladů můžeme nalézt v *Povídkách malostranských* (1878) Jana Nerudy. Povídka *Pan Ryšánek a pan Schlegl* vypráví o mužích, kteří 'bojovali' jako budoucí ženichové o jednu ženu: „Prapůvod všeho zlého ženská. Napřed se byla klonila k panu Ryšánkovi, jenž byl již déle obchodníkem samostatným, pak spočinula netušeným obratem náhle v objetí pana Schlegela. Snad proto, že byl Schlegl o deset let mladší, stala se paní Schleglovou.“ Hlavní roli zde má žena, která určuje svou budoucnost podle majetku i perspektivy zvoleného muže do budoucnosti. Muži se nezmohli na boj o ženu, neprojevila se jejich agrese spojená s maskulinními aspekty, jež by boj vyvolaly. Možná to bylo věkem, nešlo již pravděpodobně o mladé muže po studiích, jednalo se o zkušené obchodníky. A opět se dostáváme k faktu, že v dospělosti se podoba maskulinity mění velmi zřídka.

5.1.1.3 Staří mládenci

Starým mládencem byl muž, který se do určitého věku neoženil. Pokud zůstával muž po svém hmotném zajištění stále svobodný a překročil stanovenou věkovou hranici, byl svým okolím pokládán za starého mládence.

V námi sledovaných povídkách jsou staří mládenci zvláštními figurkami se specifickým projevem maskulinity.

U Karoliny Světlé se starý mládenec objevuje v povídce *Černý Petříček* (*Povídky*, 1871). Netypický muž, jenž se nikdy neoženil a který v žádném ohledu nespadá do oblasti hegemonní maskulinity. K odklonu od tradiční maskulinity přispíval i vzhled: „Malý, přihnědlý, podivínský mužíček. V tváři bradavici vedle bradavice. Napadal na jednu nohu a malé jeho tělíčko sotva neslo hlavu ohromnou, hranatou a ježatou.“¹⁵³ Podle tohoto popisu rozhodně netvořil ideální typ muže. Naopak muž, jenž určitý převládající typ maskulinity ve společnosti zastupoval, zároveň zpravidla spodobňoval žádaný vzor i svým vzhledem. K atributům mužství u Petříčka bychom mohli zařadit alespoň jeho vysoké sebevědomí. Sám o sobě mýnil, že je nenahraditelný. Vysoká míra sebevědomí patřila k jednomu ze znaků maskulinity. S tímto projevem se setkáme v povídkách u celé řady mužských postav.

¹⁵³ SVĚTLÁ, Karolina. Černý Petříček. In SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky*. Praha: Československý spisovatel, 1951. s. 65-66.

Petříček zůstal celý život starým mládencem. Lásku odmítal a ženy považoval za podřadné. I tímto aspektem vybočoval od běžných projevů maskulinity, kde se muži lásce nebránili. Záliba v ženách patřila k dalším maskulinním znakům.

I v Petříčkově případě sehrála významnou roli matka. Právě u ní viděl slabost a určitou podřadnost vůči muži, což pokládal za její slabinu a zároveň za důvod, proč vyrůstal v bídě a bez otce, autority. Tak vznikl jeho odpor k ženám. Opět je v povídce maskulinita ovlivněna feminitou. Došlo k vyvolání odporu i vzdoru a to vedlo k postupnému vytvoření výrazného specifického typu maskulinního muže, jenž nemá rád ženy: „Pohlížel na ženštiny jako na tvory velmi podřízené, od přírody tuze chudobně nadané, neschopné a pročež i nehodné vážné a rozumné mužské myšlenky.“¹⁵⁴

V podobě Petříčka je představena maskulinita s prvky sobectví, odporu a pohrdání ženami. Spatřujeme i schopnost manipulace s lidmi a lstivost využívanou pro svůj prospěch. I tuto podobu mužství ovlivnila matka, nejen její výchova, ale zejména její přístup k životu, jenž způsobil zatvrzelost mladého muže, který se již v dospělosti nedokázal změnit.

S podobnou specifickou postavou starého mládence se setkáme i u Vítězslava Háška v povídce *Poldík rumař (Kresby křídou i tuší, 1873)*. Za rozvoj a následný pád Poldíka mohla v tomto případě žena, která ho zradila a opustila kvůli vztahu s mladším mužem. Ani v tomto případě muž nedokáže za svou lásku bojovat. Chybí mládenecká odvaha a nerozvážnost spojená s touhou tzv. prát se s celým světem. I proto zůstal Poldík sám a bezdětný. Jeho vztah s Málkou, která ho opustila s mužem, jenž měl 'jiskru a chuť do života', se posunul od hranice milenecké ke vztahu otce a dcery. Maskulinní charakter muže působí otupěle, netečně. Jiskru, kterou muž získá v objetí ženy, ztrácí, protože za ni nedokáže bojovat. Patrná je určitá míra odevzdanosti.

Ani *Povídky malostranské (1878)* se neobešly bez postav starých mládenců. Za všechny jmenujme doktora Heriberta z povídky *Doktor kazisvět*. Zajímavá postava starého mládence, který působí nedostižně a tajuplně, čímž vyvolává pocit mužnosti. Po celou dobu příběhu se o něm kromě podoby a profese čtenář nic nedozví. Jan Neruda ho vykreslil takto: „Zarostlá tvář dle tehdejších náhledů byla tenkrát něco neslušného.“ Ani Heribert nepatřil k mužům, kteří dbali o to, aby jejich vzhled odpovídal aktuálním požadavkům společnosti.

Postavy starých mládenců jsou zvláštními figurkami příběhů, specifičtí svým charakterem i vzhledem. Zajímavé jistě je, že se s nimi v takovéto podobě setkáme u všech námi sledovaných autorů. Důvodem by mohl být fakt, že společnost 19. století pohlížela

¹⁵⁴ SVĚTLÁ, Karolina. Černý Petříček. In SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky*. Praha: Československý spisovatel, 1951. s. 79.

na postavy starých mládenců odlišným pohledem. Staří mládenci neměli ženu či rodinu a poutali pozornost svého okolí. V námi vybraných povídkách možná chtěli autoři tuto odlišnost pouze více zdůraznit, například vykreslením jejich vzhledu.

Maskulinní složka u postav starých mládenců byla netypická. Hlavním rysem byl fakt, že jim v životě chyběla žena, manželka. Neměli tedy nad koho uplatňovat svou autoritu, dominanci. Byli bezdětní, tudíž neměli komu předávat svůj majetek, o kom rozhodovat. Nemohli zastupovat rodinu, protože žádnou neměli. Mnohdy zůstali sami do konce svého života. Základním rysem jejich charakteru se pak stávala uzavřenost, tesknota. Byli pro společnost odlišní, proto se jí raději vyhýbali.

Povídky nám blíže neurčí, jaké bylo žít bez ženy, rodiny, v odtržení od společnosti. Jistě, že tato fakta musela mít vliv i na podobu maskulinity. V májovských povídkách jsme se setkali se dvěma zvláštními případy. Jedním z nich je extrémně klidná, vládná až netečná maskulinita a na druhé straně naopak agresivní až manipulativní maskulinita plná zášti a zlosti. Obě dvě podoby vplynuly z postavení starého mládence ve společnosti.

5.1.2 Ženatí muži

Po vstupu do manželství se měnila nepochybně také genderová role muže. Muž se stal zodpovědným za svou rodinu, kterou tvořila nejprve žena, později také děti. Byl jejím živitelem. Stal se hlavou rodiny. Neodporovalo se mu. Byl to on, kdo rozhodoval o běžných denních záležitostech, ale také o financích či o budoucnosti dětí, jejich profesi i volbě budoucího partnera.

Vstupem do sňatku získal muž zpravidla jistou dávku autority, která se začala projevat bezprostředně po svatbě. Tomu odpovídala i podoba maskulinity. Muž vystupoval tak, aby bylo patrné, že on je 'pán domu'. Takováto forma mužství, ke které patřila autoritativnost a mnohdy i agresivita spojená s prudkostí, byla v mnoha případech obvyklá. Mezi projevy maskulinity ženatého muže patřilo i chození do hospody či hostince.

V námi vybraných povídkách z městského prostředí se s výraznou postavou ženatého muže setkáme jen sporadicky.

Přirozeně se objevují v *Povídkách malostranských* (1878) Jana Nerudy a dokreslují kolorit Malé Strany. Otcové od rodin zde vystupují jako živitelé, kterým je přikládána vážnost okolí podle postavení a vykonávané profese. Zároveň je na nich popsáno ubírání života, ztráta

jeho smyslu i radosti z něj prací, kdy člověk pracuje pro obživu bez větších myšlenek či cílů. Výsadní postavení otce, živitele rodiny, tak nebylo vždy nahlíženo v pozitivním smyslu.

S dalším negativním přístupem k postavě otců se setkáme v povídce *Figurky*, v ní je kritizována výchova otce, jenž holduje alkoholu a bije svého syna. Není ho schopen řádně vychovávat. Reakcí je v povídce pozornost studenta, jež vede k zajímavé myšlence: „George Washington měl moudrého otce. Bůh by měl děti obmyslit darem, aby záhy poznaly, je-li jejich otec podoben otci G. W. A v případě opačném, aby se dlouho netahaly s nezdárným otcem a obrátily se jinam.“ S rolí ženatého muže je tak neodmyslitelně spojené otcovství, které je představováno jako komplikované a náročné zejména z hlediska výchovy dítěte. Přestože by měl být otec tím, kdo bude pilířem rodiny, v některých případech mu to nedovolí například jeho sklon k alkoholu.

Negativně na otcovství v rodině pohlíží ve své povídce *Dcera otce svého (Povídky z minulé Prahy, 1884)* také Karolina Světlá. Problém začíná již s narozením potomka. Otec, pan Brůna, majitel obchodu, se netajil od počátku s tím, že chtěl syna, dědice, nikoliv dceru. Podle tohoto předsudku společnosti se odvíjel celý vztah otce a dcery i její výchova. Ani zde otec svou úlohu nezvládá, dcera opouští domov a umírá.

V obou dvou případech je zvýrazněna postava otce, který nezvládl svou přirozenou roli v rodině. Postava ženy, matky je vždy utlumena a stává se nevýraznou. V prvním případě stojí žena v pozadí, v druhém dokonce pod věčným nátlakem ze strany muže umírá, a umocňuje tak v muži ztvárnění zla.

U Karoliny Světlé se setkáme s negativním nahlížením na vztah otce a dcery také v povídce *Drama zbořeného domu (Povídky z minulé Prahy, 1866)*. Ani zde se muž nedokáže s výchovou dcery správně vypořádat. Chyba nastává při výběru partnera, kdy otec hledí opět pouze na jeho ekonomickou hodnotu, nikoliv na jeho skutečný charakter. Vztah otce a dcery je ukázán v povídkách z městského prostředí jako problematický. Jakoby si otec a dcera měli předurčeno nerozumět. Jakoby maskulinní podoba nemohla správně vychovávat tu feminní.

Vidíme, že postav ženatých mužů, kteří by byli více zapojeni do příběhu městských povídek, je poskrovnu. Z uvedených příkladů vyplývá, že autoři upozorňovali spíše na negativní typy otců, kteří svou roli ženatého muže nezvládají. Jedním z důvodů byla i neschopnost potlačení mládenecké neuváženosti svých činů a neschopnost regulovat svou agresivitu. Pokračovali dále ve svém mládeneckém způsobu života.

Pokud se objevil v povídce vdovec, byl zdůrazněn vztah otce a dcery. A ukázán jako nemyslitelný a komplikovaný.

5.1.3 Shrnutí

Sledujeme-li maskulinitu ve vybraných májovských povídkách z městského prostředí, zjistíme, že jsou nejvýrazněji představovány postavy mladých mužů. U nich je zdůrazňován přechod od mládeneckého způsobu života přes proces námluv a sňatku k životu dospělého ženatého muže.

Právě překročení hranice dospívání doprovází i změny v podobě projevů mužství. Chlapec se musí odpoutat od své rodiny a zejména od matky. V některých případech jde o proces velmi komplikovaný a někdy autory až zesměšňovaný. Mladí muži jsou spodobňováni jako loutky, kteří jsou ovládáni svou matkou, bez vlastní vůle cokoliv rozhodnout či vykonat. V druhé podobě mladým mužům naopak nechybí sebevědomí. A v plné míře se u nich uplatňují typické projevy maskulinity jako je agrese, sebestřednost či pití alkoholu a záliba v ženách.

Změnu měl přinést zpravidla rodiči domluvený sňatek. I zde autoři poukazují spíše na negativní případy, kdy se muž po sňatku nedokázal odpoutat od svého mládeneckého způsobu života, a manželství tak ničil. Muži jsou zobrazováni jako ti, kteří nezvládají novou úlohu manžela, živitele rodiny a záhy poté otce. A to v případě úplné rodiny i tehdy, když se muž stane vdovcem. I tady převládá negativně zvýrazněná maskulinita. Nejvíce je poukazováno na agresi, sobeckost muže a sklon k alkoholismu.

Zvláštní skupinu tvoří v povídkách staří mládenci. Muži, kteří se neoženili vůbec, zůstali z nějakého mnohdy pro čtenáře neznámého důvodu sami, bez manželky a dětí. V těchto případech jde o zvláštní figurky se specifickými projevy maskulinity. Jakoby tím chtěli autoři poukázat na jejich zvláštní postavení ve společnosti.

Muže v městských povídkách námi vybraných autorů bychom mohli rozdělit do dvou odlišných skupin. První by tvořili mladí muži bojující za svou lásku a za změnu ve společnosti. Plní naděje. Někteří laskaví s otevřeným srdce, jiní sebestřední, sobečtí se sklonem k agresi. Mezistupeň by tvořili staří mládenci, kteří se zastavili ve svém vývoji, neoženili se ani nezaložili rodinu. Tím nesplnili genderová očekávání soudobé společnosti. A druhou výraznou skupinou by byli muži ženatí, kteří se přehoupili přes práh mládeneckého života a začali žít nový život, kde vystupovali v roli živitele a otce od rodiny. Mnohým z nich se však ono 'přehounutí' nezdařilo a oni zůstali v propadlišti negativních maskulinních rysů, kam patřil zejména alkohol se sklonem k agresivitě.

I ženy zde sehrály svou důležitou roli. Zejména jako matky, jež dokázaly ovlivnit své syny nejen při volbě budoucí ženy. Byly to i matky, od kterých se musel mladý muž odpoutat, aby se mohl stát samostatným a autoritativním členem společnosti.

5.2 Spodobnění venkovské maskulinity

„Často jsem slyšel, jako by venkov nebyl šťastně voleným předmětem povídky, že tam vládne jednotvárnost v životě, mravech, ve všem. Osoby života venkovského, že zajímat nemohou, poněvadž není rozmanitosti v nich. Avšak člověk ve svém jádru se městskému dočista podobá, neboť jest člověk vždy zajímavým, pokud jest člověkem.“¹⁵⁵ Vítězslav Hálek těmito slovy dokládá všeobecný zájem o člověka autorů májovské generace. Člověk žijící na venkově mohl mít stejné problémy jako ten městský. V májovských povídkách narazíme na životní osudy protkané nenaplněnou láskou a spojené s generačními rozpory stejně tak v městském jako venkovském prostředí. A přestože má každé z těchto míst k životu svá specifika, u májovců stál v popředí zájem o jedince jako takového. Prostedí pak vytvářelo kulisu žití, z níž vyplývala pro nás důležitá genderová role jedince. Projevy a spodobnění maskulinity, na kterou se v této práci zaměřujeme, se pak přirozeně v různých prostředích odlišují. Právě prostředí a k němu náležící společnost se staly jedním z hlavních aspektů, které maskulinní složku genderu u jedince určovaly a měnily.

Literární ztvárnění českého venkova provázal v době 19. století rozpor. Jeden pohled ukazoval toto prostředí harmonicky. Tvořily ho zapadlé vesničky i polozapomenuté samoty, v nichž žili charakterově čistí lidé v přímém spojení s přírodou. Ta byla jejich učitelkou. Obyvatelé vesnice k sobě měli blízko, pomáhali si, znali navzájem své starosti a věděli, že se na sebe mohou spolehnout. Pokud se u někoho z nich objevil nějaký problém, dokázali ho svépomocí vyřešit. Představovali ryze kladné hrdiny české venkovské prózy a vytvářeli určitý vzor pro soudobou společnost. Idealizaci venkova můžeme spatřit například v *Babičce* (1855) Boženy Němcové. U májovců bychom mohli tyto rysy sledovat například u Karoliny Světlé, která svou stěžejní pozornost upírala k charakteru postav hlavních hrdinek. Ženy v jejích povídkách vystupovaly nejsilněji a muži stáli spíše v pozadí. Přesto se i zde z hlediska maskulinity najde řada zajímavých typů ztvárnění mužství.

¹⁵⁵ HÁLEK, Vítězslav. Náš dědeček. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky III*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 19.

Venkovské idylické zobrazení mělo zároveň představovat základ českého národa. Právě zde se mělo skrývat jádro tzv. pravého češství.¹⁵⁶ Na druhou stranu byl vytvořen také negativní názor. Tvrdil, že idyla českého venkova je lživá. Naopak prosazoval představování venkovského prostředí ryze na realistickém, skutečném, základu. Znamenalo to, že se v literatuře začala ukazovat jednotvárnost venkovského žití, která byla řízena kalendářním rokem spojeným s prací na poli i v hospodářství. Lidé byli spoutaní svou prací, která cyklicky plynula den po dni celý rok. Na povrch se prodírala úporná dřina venkovských lidí spojená mnohdy s bídou a nouzí. Jejich život rozhodně ve všech směrech idylicky nepůsobil.

Do venkovských próz navíc začaly pronikat také negativní rysy lidských povah, jakými byly nenávist, přetvářka, zloba a násilí. Charakter venkovských lidí se pokřivil. Sklon k realistickému zobrazování měl z májovců například Vítězslav Hálek, v jehož povídkách se setkáme s řadou záporných postav. Přetvářka, nenávist a zrada jsou u něho zárukou pádu člověka.

Český venkov dostal v literatuře 19. století dvě tváře, idylickou, spojenou s harmonií, a realistickou, kterou doplňuje negativní pohled. U májovců se obě podoby prolínají. Na vesnici se setkáme s harmonickými vztahy sousedů a s tzv. čistými charaktery lidí, kteří žijí pro druhé a neumí ublížit. Objevují se tam ale i lidé, jejichž morálka již není beze skvrny. Jde o osoby hamižné, nenávistné, nevěřící, které neumí důvěřovat druhé osobě a neváhají použít násilí. Kvůli nim se setkáváme v povídkách se zbytečně zmařenými životy. Celkově působí v rámci charakterů postav venkov pestrým dojmem, což vytváří zajímavé prostředí i pro námi sledovanou problematiku maskulinity a jejího spodobnění.

U povídek s venkovskou tematikou se budeme zabývat pouze dvěma autory, Karolinou Světlou a Vítězslavem Hálkem. Jan Neruda do této oblasti nijak nezasáhne. Oba zmiňovaní autoři se ve vyobrazení venkovského prostředí liší. Zatímco Světlá svou pozornost soustředí zejména na osobnost hlavní hrdinky, která je ústřední postavou celého příběhu, Hálek nám představuje celý kolorit vesnických postav se zaměřením na mladé lidi. S nimi je obvykle spojený problém nenaplněné lásky. Autor ukazuje jejich těžký život v područí rodičů, ze kterého se nemohou vymanit. Zatímco Světlá místy inklinuje k idealizaci prostředí, Hálek se přidržuje reálného ztvárnění i se zápornými a bolestivými stránkami lidského života.

¹⁵⁶ Blíže k tomuto tématu MACURA, Vladimír. *Český sen*. Praha: NLN, 1998. ISBN 80-7106-270-7 a HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8.

Venkov není ukázán jako harmonické prostředí, je narušován mezilidskými vztahy. Velkou roli hraje právě nešťastná láska dvou mladých lidí a v souvislosti s tím i neschopnost rodičů porozumět svým dětem. Ty nemohou bez svolení rodičů dospět. A z hlediska genderového tak nemohou začít naplňovat svou vlastní genderovou roli ve společnosti.

Venkov je spodobňován ve dvou základních střetech. Prvním z nich je střet generační, kdy se vytváří nepřekonatelná propast mezi rodiči a dětmi. Jde o rozpor staré a mladé generace v celkovém pohledu na hodnoty života. Mladí lidé jsou kritizováni zejména za svou lehkomyšlnost a lenost.

Druhý střet pak představují majetkové rozdíly. I ty vedou k narušování vztahů na vesnici. Páni statkáři byli nadřazeni chudým obyčejným lidem z chalup. Majetek se stal prostředkem, který tříštil sounáležitost a svornost mezi lidmi a zároveň byl také jednou z hlavních příčin zkřivení jejich charakteru. Například v povídce Vítězslava Hálovy *Muzikantská Liduška (Povídky I., 1861)* vystupuje statkář Krejza: „Byl ze statku, a protože snad měl jmění, dovoloval si ledacos, co se i neslušelo, neboť myslil, že mu musí všechno projít.“¹⁵⁷ S majetkem rostlo sebevědomí. Lidé získávali pocit moci a nadřazenosti nad ostatními. V každé vesnici byl zastoupen představitel tzv. selské pýchy. Zpravidla se jednalo o muže. Majetek a s ním rostoucí moc mu upevňovaly maskulinní složku jeho charakteru. Vystupoval pak jako neomezená autorita s notnou dávkou pýchy a sebevědomí.

Majetková pyramida vytvořila na vesnici oddělené skupiny, čímž byla zničena spoutanost a provázanost idylického venkova. V jednotlivých skupinách pak docházelo k dalším střetům, zejména v oblasti generačního střetu mezi rodiči a dětmi. Právě zde často docházelo k překročení hranice majetkové skupiny, zejména při hledání partnera. Pokud však nenáležel zvolený partner ke stejné majetkové vrstvě společnosti, pak končila zpravidla láska tragicky. Mnohdy i dobrovolnou smrtí jedince. Dobrovolně zvolená smrt se tak potažmo stává další 'narušitelkou' harmonického soužití na vesnici.

V celkovém pohledu můžeme říci, že život na venkově v námi zvolených povídkách nebyl snadný a provázely ho mnohé problémy. Od života ve městě se venkov výrazně lišil a to nejen těžkou manuální prací, která byla nutností pro zajištění vlastní obživy. Jednalo se také o podobu společnosti a určené místo pro muže a ženy. V 19. století byly vytvořeny oddělené sféry společnosti. Zatímco muž prezentoval rodinu navenek, ženě patřila sféra domácnosti. Toto pravidlo samozřejmě platilo i na venkově, ale pouze do určité míry. Žena se přirozeně musela postarat o domácnost a děti. Nicméně mnohdy zaopatřovala také domácí

¹⁵⁷ HÁLEK, Vítězslav. *Muzikantská Liduška*. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. s. 348.

hospodářství a pokud bylo třeba, pomáhala rovněž svému muži s těžší prací. Tento rozdíl v určitém stírání práce mezi mužem a ženou byl markantní. Žena vystupovala ze své sféry domácnosti a částečně vstupovala do světa muže. I přesto, že do jisté míry žena dokázala muže zastoupit v roli hospodáře, a tím pádem také živitele rodiny, byl přesto muž jedinou a nezpochybnitelnou autoritou a žena ho respektovala. Do ženských rysů oproti městu přináší venkov jistou dávku maskulinity. Žena dokáže v části práce zastoupit muže.

V určitých případech zastupuje muž také svou ženu. Jedná se o případy vdovství, kterých se v povídkách vyskytlo hned několik. Upozorníme na ně později. Naopak ve městě jsme se s takto častou flexibilitou rolí nesetkali. Maskulinní a feminní složka genderu jsou ve venkovských povídkách viditelně úzce provázány a navzájem se doplňují. Jejich prolínání je přitom něčím přirozeným, co není vnímáno jako porušování nastavených norem. Je to dáno zejména tím faktem, že zastoupení genderové role muže či ženy je nutností. V daném okamžiku nemá jedinec možnost volby.

Kapitolu jsme opět z hlediska maskulinity rozdělili do dvou oddělených skupin, na svobodné a ženaté muže, jelikož právě tento rys se významně podílel na projevech maskulinity. Zatímco svobodný muž byl zpravidla stále pod přímým dohledem rodičů, ženatý muž již musel budovat své místo nejen v rodině, ale také ve společnosti.

V prostředí venkova bylo uplatňování muže odlišné. Nemusel se o své místo rvát s celou společností a podle svého postavení se prezentovat. V jedné vesnici se lidé navzájem dokonale znali, tudíž věděli, k jaké majetkové a sociální skupině daný jedinec náleží a odkud pochází. Muž navíc zpravidla dědil svou budoucnost po otci. Například v povídce Vítězslava Háalka *Muzikant (Povídky I, 1859)* šel syn ve stopách svého otce: „Otec učil syna, syn zase svého syna, tak se dědilo muzikantství z dědečka na otce, z otce na syna.“¹⁵⁸ Vše plynulo podle daných zákonitostí. Mladý muž měl již genderovou roli dopředu určenou a naplánovanou. Nemusel se nijak snažit bojovat o své místo ve společnosti, měl ho předem stanovené. Stačilo se naučit a převzít podobu maskulinního vystupování svého otce.

Muž se snažil projevovat zejména uvnitř intimní sféry rodiny a ve společnosti dané skupiny. Mimo tento rámec vystupovali pouze páni představování zejména většími sedláky, kteří dávali najevo své postavení a majetek. Celková podoba maskulinity byla mnohotvárná. Nyní si představíme jednotlivé výrazné typy spodobnění maskulinity v rámci několika kategorií.

¹⁵⁸ HÁLEK, Vítězslav. Muzikantská Liduška. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. s. 314.

5.2.1 Svobodní muži

Do skupiny svobodných mužů zahrneme čtyři samostatné kategorie, které se vyznačují specifickou podobou maskulinity. Její projevy vychází z velké části právě ze svobodného postavení muže ve společnosti. Do doby vstupu do sňatku chyběla muži zodpovědnost vůči své nové rodině, ženě. Se vstupem do manželství se podoba maskulinity výrazně proměňovala. Vycházela z povinností, které muž musel v nové společenské a životní etapě zastávat.

První kategorii svobodných mužů představují mladí muži, kteří mají těsně před svatbou a nachází se ve fázi výběru budoucí partnerky. Velkou roli zde hraje vůle rodičů a také příslušnost obou z páru k jedné majetkové vrstvě. Pro rodinu bylo důležité, aby mladý muž svým vstupem do manželství získal určitý majetek v podobě věna dívky, což by se v případě chudé rodiny nestalo. I dívka se snažila se sňatkem získat výhodnější postavení a zajistit si budoucnost.

Tematiku nešťastného mládí můžeme sledovat zejména u Vítězslava Háška. V jeho povídkách se odehrává boj o lásku. Bez opětované skutečné lásky člověk není schopen normálního plnohodnotného života. Stane se podivínem či dokonce umírá. S mladým životem je v rámci této problematiky často spojován motiv sebevraždy. Zatímco by se měl chlapec stávat opravdovým mužem, není toho bez lásky schopen. Jeho maskulinní stránka spojená s autoritou a bojem se v tomto případě zcela vytrácí. Muž je do jisté míry zobrazován jako zbabělec, který se nedokáže poprat se životem a raději se ho vzdává. Poukázáno je také na fakt, že za odmítnutím citu stojí často žena, která muže svým činem zraní natolik, že není schopen navrátit se zpět do života. V tomto případě je maskulinní stránka doslova paralyzována a zničena ženou.

Další sledovanou oblastí se stanou venkovští podivíni. Muži, kteří pozbyli rozum zpravidla z důvodu nešťastné lásky. I zde je pokořena maskulinní stránka muže. Žena ho zničí svým odvrhnutím. On bez ní není schopen normálně žít svým běžným dosavadním způsobem. Nezabrání mu v tom ani jeho mužný charakter. Muž vystupuje jako citlivý až přecitlivělý, pro kterého je ztráta lásky nezvratitelnou tragédií.

U třetí skupiny mužů došlo rovněž ke ztrátě ženy, ale v tomto případě je muž schopen žít dál. Jedná se o početně zastoupenou skupinu vdovců. Poté, co muži zemře žena, ujme se hospodářství i péče o děti. Jeho maskulinní charakter spojený s odvahou a odpovědností pro rodinu, ke které patří děti, se projevuje výrazným způsobem. Svůj podíl hrají nejspíše

do jisté míry právě děti a nutnost se o ně postarat. Bohužel nevíme, jakým způsobem se muž dokáže uplatnit v domácnosti, tuto problematiku nám povídky nijak více nepřibližují.

Poslední specifickou skupinu tvoří sirotci. Chlapci, kteří ztratí oba rodiče již v době dětství a musí se uplatnit v životě sami. Chybí zde výchova rodičů i vzor v podobě osoby otce. Chlapec se musí naučit, jak být správným mužem, sám, jelikož nemá k dispozici nejbližší podobu maskulinity, kterou na syna zpravidla vnášel otec. Genderová role není budována rodičovskou výchovou, ale pouze prostřednictvím okolní společnosti. V mnoha případech došlo v rámci okolností k předčasné dospělosti chlapců, k jejichž charakteru patří velká dávka zodpovědnosti, odvahy a touhy po spravedlnosti. Tito mladí chlapci vystupují jako skutečný vzor mužství.

5.2.1.1 Muži tzv. na ženění

Budeme-li se zabývat obdobím, kdy se chlapec dostává do let, ve kterých si hledá nevěstu, setkáme se v první řadě s nepochopením rodičů. U obou autorů je s motivem mladých lidí spojena vždy problematika vstupu do sňatku. Mladý muž nemá možnost se z područí rodičů vymanit, je nucen podvolit se jejich vůli. Jejich rozhodnutí se zpravidla nedokáže až na výjimky vzepřít.

Vítězslav Hálek ukazuje mládí spojené s nešťastnou láskou, bez které člověk nemůže žít, a pokud nezemře žalem, pak zpravidla pozbude rozum. Hlavní roli hrají v celé situaci rodiče. Zejména otec, který směřuje syna k naplánovanému sňatku.

K dospívání syna patřil i rituál vážné promluvy mezi otcem a synem, kdy syn mohl k celé záležitosti říct i svůj názor. Tato situace nastala například v povídce Vítězslava Hála *Kovářovic Kačenka (Povídky I, 1859)*: „Byl v letech, kdy syn si na tom zakládá, promluvil-li otec k němu moudré slovo a může-li mu on taktéž moudrým slovem odpovědět.“¹⁵⁹ Mladým mužům se začala sice otevírat cesta do světa dospělých, nicméně pouze na krátký okamžik. Rozhodující a závěrečné slovo měl v diskuzi stejně určené otec. „Mezi čtyřma očima vynadal synovi vrtáků a přislíbil mu, nepůjde-li to po dobrém, že mu nemoc z hlavy vyžene.“¹⁶⁰ Vidíme, že přestože se syn mohl otcí postavit, stejně mu otec, jakožto nejvyšší autorita, lásku k jiné dívce zakázal. V této povídce svá slova otec skutečně dodržel: „To bylo Bartošovi

¹⁵⁹ HÁLEK, Vítězslav. *Kovářovic Kačenka*. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. s. 289.

¹⁶⁰ Tamtéž. s. 291.

přespříliš, začal Vojtěcha bít.“¹⁶¹ Otec se neostýchal zbít svého v podstatě dospělého syna, který se bránil jeho vůli. Vyhrocením celé situace bylo zřeknutí se syna a jeho vyhození z domova.

Z hlediska genderu je zajímavé, že do celé situace nevstoupila matka, žena. A pokud se tak stalo, stála matka na straně syna. Snažila se mu pomoci, ale činila tak tajně, aby to její muž nevěděl. To vypovídá o její oddanosti k manželovi, kterého ctíla a možná se ho do jisté míry také obávala.

Vypovězením dítěte z domova končí také povídka *Pod pustým kopcem* (*Povídky III*, 1874) i v ní dá otec svému synovi na výběr mezi statkem a jím vybranou dívkou, do které se zamiloval. Syn se však dokáže otci vzepřít a hrdě odchází: „Než bych Katušku uvedl k vám a vydal všanc vašemu posměchu a týrání, raději bych ji nechtěl a zřekl se jí navždy. Ale protože chci ji, nechci váš statek.“¹⁶² U Hálek se jedná o jeden z mála případů, kdy se syn dokáže vůli otce hrdě postavit a prosadit si svůj názor. Jedině tak se z chlapce stane opravdový muž a může se vydat vlastní cestou spodobnění mužství. Jde to ale pouze tehdy, dokáže-li překročit hranice mezi ním a rodiči, respektive otcem.

Ne vždy končila celá situace kolem plánovaného sňatku pouze vyděděním syna. Mnohdy nešťastný mladý muž volil raději dobrovolně smrt. Jedná se obvykle o případy nešťastné lásky, ve kterých za odmítnutím muže stojí samotná dívka. S takovouto situací se setkáme v povídce Vítězslava Hálek *Přívozník* (*Povídky I*, 1858), v níž při převozu převrhne úmyslně Frantík loďku i s Kmochem, kterému před ním dala vyvolená Marjánka přednost. Muž se cítí podveden, zrazen a nedokáže s tímto pocitem nadále žít. Dívka zranila jeho mužnost a zničila jeho představy o budoucnosti. On nevidí východisko, jak se zbavit pocitu zrady, proto volí smrt. Maskulinní složka je zcela poničena odmítnutím ženy. Stejný případ nastal v další Hálekově povídce *Jiřík* (*Kresby křídou i tuší*, 1858). Jiřík patří také ke skupině mladých mužů, které nešťastná láska spojená s odmítnutím ženy přivede až ke smrti. V tomto případě láska nedokáže překonat společenské a majetkové bariéry.

Vítězslav Hálek zobrazuje reálným pohledem morálku venkova se zaměřením na vztah rodičů a dětí. Ve svých povídkách ukazuje dospívající děti, kteří se marně snaží uplatnit ve světě dospělých. Brání jim v tom rodičovská bariéra. Jeho stěžejním tématem je nešťastná láska a důsledky, které z ní pro mladého člověka vyplývají. Od života s nechtěnou, nemilovanou ženou, až ke zvolení dobrovolné smrti. Maskulinní charakter muže se v těchto

¹⁶¹ Tamtéž. s. 302.

¹⁶² HÁLEK, Vítězslav. Pod pustým kopcem. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky III*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 346.

případech prakticky neprojevuje, chybí jakákoliv zmínka silnějšího odporu, vzdoru či boje za lásku. Pokud se tak stane, jsou maskulinní aspekty utlumeny rodiči.

I u Karoliny Světlé se setkáme s muži, kteří se chystají vstoupit do manželství, a i v jejích povídkách se objevuje motiv plánovaného sňatku. Nicméně Světlá svou pozornost soustředí zejména na charaktery ženských postav. Muži jsou v povídkách upozaděni, přesto se setkáme s několika výraznými typy, které představují vzorové spodobnění mužství. V povídce *Námluvy* (*Povídky*, 1880) vystupuje výrazná mužská postava truhláře Havla. Ten představoval jakýsi vzor pro mladší chlapce: „Všichni, co jich je v Ještědě, koukají jen na něho, co on si řídí za oděv, řídí oni také sobě. I ten nejbohatší sedlák, rád by mu dal dceru, ač má Havel jen chalupu, ale není na ní dloužku.“¹⁶³ Jednalo se o pracovitého muže, který zastával pokrokové názory. Prosazoval, že si lidé na vesnici jsou rovni. Na jeho osobnosti bylo ukázáno, že charakter mohl mít i člověk z nižší společenské vrstvy. Vydobyl si v koloritu vesnice čest a uznání, přestože byl pouze chalupníkem. Na rozdíl od mužů Hálkových povídek vidíme zobrazení vzoru mužství, ke kterému patřila pracovitost, zásadovost, odvaha i tvrdohlavost, pravdomluvnost a boj za dobré věci. Všechny tyto charakterové vlastnosti sestávaly dohromady genderovou roli vůdčí osobnosti v dané vesnici. Důležité bylo také jeho hmotné zabezpečení. I tento fakt patřil k mužství, dokázat se postarat o sebe i svou případnou rodinu.

U Karoliny Světlé se i mladý muž svými činy dokáže prosadit a utvářet své místo ve společenství vesnice. Pomáhá mu k tomu také jeho maskulinní charakter. Muž se prezentuje jistě a působí přesvědčivým dojmem. Chybí u něho zbabělost, nerozvážnost či zoufalství pramenící z nešťastné lásky. Zde když muž chce, dosáhne svého cíle a neúspěch si nepřipouští.

Na těchto odlišných přístupech vidíme protikladné příklady maskulinních projevů. Na jedné straně zoufalství a bezvýchodnost situace spojená s nešťastným životem a na druhé straně odhodlání dokázat cokoli a jít si za svým cílem. Setkali jsme se tak se dvěma tvářemi maskulinity. První z nich zcela utlumí cit, naopak druhá představuje skutečné mužství spojené s autoritou a respektem okolí. Pouze tehdy, když se muž dokáže zařadit k proudu hegemonní maskulinity v dané společnosti, získá zpětnou vazbou čest a úctu, které jsou nezbytností.

¹⁶³ SVĚTLÁ, Karolina. *Námluvy*. In SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky z Ještěda*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. s. 165.

5.2.1.2 Venkovští podivíni

Následující skupinu tvoří tzv. venkovští podivíni. Jedná se o muže, kteří z důvodu nešťastné lásky ztratili rozum. U Vítězslava Háška se s takovými postavami setkáme v celé řadě venkovských povídek. Stali se součástí koloritu vesnice a nikdo se nad jejich chováním nijak zvláště nepozastavuje. Stávají se sice stále předmětem hovoru, ale proto, aby byl jejich nešťastný životní osud varováním pro ostatní, zejména pro mladou nastupující generaci.

V povídce Vítězslava Háška *Muzikantská Liduška (Povídky I, 1861)* jsou představeni podivínští muži hned dva. Bláznivý zlatý ženich, který je typickým spodobněním mužem, jenž se pomate z nešťastné lásky. A poté místní věstec Souček: „Souček, osobnost polotajemná. Každý se jeho proroctví bál více nežli žebrácké hole, neboť se Souček posud nikdy nezmýlil.“¹⁶⁴ S mužstvím je zde spojena magie, tajemství. Jedná se o ojedinělý případ takto prezentovaného muže. Zpravidla jsou netypické mužské postavy ztvárněny podobně jako typ zlatého ženicha. Bezstarostný blázen, který neublíží a zároveň v sobě má jakousi moudrost, poučení, které předává další generaci.

Vrátíme-li se k Háškovým tzv. běžným podivínům, zjistíme, že za jejich šílenstvím stojí zpravidla žena. Je tomu tak i u bláznivého Šebesty v povídce *Maryška (Kresby křídou i tuší, 1862)*, kterého k šílenství přivede pouze domnělá nevěra jeho dívky. Stejně tragickým způsobem skončí v povídce také žárlivý Frantík. Přestože žena stojí v těchto uvedených případech za pádem muže pouze nevědomě, i tak je jeho hlavní příčinou. Zde jeden z rysů maskulinního chování muže, žárlivost, přivede muže až k jeho zkáze.

Z maskulinního hlediska je zajímavé, že ve všech případech žena do jisté míry potlačuje maskulinní projev muže. Z muže se stane slaboch, který přestává věřit svému okolí i sám sobě a nedokáže si zjednat pořádek ani si zpět vydobýt respekt. Jako by z něho vyprchala veškerá maskulinní složka jeho osobnosti, což ho záhy dovede až k šílenství. Muž se ze své situace již nedokáže vymanit.

Výjimku tvoří v povídce Vítězslava Háška *Na vejminku (Kresby křídou i tuší, 1873)* hospodář, za jehož šílenství není zodpovědná žena, ale jeho prvorozený syn Josef. Ten ho do nové role místního blázna dostane svým negativním chováním vůči němu i své matce. I v tomto případě dojde k útlumu maskulinity v chování muže, jenž ztratí veškerou autoritu ve svém okolí, kterou doposud jako hospodář měl. Tím pozbude také úctu a váženost. Vše

¹⁶⁴ HÁLEK, Vítězslav. *Muzikantská Liduška*. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. s. 353.

na sebe přebírá nový hospodář, jeho syn. Otec se však dokáže vrátit zpět do normálního života, a to díky svému mladšímu synovi Fraňkovi, který mu umožní získání těchto, pro muže nezbytných, aspektů moci zpět. Starý hospodář se tak opět těší autoritě i úctě okolní společnosti.

Z uvedených příkladů vyplývá, že pokud muž ztratí i pouze některé rysy maskulinního charakteru ve svém chování a jednání se svým okolím či pokud tyto rysy přebije silnější negativní rys maskulinity, například žárlivost, doslova ztratí rozum. Pomate se a dojde k jeho vyčlenění mimo společnost. Muž přestane být plnohodnotným členem vesnického koloritu, není z něho vyřazen, okolí ho přijímá, ale pouze jako bláznivého člověka, který je zbaven úcty.

Vítězslav Hálek nám prostřednictvím povídkových podivínů ukázal krajní případy, ve kterých muž vybočí ze své genderově určené a očekávané role, a jelikož nedokáže najít východisko ze své současné situace, zpravidla zešílí.

5.2.1.3 Vdovci

Motiv vdovství je čteně zastoupen ve venkovských povídkách obou autorů. Soustředíme-li svou pozornost na muže, zjistíme, že příčina jeho vdovství je nám objasněna jen zřídka. V případech, kdy tomu tak je, nesl notnou dávku zodpovědnosti za smrt své ženy právě muž. Jedná se o ty případy, kdy muž podle autorů 'utráпил svou ženu až k smrti'. Maskulinní projev muže byl spojen s agresí a nadměrnou dávkou vynucované autority. Takovýto typ muže byl sebestředný a soustředil se na to, aby jeho mužnost nebyla v jeho okolí zpochybňována. Svou ženu nevnímal jako rovnocenného partnera, nechoval k ní úctu a mnohdy ani cit. Zpravidla šlo o ženitbu pouze s cílem získat majetek prostřednictvím dívčina věna.

Jediní, komu takový muž dokázal naslouchat, byli jeho přátelé, s nimiž diskutoval nejčastěji v prostředí místní hospody. Kolektiv přátel a pití alkoholu byly rovněž jedněmi z aspektů dotvrzujících jeho mužnost.

S prostředím hospody je spojené dokonce i symbolické rozloučení se ženou. S takovouto situací se shledáme v povídce Karoliny Světlé *Hubička (Povídky, 1871)*:

„Po šesti nedělích se konala mše za mrtvou. Poté ubíral se mladý vdovec v průvodu všech mužských svých příbuzných do hospody, aby tam zármutek svůj zapil a zanechal.“¹⁶⁵ Mnohdy šlo, jako i zde, o zármutek fiktivní, kdy muž ve skutečnosti svou ženu nikdy nemiloval. V hospodě pak na svou ženu vzpomíná: „Neuposlechl jsem ani jednou nebožky. Vždyť má býti muž ve všem nad ženou.“¹⁶⁶ Těmito slovy potvrzoval svou pánovitost a autoritu pána domu. Stvrzoval jimi své mužství a zároveň dokládal pravidlo své doby, kdy muž nemusel poslouchat ženiny rady a připouštět si její názory na věc, jelikož byl nejen svým, ale také jejím pánem. Platilo, že to co chtěl on, chtěla i ona, respektive musela chtít.

Po skončení období smutku se mohl muž oženit znovu a ve většině případů se tak i stalo. Druhý sňatek, při kterém již nebyl muž svazován vůli svých rodičů, byl zpravidla skutečně z lásky. Vůle a přání rodičů tvoří v povídkách překážku, která brání mladým lidem ve štěstí. Smrt nemilované ženy je tak mnohdy pro muže vysvobozením a otevřením nové cesty do života.

Překážkou k získání nové ženy byl strach mladých dívek vstoupit do sňatku s vdovcem. Motiv strachu dívky z první ženy budoucího muže se v povídkách Karoliny Světlé několikrát opakuje, například v povídce *Námluvy (Povídky, 1880)*: „Ach, jen ne za vdovce. Kdykoli prý mladou ženu za ruku vezme, nebožka se za ním objeví.“¹⁶⁷ Pokud se mladá dívka stane novou hospodyní, získává automaticky od svého okolí úctu za to, že se ujala vdovce. „Kteráž nevěsta ženichu hospodaří a chce při tom nebožky si vážit, mnoho vytrpí, ale za to jí musí dát pak ženich až do smrti její čest.“¹⁶⁸ Život s vdovcem nebyl vůči jeho postavení ve vesnici snadný. Jeho charakter se však druhým sňatkem výrazně změnil. Jako kdyby sňatek ze skutečné lásky ubíral dávku mužnosti. Ztrácí se typické atributy maskulinity jako agrese či sebestřednost. Muž si své ženy váží a ctí ji.

Další skupinou vdovců jsou muži, kteří se po smrti ženy ožení znovu zaslepeni láskou a nevidí, že zatímco oni svou ženu milují, ona je využívá pro jejich majetek. Vyvolená žena dokáže muže zmanipulovat a zcela ho ovládat. Takovýto případ nastal v povídce Vítězslava Háška *Na statku a v chaloupce (Kresby křídou i tuší, 1873)*, kde se hospodář po smrti ženy znovu ožení. Sňatkem však započne období bez jakéhokoliv projevu mužnosti. Zcela ho ovládá žena. Na její popud dokonce zavrhne i svou dceru. Tím, že se zřekl otcovské role,

¹⁶⁵ SVĚTLÁ, Karolina. Hubička. In SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky*. Praha: Československý spisovatel, 1951. s. 11.

¹⁶⁶ Tamtéž. s. 29-46.

¹⁶⁷ SVĚTLÁ, Karolina. *Námluvy*. In SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky*. Praha: Československý spisovatel, 1951. s. 165.

¹⁶⁸ Tamtéž. s. 47.

přestal být pro své okolí správným mužem, ke kterému role ochránce neodmyslitelně patří. Zakročí až jeho otec, který ho dokáže přimět, aby se navrátil na svou původní cestu životem.

V těchto vyhrocených případech se muž ocitne zcela bez jakékoliv známky maskulinity. Stane se loutkou, kterou ovládá žena. V důsledku situace ztratí muž ve svém okolí čest a je společností vesnice odvržen do ústraní. Žena je příčinou naprostého pádu muže.

Poslední skupinou vdovců jsou muži, kterým zemřela žena, jež skutečně milovali. Pozbyli tak smysl svého života, ale nový cíl nachází v péči o děti. Tato skupina mužů se již podruhé neožení.

S takovýmto typem muže se setkáme v povídce Karoliny Světlé *Hubička (Povídky, 1871)*. Velitel pašeráků Matouš po smrti ženy sám vychovával pět synů. Syna sám vychovával také vdovec Sejc v povídce Vítězslava Háalka *Na statku a v chaloupce (Kresby křídou a tuší, 1873)*. Jednalo se o pytláka, který syna Jíru vychovával v souladu s přírodou. Povšimněme si, že v obou těchto případech je poslání muže vyloženě chlapské – pytláctví i pašeráctví. Rovněž oba dva muži vychovávají syny. Nejspíše právě jejich 'zaměstnání', které jim dodává pocit mužnosti, je odvádí od potřeby sňatku. Zde i ve spojení s tím, že syna mohl každý z nich vést životem podle své vlastní životní cesty. Žena nebyla zapotřebí. Bohužel nezjistíme, jakým způsobem muž zastával roli matky.

S vdovcem, kterého pohltila jeho práce v kamenolomu, se setkáme v povídce Karoliny Světlé *Lamač a jeho dítě (Kresby z Ještědí, 1867)*. I tady přijde muž o milovanou ženu, avšak jeho práce spojená s vírou mu plně dostačují. „Byl to člověk obzvláštní ten lamač. Již co mladík vyhýbal se lamač hospodám a hlučným spolkům. Po smrti ženy nechodil mezi lidmi vůbec.“¹⁶⁹ On, jako jediný z těchto uvedených příkladů, vychovával dceru. Avšak vychovával ji více jako chlapce, tudíž v sobě měla vysokou dávku mužnosti. „Dorotka mu pomáhala v lomě, ač to byla práce i pro muže těžká.“¹⁷⁰

Z hlediska maskulinity je období vdovství jedním z přelomových v životě muže. V uvedených povídkách jsme mohli vidět muže, kteří se se ztrátou ženy vyrovnali překročením a upnutím se na zcela mužnou činnost jakou bylo například pašeráctví či pytláctví. Při tom je smyslem jejich života výchova dítěte. Ta probíhala ryze mužnou

¹⁶⁹ SVĚTLÁ, Karolina. Lamač a jeho dítě. In SVĚTLÁ, Karolina. *Kresby z Ještědí*. Praha: Nakladatelství krásné literatury a umění, 1961. s. 124.

¹⁷⁰ SVĚTLÁ, Karolina. Lamač a jeho dítě. In SVĚTLÁ, Karolina. *Kresby z Ještědí*. Praha: Nakladatelství krásné literatury a umění, 1961. s. 113.

cestou, a to dokonce i u dívky. Jako kdyby chtěli otcové tímto způsobem výchovy spočívajícím v posílení maskulinní složky osobnosti své děti ochránit.

Žena byla nahrazena přidáním maskulinity a muž se již znovu neožení.

Dalším případem je pak druhý sňatek muže. Mohou nastat dva případy, nicméně u obou z nich muž ztrácí svou podobu maskulinního projevu a stává se doslova loutkou své ženy. Pokud ztráta mužnosti překročí únosnou mez, přestane být muž pro své okolí vzorem. Žena v těchto případech může vést k úplnému rozpadu muže tím, že mu odebere jeho maskulinní složku osobnosti.

5.2.1.4 Sirotci

Hlavním rysem maskulinity v případě sirotků je fakt, že nemají svůj vzor mužství v podobě otce. Chybí jim v životě, a zejména v období dospívání, muž, který by je nasměroval na tu pro ně adekvátní cestu spojenou s příkladnou genderovou rolí ve společnosti.

S postavou sirotka je v námi vybraných povídkách spojována chudoba. Právě majetkové poměry, ze kterých později dospívající muž pochází, hrají výraznou roli pro získání cti ve společnosti. S majetkem měl mladý muž zajištěnou budoucnost i určité postavení. Vše získal prostřednictvím rodičů, které sirotek postrádal, a již tím byl eliminován mimo společnost.

Sirotek Jiřík ve stejnojmenné povídce Vítězslava Háčka (*Kresby křídou i tuší*, 1858) pochází z nuzných poměrů. Slouží jako čeledín na statku. Právě kvůli jeho majetkovým poměrům nemůže získat milovanou dívku. Vzhledem k bezvýhodnosti situace povídka končí tragicky, Jiřík umírá. Nedokázal se poprat se svým osudem. Byl osamocený, bez dohledu rodičů a nevěděl, co dělat dál. Odvrhnutím dívkou ztratil poslední známky mužství.

Jiný případ vidíme v další povídce Vítězslava Háčka *Na statku a v chaloupce* (*Kresby křídou i tuší*, 1873). Zde však otec před tím, než zemře, stihne položit alespoň základy výchovy. Jíra se později dokáže se svou novou rolí sirotka vyrovnat jako muž. Předčasně dospívá a představuje čtenáři ryze kladné hodnoty maskulinity.

S postavou sirotka se setkáme také v povídce *Pod dutým stromem* (*Povídky II*, 1872). I tady ještě před svou smrtí vychovává Veníka jeho otec. Poté, co se Veník stane sirotkem, upne se stejně jako Jiřík v předchozí povídce k dívce. Je odmítnut a umírá. Za tragický osud mladého muže je i v tomto případě částečně vinna žena.

Pro sirotka bylo komplikované určit svou genderovou roli ve společnosti. Pokud nebyly položeny ani minimální základy výchovy otcem, nemohl se poté sirotek do společnosti začlenit. V mnoha případech se ani maskulinní složka osobnosti mladého muže nestihne projevit. Vinou ženy, k jejíž lásce se sirotek upne, ale je zrazen, skončí obvykle tragicky, zemře. Výjimku představoval pouze Jíra, který však hledal pochopení a porozumění v přírodě. Zejména ona mu dodávala sílu k tomu, aby mohl vystupovat jako pravý muž. Ostatním sirotkům jakýkoliv projev mužství chybí. Projevují se jako muži bez vlastní vůle či odhodlání. Nemají dokonce ani sílu bojovat proti nepřízni v lásce, raději přichází o život.

5.2.2 Ženatí muži

Se vstupem do sňatku se postavení muže a s ním i jeho genderová role ve společnosti přirozeně proměňovaly, a to nezávisle na prostředí, ve kterém muž žil. Ženatý muž si musel získat autoritu a úctu své rodiny i okolí ve městě stejně jako na venkově.

V námi sledovaných venkovských povídkách vystoupila do popředí u ženatých mužů výrazná role otce. Právě otcovství bylo považováno za kladnou hodnotu mužství. Role otce pak přispívala k tomu, že byl muž přiřazován k hegemonní maskulinitě a vytvářel tak jakýsi vzor pro danou společnost.

Výchovu otce provázely zpravidla velmi tvrdé způsoby. Otec platil za neomezenou autoritu a vždy mu patřilo poslední slovo. V rodině rozhodoval o všem a zastupoval vyšší autoritu než matka. Tento fakt je patrný například při výběru budoucího partnera v povídce Vítězslava Háčka *Muzikantská Liduška (Povídky I, 1861)*: „Má sice svou hlavu (dcera), to je pravda. Ale co nejde po dobrém – nu vždyť já jsem otec.“¹⁷¹ Otec si byl své moci nad rodinou vědom a toto tvrzení dokládá, že se mnohdy neostýchal použít rovněž fyzické tresty. S tvrdou výchovou otce spojenou s bitím dítěte se setkáme v povídce Vítězslava Háčka *Kovářovic Kačenka (Povídky I, 1859)*: „Otec se mu zdál být spíše ukrutníkem nežli otcem; on se zdál sobě spíš otrokem nežli synem. Myšlenka samovraždy mu byla vyváznutím z vazeb otrockých, jež otec ukládá synovi, považuje syna za prodejnou věc.“¹⁷²

Právě přísná výchova otcem pak stála do jisté míry také u zrodu dalšího velkého problému venkova, vztahu mezi novým hospodářem a otcem na vejminku. Dochází ke střetu maskulinity obou mužů. Z hlediska práva společnosti byl vždy dopředu vítězem syn, jelikož

¹⁷¹ HÁLEK, Vítězslav. *Muzikantská Liduška*. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. s. 361.

¹⁷² HÁLEK, Vítězslav. *Kovářovic Kačenka*. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. s. 303.

starý hospodář jakožto výminkář již neměl právo čehokoliv se dožadovat. Přesto se velmi obtížně smiřoval se ztrátou postavení pravého muže, které po něm nyní převzal jeho syn. Ten se mstil svému otci za tvrdou výchovu, kterou ale i on bude uplatňovat na svém synovi. Šlo o koloběh, který se neustále opakoval. Mladý muž musel obtížně získávat hodnoty pravého mužství, které pak plně rozvinul a uplatnil jako nový mladý hospodář a otec. V tomto období byla maskulinní složka jeho osobnosti na vrcholu.

Situací, kdy se výchova otce mění a vybočuje ze zajetých pravidel společnosti, bychom mnoho nenašli. Přesto se s takovým případem setkáme v povídce Vítězslava Háška *Náš dědeček* (*Povídky II*, 1863): „Otec náš byl pedagog. Nikdy nenechal mysl naši zahálet, vypravuje nám věci, jež pochopiti jsme právě byli schopni. Otázkám našim se nevyhýbal s odpovědí.“¹⁷³ Otec, který se dětem věnoval, učil je novým věcem, a dokonce s přihlédnutím k jejich věku, byl skutečně ojedinelý.

Děti svého otce zpravidla ctily a nedokázaly se jeho vůli postavit na odpor. V povídce Karoliny Světlé *Lamač a jeho dítě* (*Povídky z Ještěda*, 1867) se setkáme s dcerou Dorotkou, která by se nechala spolu s otcem dokonce zabít, jen proto, aby se neodchýlila od jeho přání a vůle: „On byl otec, měl nad ní právo. Co on nad ní usoudil, bylo dobře usouzeno.“¹⁷⁴ Otec měl nad dětmi až magickou, neomezenou moc, která vycházela z jeho maskulinní složky osobnosti a zároveň dotvářela obraz pravého mužství. Otcovství tak můžeme zařadit k maskulinní stránce muže. Pokud se muž zřekl svého dítěte, utrpěl jeho mužný charakter ztrátu a on přestal být pro své okolí vnímán jako vzor.

5.2.3 Shrnutí

Maskulinita, jakožto jedna ze dvou složek genderu, je součástí genderové role, tedy toho, jak daný muž vystupuje ve společnosti a co se od něho očekává. Všechny podmínky byly přirozeně spojené také s konkrétním prostředím, v tomto případě s venkovem.

Postavení muže se odvíjelo v závislosti na majetkových poměrech a to nezávisle na místě života. Na venkově mohl být muž nejčastěji statkářem či chalupníkem. Z toho vycházely možnosti jeho uplatnění v koloritu vesnice.

Opomineme-li majetkové poměry, byla se vzorem mužství na vesnici spojena také síla a pracovitost. Zároveň se muž musel těšit cti ve svém okolí. Čest získával na základě svého

¹⁷³ HÁLEK, Vítězslav. *Náš dědeček*. In HÁLEK, Vítězslav. *Povídky II*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 20.

¹⁷⁴ SVĚTLÁ, Karolina. *Lamač a jeho dítě*. In SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky z Ještěda*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. s. 180.

vystupování, charakteru. Řada mužů se však získání úcty nedočká. Za pádem muže ve společnosti stojí v povídkách zpravidla žena, ona mu odebere známky mužnosti. S těmito případy se setkáme u svobodných mužů, které žena odmítne a oni přestávají být mužem, stávají se troskou a mnohdy volí smrt. Problém s odnímáním maskulinity se však vyskytuje i u ženatých mužů, zejména při druhém sňatku. Žena dokáže muže ovládat natolik, že ho zbaví nejen projevů mužství v jeho charakteru, ale celkově jeho svobodné vůle. Muž se stává jejím otrokem, loutkou. Tito muži ztrácí svou úctu nejen před okolím vesnice, ale i sami před sebou a nemohou tak představovat vzorové mužství. Muž, který je zbaven maskulinní složky genderu, přestává být uznávaný společností jako muž.

Ztvárnění maskulinity mělo v májovských povídkách výrazné zastoupení. Její spodobňování vycházelo ze situace samotné dobové společnosti, kterou autoři promítali do jednotlivých příběhů a osudů postav. Celkově působí vymezení maskulinity kontrastně. V prvním případě se jedná o muže, stoupence hegemonní maskulinity, který představuje vzor určený společností 19. století. Druhou skupinou jsou muži, kteří jsou nějakým způsobem vyhranění od společnosti a vytváří tak specifické podoby maskulinity. Netypických zobrazení nalezneme v povídkách májovců celou řadu. Tito muži se k hegemonní maskulinitě zařadit nemohou a zpravidla je pro ně tento fakt zničující. Pokud se muž nedokáže začlenit a spoluvytvářet určitý vzor mužství, nemůže v podstatě žít normálním způsobem. Z hlediska genderu u něho převládá feminní, zženštilá složka. Ve vyhrocených případech končí tyto situace dokonce smrtí jedince. Muž přestává být vnímán jako skutečný muž, proto raději volí smrt.

Vidíme, že tvrzení 'být pravým mužem' znamenalo v májovských povídkách velmi mnoho. Autoři se věnují zejména období dospívání a době bezprostředně po sňatku a určují je jako nejdůležitější životní etapy pro zhmotnění maskulinního charakteru muže. Ukazují složitost tohoto období a zařazují do něho také významnou postavu otce. Ten měl na vývoj charakteru mladého muže stěžejní vliv.

Otcovství bylo jedním z klíčových atributů mužství. Pokud se muž nestal správným otcem, nemohl být brán společností jako vzor. Maskulinita tak byla v májovských povídkách s otcovstvím úzce provázána.

Opomenout nesmíme ani maskulinitu u žen. V několika povídkách se setkáme s postavou dívky, jejíž chování a jednání odpovídá vzoru mužství. Převládá u ní tedy maskulinní složka genderu.

Obě složky genderu, maskulinita i feminita, se u jedinců v májovských povídkách doplňují. Nicméně faktem zůstává, že pokud chtěl muž patřit k proudu hegemonní maskulinity, nesměla maskulinní složka ustoupit složce feminní. Pokud se tak stalo, přestal být muž opravdovým mužem a byl společností odvrhnut.

Závěr

Cílem této práce byl rozbor znaků genderu v povídkové tvorbě zvolených autorů májovské generace. Mladí nastupující autoři svou tvorbou otevřeli novou cestu české literatury. Byl minimalizován dříve podporovaný vlastenecký charakter literatury a následně nahrazován novátorskými přístupy. K nim patřil převážně realistický pohled na život obyčejného člověka dané společnosti. Do literatury pronikala všední témata v jednoduchém, srozumitelném zpracování. Postupně začala v literatuře převládat popisná poznávací funkce, prosazovaná zejména Janem Nerudou. Literární generace májovců byla pro tuto práci zvolena právě vzhledem k jejímu přímému skutečnému zobrazení člověka dané doby.

V rámci stěžejní genderové problematiky práce jsme se zaměřili pouze na jednu ze složek genderu, konkrétně na maskulinitu. Z tohoto hlediska jsme pak analyzovali vybraná díla. V námi zvolených drobných prózách jsme si všímali konkrétních maskulinních aspektů vyplývajících z určujících pravidel společnosti druhé poloviny 19. století. Doby, v níž došlo k celé řadě změn, jež podněcovaly mimo jiné ztvárnění genderové role jedince ve společnosti. Došlo například k rozdělení sfér společnosti na veřejnou, patřící muži, do níž neměla žena přístup, a soukromou, náležící ženě. I v ní byl však pánem muž. Nejen tento zásadní krok dotvrzující patriarchální ráz společnosti byl určujícím pro podoby genderové role a s ní spojeného ztvárnění maskulinity jedince dané doby.

Vzhledem ke zvolení povídky jako stěžejního žánru, kterým jsme se v této práci zabývali, jsme určili tři autory, kteří stáli u samotného vzniku májovců a podíleli se na podobě již prvního almanachu *Máj* v roce 1858. Byli to Vítězslav Hálek, Jan Neruda a Karolina Světlá. Výběr konkrétních děl u jednotlivých autorů probíhal složitým způsobem. Nakonec jsme po četbě textů zvolili ty, které obsahovaly zvýrazněné maskulinní aspekty.

Stěžejní kapitole práce předcházely uvozující kapitoly, které jsou podstatné pro pochopení celkového kontextu. V jedné z nich jsme se zabývali samotnou literární generací májovců. Nastínili jsme její pozici v rámci české literatury druhé poloviny 19. století a zároveň jsme blíže určili znaky tvorby jednotlivých autorů. Jedná se o jedinou kapitolu, která se nevěnuje přímo genderovému tématu, avšak pro pochopení kontextu vztahu genderu a literatury dané doby je její obsažení nezbytné.

Další části se již vždy dotýkají genderové problematiky.

Zohlednili jsme sociální, historické a literární hledisko genderu a této problematice se věnovali hlouběji. Tato kapitola je důležitá nejen pro užší pochopení genderové tematiky, ale rovněž tvoří jakýsi most pro následující část, jež se věnuje přímo konkrétnímu vztahu genderu a literatury.

Po těchto navazujících kapitolách přechází práce ke stěžejní oblasti, jež se soustředí již na samotnou analýzu maskulinity ve vybraných povídkách u námi zvolených autorů. Obsáhnout celé téma genderu a maskulinity u těchto autorů by bylo velmi obtížné a zdlouhavé, proto jsme se zaměřili pouze na ty maskulinní prvky, které nám vplynuly při čtení z textu nejvýrazněji. Tyto konkrétní prvky jsme následně obšírněji rozváděli s pomocí vlastních poznatků z četby.

Tato stěžejní část práce je rozdělena do dvou kapitol vycházejících z místa života jedince. Jedná se o prostředí města a venkova. Rozdělení kapitoly na dvě samostatné, a zároveň kontrastně, vyhlížející části vplynulo v průběhu analýzy maskulinity v jednotlivých povídkách. Právě v nich se místo života výrazně podílí na podobě genderové role jedince, a tak zároveň i na ztvárnění maskulinity. Přesto by tyto kapitoly neměly působit ryze samostatným a vyčleňujícím dojmem.

Důležitá je pro tuto práci také jejich komparace. V ní vychází najevo důležitost prostředí v rámci genderové problematiky. Zároveň proběhla rovněž syntéza obou kapitol, v níž se ukázala kontrastní, zcela odlišná, spodobnění maskulinity právě vzhledem k danému prostředí a na druhou stranu však také shodné maskulinní prvky obsažené v charakteru jedince.

Obě kapitoly jsou rozčleněny do různých kategorií podle samotné analýzy maskulinity v jednotlivých povídkách. Z ní vplynulo rovněž zásadní rozlišení na 'ženatý' a 'svobodný' muže. Po určení prostředí, v němž člověk žil, byl fakt, zda je jedinec svobodný či nikoliv, druhým výrazným faktorem při určení ztvárnění podoby maskulinity. Další kategorie pak vycházely již ze samotné četby. Byly určovány podle převládajících maskulinních aspektů u dané skupiny mužů.

V závěru každé z těchto kapitol je obsažena určitá sumarizace, shrnutí daných poznatků.

Přínos této práce je v samotné tematizaci a vymezení maskulinity ve vybraných prózách májovců. Nevšímáme si pouze jednotlivých, samostatných prvků, ale současně je spojujeme do širšího celku, čímž nám vzniká celkový obraz společnosti z pohledu genderu v rámci jejich povídkové tvorby.

Tematizace maskulinity představuje eminentní roli v celkové významové výstavbě námi analyzovaných próz. Setkáme se s mnoha jejími výraznými spodobněnými. Maskulinní rysy jsou v tvorbě májovců velmi výrazné. Jako nedílná součást jejich vybraných próz se vzájemně doplňují s pohledem na všední život jedince, kterého nám ještě více přibližují. V rámci získaných maskulinních poznatků je upozorňováno i na další otázky spojené s životem lidí v 19. století

Prostřednictvím genderových rysů poukazují jednotliví autoři na nesnáze soudobé společnosti. V rámci maskulinních prvků zobrazují záležitosti spojené nejen s problematikou postavení mužů a žen ve společnosti, ale odкрývají jimi i další soudobé otázky. V rámci genderové tematiky se dozvídáme například o manželství, výchově dětí, vzdělání, dělbě práce a zaměstnání i o vztazích mezi lidmi atd. Vždy se jedná o aspekty, které můžeme uchopit v rámci mužského i ženského hlediska. Zjišťujeme práva mužů a žen určená společenskými normami a následně odкрýváme problémy s těmito normami spojené. Jasně nám vyplývá podřazenost ženy ve společnosti, která je zobrazována jako jediná správná možnost. Jakékoli vychýlení z dobové normy bylo bráno jako nepřijatelné. A pokud k němu došlo, dospělo k nezdárnému konci, jelikož pouze to, co bylo určené a zřejmé, bylo společností uznáváno. Celkový obraz nám pak odhaluje úděl muže a ženy v dobové společnosti.

U májovců tvoří složka genderu podstatnou část jejich vybrané povídkové tvorby. Prostřednictvím ní můžeme nahlížet na soudobý život tehdejší společnosti. Seznamujeme se tak s jejími obyvateli, jejím životem.

Záměrem této práce bylo dokázat, že genderová role mužů a žen ve vybrané próze májovců odpovídá vlivům společnosti 19. století a vychází z nich.

Seznam pramenů a literatury

PRAMENY

BAŤHA, František. *Vítězslav Hálek. Dopisy 1849-1874. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1963.*

HÁLEK, Vítězslav. *Povídky I. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956.*

HÁLEK, Vítězslav. *Povídky II. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1957.*

HÁLEK, Vítězslav. *Povídky III. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.*

HÁLEK, Vítězslav. *Kresby křídou i tuší. Československý spisovatel, Praha 1988.*

NERUDA, Jan. *Různí lidé. Arsca, Praha 2002. ISBN 80-86078-25-6.*

NERUDA, Jan. *Povídky Malostranské. Československý spisovatel, Praha 1984.*

NERUDA, Jan. *Arabesky a studie. ČIN, Praha 1941.*

NERUDA, Jan. *Studie krátké a kratší. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.*

NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy. Dopisy a dokumenty. I. díl Básník hřbitovního kvítí. (Do roku 1857). Československý spisovatel, Praha 1951.*

NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy. Dopisy a dokumenty. II. díl Mladistvé zápasy. (1857-1859). Československý spisovatel, Praha 1953.*

NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy. Dopisy a dokumenty. III. díl Do rozchodu s Karolinou Světlou. (1860-1862). Československý spisovatel, Praha 1954.*

NOVOTNÝ, Miloslav. *Život Jana Nerudy. Dopisy a dokumenty. IV. díl Arabesky – Rodinná kronika – Pařížské obrázky. (1. ledna 1863 – 30. září 1864). Československý spisovatel, Praha 1956.*

SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky. Československý spisovatel, Praha 1951.*

SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky z minulé Prahy. Československý spisovatel, Praha 1975.*

SVĚTLÁ, Karolina. *Kantůrčice. Československý spisovatel, Praha 1977.*

SVĚTLÁ, Karolina. *Frantina*. Československý spisovatel, Praha 1988.

SVĚTLÁ, Karolina. *Kresby z Ještědí*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1961.

SVĚTLÁ, Karolina. *Povídky z Ještěda*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956.

SVĚTLÁ, Karolina. *Z dob národního probuzení*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956.

SVĚTLÁ, Karolina. *Časové ohlasy*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958.

LITERATURA

BADINTER, Elizabeth. *XY. O mužské identitě*. Paseka, Litomyšl 2005. ISBN 80-7185-727-0.

BADINTER, Elizabeth. *Materinská láska*. Aspekt, Bratislava 1998. ISBN 80-85549-04-2.

BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny země koruny české II. Od nástupu osvětlenství po naši dobu*. Paseka, Praha 1992. ISBN 80-85192-30-6.

BIDDULPH, Steve. *Mužství. Jak zvládat všechny mužské role*. Portál, Praha 2007. ISBN 978-80-7367-209-6.

BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Karolinum, Praha 2000. ISBN 80-7184-775-5.

CVIKOVÁ, Jana; JURÁŇOVÁ, Jana; KOBOVÁ, L'ubica. *Histórie žien. Aspekty písania a čítania*. Aspekt, Bratislava 2007. ISBN 80-85549-65-4.

FAFEJTA, Martin. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Nakladatelství Jana Piskiewizce, Věrovany 2004. ISBN 80-86768-06-6.

FILIPOWICZ, Marcin; KRÓLAK, Jolana; ZACHOVÁ, Alena et al. *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslovenské modely otcovství*. Gaudeamus, Hradec Králové 2008. ISBN 978-80-7041-407-1.

FILIPOWICZ, Marcin; ZACHOVÁ, Alena. *Rod v memoárech. Případ Hradec Králové*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2009. ISBN 978-80-87378-11-3.

HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy. Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. FF, UK, Praha 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.

HECZKOVÁ, Libuše; KALIVODOVÁ, Eva; HANÁKOVÁ, Petra. *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy identity*. SLON, Praha 2006. ISBN 80-86429-49-0.

HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie*. H&H, Praha 1997. ISBN 80-86022-04-8.

INDRUCH, Libora-Oates. *Dívčí válka s ideologií*. Sociologické nakladatelství, Praha 1998. ISBN 80-85850-67-2.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí. O české próze minulého věku*. Československý spisovatel, Praha 1985. ISBN neuvedeno.

KALIVODOVÁ, Eva. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron? O rodu v životě literatury*. Karolinum, Praha 2010. ISBN 978-80-246-1887-6.

KALIVODOVÁ, Eva; KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. *Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000-2001*. Filozofická Fakulta UK, Praha 2003. ISBN 80-7044-808-3.

- KARSTEN, Hartmut. *Ženy – muži*. Portál, Praha 2006. ISBN 80-7367-145-X.
- Kol. autorů. *O národní literaturu*. Z úvah a polemik doby májovců a lumírovců. Uspořádal Dušan Jeřábek. Melantrich, Praha 1990. ISBN 80-7023-050-9.
- LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. NLN, Praha 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Mladá fronta, Praha 1999. ISBN 80-204-0737-5.
- LENDEROVÁ Milena; JIRÁNEK Tomáš; MACKOVÁ Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Karolinum, Praha 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II. díl: Život všední i sváteční. Pardubice 2005. ISBN 80-7194-756-3.
- LIPPA, Richard A. *Pohlaví, příroda a výchova*. Academia, Praha 2009. ISBN 978-80-200-1719-2.
- LIPOVETSKY, Gilles. *Třetí žena*. Neměnnost a proměny ženství. Prostor, Praha 2001. ISBN 80-7260-030-3.
- MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu*. České obrození jako kulturní typ. 2. vydání. H&H, Jinočany 1995. ISBN 80-85787-74-1.
- MAŘÍKOVÁ, Hana; VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, Eva. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Open Society Fund, Praha 1999. ISBN neuvedeno.
- MATONOHA, Jan. *Česká literatura v perspektivách genderu*. IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?) Akropolis, Praha 2010. ISBN 978-80-87481-01-1.
- MOCNÁ, Dagmar. Zpráva o zachraňování básníků v Čechách. In WIMMER, Stanislav. *Bouřky*. Příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy. Paseka, Litomyšl 2007. ISBN 978-80-7185-826-3.
- MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět Povídek malostranských*. Academia, Praha 2012. ISBN 978-80-200-2065-9.
- MOIR, Ann. *Proč muži nežehlí*. Čtení o mužích a ženách. Grada Publishing, Praha 2000. ISBN 80-7169-945-4.
- MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Host, Brno 2000. ISBN 80-86055-90-6.
- NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české*. Nákladem R. Prombega, Olomouc 1922.
- NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Blok, Brno 1995. ISBN 80-7029-056-0.
- OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Portál, Praha 2000. ISBN 80-7178-403-6.

RENZETTI, M. Claire; CURRAN, J. Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Karolinum, Praha 2003. ISBN 80-246-0525-2.

ŘÍHA, Ivo. *Možnosti četby: Karolina Světlá v diskurzu literární kritiky druhé poloviny 19. století*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2012. ISBN 978-80-7465-035-2.

SCOTT, W. Joann. *Gender: As Useful Category of Historical Analysis*. American historical review, 1986. In.: <http://courses.commart.wisc.edu/955/documents/scott-gender.pdf>

ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Z dějin obrozenské literatury*. Československý spisovatel, Praha 1988.

VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem 2006. ISBN 80-7044-808-3.

ZOJA, Luigi. *Soumrak otců*. Archetyp otce a dějiny otcovství. Prostor, Praha 2005. ISBN 80-7260-145-8.

Resumé

The goal of this work was to analyse signs of gender and masculinity in works by májovci. From this point of view I have analysed chosen works. In the chosen prose I was interested in particular gender and masculine aspects which result from rules of the society of the late 19th and early 20th century.

The choice of concrete works was a complex process. After reading the texts I have finally chosen those which included the highlighted gender and masculine aspects.

The first four introducing parts are essential for understanding the whole context. In the fourth one I deal with májovci themselves. I outline the basic data and important moments that influenced also his literary production. Furthermore, I have also determined characteristics of these works which is connected with defining the realist literature and introducing the characteristics of the domestic literature.

The fifth chapter is very much connected with the main body of the work. I focused on conception gender and literature. The next part I have defined basic terms in it and then I focused on determining the social conventions of the late 19th and early 20th century with referring to the chosen works. I was noticing the issue of the different status of man and woman in society and their predestined roles.

In the fundamental fifth part I was determining the issue of gender and masculine in the works by májovci. To cover the whole issue would be very difficult and lengthy. Therefore I only focused on those gender and masculine elements which emerged from the text as the most distinctive. These particular elements were then examined and developed in greater detail with the aid of specialized literature and my own observation of the texts.

Firstly I dealt with the similarities of the relationship of men and women in the society of that time with emphasis on contrast of village and city surroundings. I discussed different roles of men of that time and the differences that determine the status of man and woman which emerge from their everyday life. Men typically dealt with money and represented the family, whereas women took care about the house and children.

Contribution of this work is the determining and defining gender and masculinity in the chosen works itself. I attend not only to individual, single elements but I put them together which then gives us a complex view of the society from gender and masculinity point of view.

Determining gender and masculinity has an eminent role for the meaning of his works. Gender and masculine characteristics are expressive. They blend together with predominant

domestic themes in his production, thus highlighting the problems of village life in that time. Via these problems, other questions connected with the life of people in the countryside of 19th century are pointed out. Finally the characteristics themselves became inseparable part his production and many conflict situations were connected to them.

Through gender and feminity characteristics májovci points out the difficulties of the society of that time. Within the gender and masculine elements májovci uncovers also other issues that are not connected only with the status of man and woman in the society. We learn about pregnancy, marriage, children upbringing, education, division of labour and human relations. All of these aspects can always be viewed and taken from both man and woman point of view. We therefore locate the rights of men and women that are determined by the social conventions and then we uncover problems connected with these conventions. As a result we get the subordination of woman in the society which is presented as the only right possibility.

Gender and masculinity represents a considerable part of the production of májovci. Through it we can observe the life of people of that time. We are introduced to it's inhabitants and its life. Through it, májovci shows us and criticises the overall picture of life in 19th century and early 20th century. After determining individual components of this picture, I have analysed them in greater detail.

The goal of this work was to prove that the gender and masculine roles of men and women stems from the influence of 19th and early 20th century society.